

Биринчи боб

Кашандалар учун мўлжалланган биринчи класс вагоннинг бир бурчагида судья Уоргрейв – у яқинда истеъфога чиқди – сигара тутатганча «Таймс»даги сиёсий хабарларни кўздан кечирарди. Кўп ўтмай, газетани четга суриб, ойнадан қаради. Поезд Сомерсетдан ўтиб борарди. Судья хаёлан чамалаб кўрди – яна икки соат йўл босиш керак.

Йўл бўйи Занжилар ороли ҳақида газеталарда ёзилган гапларни қайта-қайта эслаб чиқди. Уни аввал америкалик миллионер – иштиёқманд яхтачи сотиб олган. Тез орада Девон қирғоғидан унча олис бўлмаган ушбу оролда замонавий усулда қурилган ҳашаматли уй қад ростлади. Бироқ не надоматки, миллионер учун янги овунчоқ бўлмиш учинчи хотинининг кема чайқалишига тоби йўқ экан. Шу боис, миллионер уйниям, оролниям баҳридан ўтишга мажбур бўлди. Қарабсизки, газеталарда ғоят жозибадор таъриф тавсифлар билан орол сотилиши ҳақида эълон пайдо бўлди.

Кейин оролни алақандай жаноб Оним сотиб олгани ҳақида хабар тарқалди. Шундан сўнг газета хроникачиларининг бой тасаввури ишга тушиб кетди. Аслида Занжилар оролини Голливуд киноюлдузи мисс Габриэлла Тёрл сотиб олган! Бир неча ойни ўша ерда хотиржам, яъни мухбирлару олди-қочди шов-шувлардан йироқда ўтказмоқчи! «Бизи Би» назокат билан шама қилди: Орол қироллик оиласининг ёзги қароргоҳи бўлади. Жаноб Мерриуэдер қулоғига бундан-да ажиб гаплар чалинибди: гўёки оролни ёш лорд Л. сотиб олган. Ва ниҳоят у ҳам Купидон¹ қурбонига

---

¹ Қадимги Рим мифологиясида севги маъбуди.

айланиб, энди асал ойини шу оролда ўтказишни ният қилмоқда. «Жонас» га аниқ-тиниқ маълум эди – ўта махфий тажрибалар ўтказиш мақсадида оролни ҳарбий флот бошқармаси сотиб олган!

Дарҳақиқат, Занжилар ороли газета саҳифаларидан тушмас эди.

Судья Уоргрейв чўнтагидан хатни олди. Бунчалик хунук дастхатни ўқиш амримаҳол бўлса-да, ажи-бужи ёзувлар орасида аниқ ёзилган жумлалар ҳам кўзга ташланарди:

«Қимматли Лоренс... Юз йилдан бери билинмай кетдингиз... Занжилар оролига албатта келинг... Мафтункор жой... гаплашадиган гап кўп... ёқимли хотиралар... табиат қўйнида бўламиз... офтобда тобланамиз... 12.40. Паддингтон вокзалидан... Сизни Оукбрижда кутиб оламан... – хат охирига жимжимадор имзо қўйилган, – доимо интизор Констанция Калмингтон».

Судья Уоргрейв хаёлида ўтмиш хотираларини жонлантириб, леди Констанция Калмингтонни охириги марта қачон кўрганини эслашга уринди. Чамаси етти йил аввал. Агар саккиз йил бўлмаса. Ўшанда у офтобда тобланиш, табиат ва «ҳақиқий эркак» қўйнида бўлиш учун Италияга жўнаб кетганди. Шундан сўнг Сурияга кўчиб ўтган. У ерда янаям жазирама қуёшда тобланиб, ёввойи табиат ва бадавийлар билан тиллашишни мақсад қилган.

«Орол сотиб олиш, – деб ўйлади судья, – сирли ҳаёт қўйнида яшаш Констанция Калмингтон феъл-атворига тамомила мос тушади». Судья мамнун бош ирғади: айни пайтда ўзидан хурсанд эди – ҳар доимгидек нишонга беҳато урди. Кейин кўзи илиниб, бир маромда чайқала бошлади.

Вера Клейторн – у учинчи классда кетаётганди – ўриндиқ суянчиғига ўзини ташлаб, кўзини юмди. Вагонда ундан бўлак яна бешта йўловчи бор эди. Бугун

поезднинг ичи ўлгудек иссиқ! Бирмунча вақт бўлса ҳам, денгизда яшаш қандай ёқимли! Йўқ, иш бора-сида омади чопишини сира кутмагани! Ёзда иш қидирсанг, нуқул болалар ичида ўралашиб юришга тўғри келарди. Котибаликка жойлашиб олиш деярли иложсиз нарса. Ҳатто агентлик орқали ҳам.

Бирдан хат олди:

«Менга сизни «Ишбилармон аёллар» агентлиги тавсия қилди. Адашмаётган бўлсам, улар сизни яхши билишади. Қанча маош олмоқчи эканингизни айтинг. Олдиндан барчасига розиман. 8 августдан бошлаб хизмат бурчингизни бажаришга киришасиз. Поезд 12.40 да Паддингтон вокзалидан жўнаб кетади. Сизни Оукбриж бекатида кутиб олишади. Йўл харажати учун беш фунт қўшиб жўнатяпман. Самимият ила, Анна Нэнси Оним».

Юқорига манзил ёзиб қўйилган: «Занжилар ороли, Стиклхевн. Девон».

Занжилар ороли! Кейинги пайтларда газеталар фақат шу ҳақда ёзишяпти! Мухбирлар тагдор лўқмалар ташлаб, ажабтовур мишмишларни урчитишарди. Афтидан, ҳаммасини ҳам рост деб бўлмасди. Лекин нима бўлган тақдирда ҳам, ўша уйни миллионер қурдирган. Ва айтишганидек, у ердаги дабдабадан ҳар кимнинг ақли шошади.

Яқинда тугаган семестр туфайли хийла толиққан Вера Клейторн: «Ўртамиёна мактабда жисмоний тарбия ўқитувчиси бўлиш нималиги ёлғиз худога аён... Қанийди, бирорта тузукроқ мактабдан иш тополсам», – деб ўйлади. Бу ўйдан ичи зил кетса-да, ўзини-ўзи койий бошлади: «Йўқ, омадим келди аслида. Агар ишинг терговда бўлса, охир-оқибат сени ҳатто оқлаб юборишганда ҳам, гарданингда бир умрлик доғ қолади».

Кейин терговчи ўз хулосасида ундаги дадиллик ва жасурликни алоҳида қайд қилиб ўтгани эсига тушди.

Ҳа, тергов яхши ўтди. Бундан ортиғини кутиб бўлмасди. Хамилтон хоним ҳам унга жуда меҳрибонлик қилди... Агар Хьюго бўлмагандами... (Йўқ, йўқ, энди Хьюго ҳақида ўйламайди!)

Бетоқат иссиққа қарамай, эти жимирлаб кетди. Денгизга бораётганидан афсусланди. Кўз ўнгида таниш манзара пайдо бўлди. Сирил қоя томон сузиб кетяпти, боши гоҳ сув юзида пайдо бўлади, гоҳ кўринмай қолади... Пайдо бўлади, кўринмай қолади – кўринмай қолади, яна пайдо бўлади... У ордидан суза бошлади, тўлқинларни осонликча кесиб ўтяпти, қўл ҳаракатлари одатдагидек. Лекин яхши билади, улгурмаслигини жуда яхши билади...

Денгиз – илиқ мовий тўлқинлар – иссиқ қумда соатлаб ётиш – ва Хьюго – Унинг айтишича, ҳаммадан ҳам... Йўқ, Хьюго ҳақида ўйлаш мумкинмас...

У кўзини очиб, қаршисида ўтирган баланд бўйли, офтобда қорайган, мовий кўз, дўрдоқ лаблари буришган эркакка норози қиёфада кўз ташлади. «Бас бойлашим мумкин, бутун умри саргардон ўтган. Кўпни кўрган одамлиги аниқ...»

Рўпарасида ўтирган қиз ҳақида тасаввур ҳосил қилиш учун Филипп Ломбардга бир қарашнинг ўзи кифоя қилди. Чиройликкина, лекин кўзларида ўқитувчиларга хос нимадир бор... Совуққон. Ҳаётда ҳам, севги-муҳаббат борасида ҳам ўзини хафа қилдириб қўймаслиги шубҳасиз. Бир омадини синаб кўрсамикан?

Шуни ўйларкан, бирдан қошларини чимирди. Йўқ, йўқ, ҳозир бунга вақт қайда? Олдинда иш кутиб турибди. Бутун эътиборини шунга қаратиши керак. Қизик, қанақа иш кутиб турган экан-а?

Моррис вазиятни чигаллаштирди:

– Ўзингизга ҳавола, капитан Ломбард, – хоҳламангиз, воз кечинг.

Филипп ўйчан сўз қотди:

– Юз гиней таклиф қияпсизми? – Буни шунчалик бепарво айтдики, гўёки у учун юз гиней арзимаган чақадек. Нақ юз гиней-а! Ахир ҳозир тушлик қилганиям пули йўқ. Барибир, Моррисни алдай олмаган чиқар. Уни пул масаласида алдай олмайсан – унақа одам эмас. Ер тагида илон қимирласа билади.

– Бошқа ҳеч нарса айтолмайсизми? – худди шундай бепарво оҳангда давом этди у.

Жаноб Айзек Моррис сийқа бошини кескин чайқаб қўйди:

– Йўқ, жаноб Ломбард, шу билан гапимга нуқта қўяман. Хатарли ишларда сизга ҳеч ким тенг келолмаслиги мижозимга маълум. Сизга юз гиней бериб қўйишни топширишди – эвазига сиз Девондаги Стиклхевнга боришингиз лозим. Унга энг яқин станция Оукбриж. Ўша ерда сизни кутиб олишади ва машинада Стиклхевнга етказишади. У ердан моторли қайиқда Занжилар оролига сузиб кетасиз. Оролда эса мижозим ихтиёрига ўтасиз.

– Кўпгами? – атиги шуни сўради Ломбард.

– Кўпи билан бир ҳафтага.

Мўйловидан юлганча капитан Ломбард деди:

– Ноқонуний ишларга тоқат қилолмаслигимни билсангиз керак?

Шу жумлани айтаркан, суҳбатдошига шубҳали қараб қўйди. Қалин лабларида ним табассум кўринса-да, жаноб Моррис мутлақо жиддий жавоб берди:

– Агар сизга ноқонуний нимадир таклиф қилишса, рад қилишга тўлиқ ҳаққингиз бор, албатта.

Кейин жилмайиб қўйди – вой густоҳ! Шундай жилмайдики, гўё Ломбард ўтмишда умуман қонун жонкуяри бўлмаганини билиб тургандек.

Ломбард ҳам илжайишдан ўзини тиёлмади. Албатта, бир-икки марта қўлга тушишига сал қолганди! Лекин унга ҳаммаси қўл келарди! Уни деярли ҳеч нарса тўхтатолмасди. Худди шундай, деярли ҳеч

нарса. Афтидан, Занжилар оролида ҳам зеркиб қолмайди...

Мисс Brent – у чекмайдиганлар учун вагонда кетиб борарди – гўё таёқ ютгандек тик ўтирар, ўзига эрк бериш унга тамомила ёт эди. Ёши олтмиш бешдан ошган, замонавий бебошликларни маъқулламасди. Отаси, эски полковник гавдани қандай тутишга ҳаммадан кўп эътибор қаратарди. Замонавий ёшлар ўтакетган тартибсиз – ғалати қилиқларига кўз ташласанг бас, умуман олганда, бир қарашда тушунарли...

Ўзидаги тақводорлик ва мустаҳкам иродадан мамнунлик ҳисси мисс Эмили Brentга одамлар билан лиқ тўла учинчи класс вагонда кетиш ноқулайликлари ва димиққан ҳаво ҳақида ўйламасликка кўмаклашарди.

Ҳозир ҳамма ўзига эрк берган. Тишни фақат оғриқсиз суғуришади, уйқусизликдан ҳар хил уйқу дори ютишади, фақат юмшоқ курсиларда ёки қўлтиққа ёстиқ тиқиб ўтиришади, ёш қизлар эса худо билади қанақа кийимда юришибди, корсет тақишмай қўйган. Ёзда бўлса уззуккун ярим яланғоч пляжда ётишади... Мисс Brent лабларини қимтиди. Муайян доира одамлари ўзини қандай тутиши лозимлигини ўз мисолида кўрсатиб бергиси келарди... Ёдига ўтган ёз тушди. Йўқ, йўқ, бу йил ҳаммаси бутунлай бошқача бўлади. Занжилар ороли... Кейин кўп ўқийверганидан ёд бўлиб кетган хатни яна кўз олдига келтирди:

«Қадрли мисс Brent, мени ҳалиям унутмагансиз деган умиддаман. Бир неча йил аввал августда Беллехевн пансионида бирга яшагандик. Ўртамизда умумий жиҳатлар жуда кўпдек туюлганди менга ўшанда.

Энди Девон соҳили яқинидаги оролчада хусусий пансионат очяпман. Менимча, у асил таомларга бой, янги урф бўлган эрмаклардан йироқ пансион учун жуда мос тушади – қисқаси, сиз каби осуда ҳаёт ва назокатни одат қилган эски мактаб одамлари учун

пансион. Бу ерда ярим яланғоч ёшлар ҳам, қоқ тунда оромбузар граммофонлар ҳам бўлмайди. Ёзда Занжилар оролида дам олишга имкон тополсангиз, жуда хурсанд бўлардим. Албатта, азиз меҳмоним сифатида мутлақо бепул. Сизга август маъқул келадими? Айтайлик, саккизинчи санадан бошлаб?

Самимият ила А. Н...»

– Барибир исми нима эди-я? Имзоси ҳам жуда таажжуб. Ҳозир ҳамма наридан-бери қўл қўйишга ўтган, – Эмили Брентнинг зардаси қайнади.

У Беллхевнда учратган одамларни бирма-бир хаёлига келтирди. Сурункасига икки ёзни ўша ерда ўтказганди. У ерда ҳалиги ёқимтой кекса аёл яшарди. Миссис, миссис – айтганча, фамилияси нима эди-я? Отаси руҳоний бўлган. Яна у ерда мисс Олтон ёки Оден билан танишган. Йўқ, йўқ, фамилияси Оньон эди! Ҳа, албатта Оньон!

Занжилар ороли! Газеталарда Занжилар ороли ҳақида кўп ёзишди. Аввал аллақандай киноюлдузгами-ей, америкалик миллионергами-ей қарашли бўлган экан. Албатта, кўпинча бунақа ороллар сувтекинга сотилди – ҳар ким ҳам орол сотиб олишни хоҳламайди. Дастлаб оролда яшаш ҳақиқий саргузаштдек туюлади. У ерга жойлашиб олгандан кейин шунақа дахмазаларга дуч келасанки, ундан тезроқ қутулсам эди, дея орзу қилишга тушасан. «Нима бўлган тақдирда ҳам, – деб ўйлади Эмили Брент, – мен учун бепул дам олиш кафолатланган. Айниқса ҳозир, моддий аҳволи танг бўлиб турган бир пайтда пулни тежаб қолиш имконини қўлдан чиқармайди. Ахир тузукроқ дивиденд ҳам тўлашмаяпти. Афсус, ўша миссис ҳақида деярли ҳеч нарсани эслай олмапти. Оньон хоним деганлари балки ёшгина қиздир».

Генерал Макартур ойнадан кўз ташлади. Поезд Эксетерга яқинлашиб қолганди. Генерал ўша ерда бошқа поездга ўтириши керак. Темир йўллар илон

изи бўлгани етмагандек, поезднинг тошбақа тезлигидан ҳар қандай одамнинг қони қайнаб кетади. Ахир тўғри юрилса, Занжилар ороли қўл узатса етгулик жойда.

Ўша Оним кимлигини барибир тушуна олмади. Афтидан, Пройд Леггард билан Жонни Дайернинг оғайниси бўлса керак.

«Ҳарбийдаги эски дўстлар тўпланамиз... Қадрдон даврлар ҳақида гаплашгим келяпти».

«Нима дерди, қадрдон даврлар ҳақида ўзи ҳам бажонидил гаплашади. Унга гўё кейинги йилларда эски дўстлари ўзини четга олиб қочаётгандек туюларди. Ҳаммаси ўша лаънати мишмишлар туфайли! Қаранг-а! Ахир орадан оз эмас, кўп эмас, нақ ўттиз йил ўтган бўлса! Албатта, Армитиж валақлаб қўйган, – деган хулосага келди. – Сурбет кўппак. Хўш, у ниманиям биларди? Ҳа, майли, ўйлаб ўтиришга арзимади бу. Бундан ташқари, фақат ўзигагина гоҳ у, гоҳ бу оғайниси олайиб қараётгандек туюляпти, холос.

Ўша Занжилар ороли қанақалигини кўриш ҳам қизиқ. У ҳақда қанча мишмиш тарқалмади. Афтидан, уни Ҳарбий флот, Ҳарбий вазирлик ёки Ҳарбий ҳаво кучлари сотиб олгани ҳақида овозалар унчалик ҳам ҳақиқатдан йироқ эмас...

Оролдаги уйни америкалик ёш миллионер Элмер Робсон қурдирган. Айтишларича, бунинг учун бир дунё пул сарфлаган. Шундай экан, у ердаги дабдаба чинакамига шоҳона...

Эксетер! Яна бир соат поездда юриш керак! Ҳар қанақасига бардош етмайди. Қанийди, тезроқ юрсак...»

Доктор Армстронг Солсбери текислиги бўйлаб ўз «Моррис»ида кетиб борарди. Тинкаси қуриди... Муваффақиятнинг ўзига яраша азоби ҳам бор. Харлистритдаги ҳашаматли хонасида, замонавий аппаратуралар қуршовида оппоқ либосга бурканганча кунни

кунга улаб, олдинда нима кутиб турганини билмай, муваффақиятми ёки аксинча дея юрак ҳовучлаб ўтирган дамлар ўтди-кетди.

Муваффақият қозонди. Толеи баланд экан! Чунончи, омаднинг бир ўзи камлик қилади, яна яхши профессионал бўлиш ҳам керак. У ўз ишини биларди – лекин муваффақият учун бу етарли эмас. Яна омад кулиб боқиши ҳам керак. Унга омад кулди! Аниқ гашхис, бир-иккита миннатдор бемор, яна кимлар денг – бадавлат ва жамиятда мартабали аёллар – қарабсизки, у ҳақда гапира бошлашди: «Армстронгга учраб кўринг, ёш бўлса ҳам, шунақа билимдон. Масалан, Пэмни олинг. Кимларда даволанмади дейсиз, йиллаб, гапимни эшитяпсизми, йиллаб даволанди. Фақат Армстронг унга нима бўлганини бир қарашда дарров тушунди».

Шу-шу ишлар юришиб кетди.

Доктор Армстронг таниқли шифокорга айланди. Энди кунлари дақиқама-дақиқа тақсимлаб қўйилган. Дам олишга вақти қолмасди. Шунинг учунми, бугунги фараҳбахш август тонгида кўнгли тоғдек кўтарилди. Ахир Лондонни тарк этиб, бир неча кунни Девон қирғоғидаги оролда ўтказиш учун жўнаб кетяпти. Албатта, буни ҳам тўлақонли дам олиш деб бўлмасди. Мактуб ғоят мужмал жумлалар билан битилган бўлса-да, унга илова қилинган чек ҳар қандай шубҳани тумандек тарқатиб юборарди. Ақлбовар қилмас гонорар. Ўша Онимларда пул ачиб ётган бўлса керак. Афтидан, эр рафиқаси саломатлигидан қаттиқ гашвишда, лекин уни безовта қилмай аҳвол қандайлигини билмоқчи. Аёл эса ҳеч қачон шифокорга кўришни хоҳламайди. Шундай асаб билан...

«Ўргилдим, бунақа асаблардан! – докторнинг қошлари чимирилди. – Ўргилдим, бу аёллару улардаги асаблардан!» Лекин нимаям дерди, аёллардаги инжиқлик унга фақат фойда келтирди. Уни йўқлаб

келган аёлларнинг тенг ярми ҳеч қандай касал эмасди. Шунчаки зериккандан ўзларини касалга чиқаришади. Лекин бу ҳақда бир оғиз айтиб кўр-чи! Ва ниҳояти, у ёки бу нағмани қидириб топиш қийинми: «Сизда (қандайдир узунроқ илмий атама) бироз меъёрида эмас. Ҳеч қандай жиддий муаммо йўқ, аммо даволаниб олишингиз керак. Даволаниш энг осон...» Ахир тиббиётда кўпинча ишонч даволайди. Доктор Армстронг эса ўз ишида ниманидир билар, умид бағишлаш ва тасалли беришда эса олдига ҳеч ким тушолмасди.

«Бахтига, ўша воқеадан сўнг, қачон бўлганди ўзи – ўн, йўқ-йўқ, аллақачон ўн беш йил бўлди, ўзини қўлга ола билди. Чинакам мўъжиза туфайли қутулиб қолди. Ҳа, ўшанда бирдан чўкиб қолганди. Бироқ руҳий изтироб иродасини намоён қилишга мажбур қилди. Эртаси куниеқ ичишни ташлади. Ўшанда қутулиб қолгани ростдан ҳам мўъжиза бўлганди...»

Қулоқни қоматга келтирувчи автомобиль гудогидан сесканиб тушди. Ёнидан соатига камида бир юз ўттиз километр тезликда баҳайбат «Супер спорте далмейн» физиллаб ўтиб кетди. Доктор Армстронг тўсиққа урилиб кетай деди. «Йўлда ўпкасини қўлтиқлаб юрадиган каллаварам ёшлардан бири бўлса керак. Шунчалик жонига тегиб кетишди. Ахир мўъжиза туфайли омон қолди – бу гал ҳам. Жин урсин, ўша галварсни!»

Тони Марстон машинасини чинқиртирганча Миа қишлоқчасидан ўтиб бораркан, ўзича ўйларди: «Бунақа шалди роқ аравани қаердан олишади? Тошбақага ўхшаб судралишади. Энг ёмони, йўл бериш у ёқда турсин, албатта, йўлнинг ўртасидан юриши керак! Бизнинг йўлларда юриш қанақа бўлишини кўрсатиб қўёлмайсан. Францияда бўлса бошқа гап...»

Шу ерда тўхтаб, томоқ хўлаб олсамикан ёки кетаверсинми? Вақт дегани бемалол. Атиги юз элик чақирим йўл қолди, холос. Майли, занжабилли лимо-

над қўшилган жин ичиб олади. Ахир бунақа иссиққа одам зоти чидамайди!

Менимча, об-ҳаво панд бермаса, оролчада мириқиб дам олиш мумкин бўлади. Қизиқ, ўша Оним қанақа одам экан ўзи? «Кўрмаганнинг кўргани қурсин» хилидан бўлса керак. Пулини қаёққа сарфлашни билмай боши қотяпти. Малла бунақа одамларнинг дарров исини олади. Ҳа-да, дангалини айтганда, бошқа нима ҳам қилсин бечора. Ахир ўзининг сариқ чақасиям йўқ бўлса...

Ичкилик борасида зиқна бўлишмаса бас. Ҳолбуки, бунақа зўраки бойлардан ҳар нарсани кутса бўлади. Афсус, оролни Габриэлла Тёрл сотиб олгани ҳақида мишмишлар рост бўлиб чиқмади. Киноюлдузлар орасида ўралашиб юришга жон дерди. На илож, у ерда барибир офатижон қизлар бўлади деб умид қилишдан ўзга чораси йўқ...»

Марстон меҳмонхонада кўп қолиб кетмади. Ташқарига чиқиб керишди, эснади, булутсиз кўм-кўк осмонга бир қараб қўйди ва «Далмейн»га ўтирди.

Расо қадди-қомат, баланд бўй, жингалак соч, офтоб қорайтирган юзда чақнаб турган мовий кўзлар ҳар қандай қиз-жувон эйтиборини ўзига тортарди.

У акселераторни қаттиқ босди. Мотор ўкириб, автомобиль тор кўчада елдек уча бошлади. Қариялар ва хат ташувчи йигитчалар шоша-пиша ўзини четга олишди. Кўча болалари эса ҳайрат тўла нигоҳ билан машина ортидан қараб қолишди.

Антони Марстон ғолибона юришини давом эттирди.

Жаноб Блор секин юрадиган поездда Плимутдан келарди. Купеда ундан бўлак атиги яна битта йўловчи бор эди. Ичаверганидан кўзлари хира тортган денгизчи чол. Тўғрироғи, ҳозир у мудроқ уйқуда эди. Жаноб Блор ҳафсала билан ён дафтарчасига ниманидир ёзарди. «Мана, уларнинг бари, – деб ўзича ғудранди, – Эмили Брент, Вера Клейторн, доктор Армст-

ронг, Антони Марстон, эски судья Уоргрейв, Филипп Ломбард, Муқаддас Михаил ва Георгий нишони, яна «Жанговар хизматлари учун» ордени нишондори генерал Макартур, иккита хизматкор – жаноб Рожерс ва хотини».

Кейин ён дафтарчани ёпиб, чўнтагига солиб қўйди. Кўз қири билан бурчакка суюниб олган денгизчига қараб қўйди.

Бўккунча ичган, омон бўл-э, – тахмин қилди жаноб Блор.

Сўнгра ҳамма ишни тартиб билан яна бир карра хаёлидан ўтказди.

«Менимча, қийин иш эмас, – деб ўйларди у. – Ортиқча ташвиш бўлмайди. Кўринишим ҳам айнан шубоб».

У ўрнидан турди, ўзини синчиклаб ойнага солди. Кўзгуда ташқи кўриниши ўртамиёна бир одам акс этиб турарди. Маъносиз кўк кўзлар, ингичка мўйлов. Бу қиёфада қандайдир ҳарбий руҳ бор эди. «Ҳатто майор деб ўйлаш мумкин, – деди ўз аксига қараб. – Айтганча, жин урсин, ахир у ерда анави генерал ҳам бўладику. Кимлигимни дарров фош қилади. Жанубий Африка – менга айнан шу керак! Улардан ҳеч ким у ерга бормаган, мен бўлсам ҳозиргина сайёҳлик агентлигининг маълумотномасини ўқиб чиқдим. Бу ҳақда суҳбатни бемалол қиздираман. Бахтимга, мустамлака аҳолиси дуч келган иш билан шуғулланаверади. Шундай экан, ўзимни жанубий африкалик корчалон деб таништирганим маъқул.

Занжилар ороли. Элас-элас хотирлайди. Ҳали бола пайтида у ерга боришганди. Соҳилдан икки чақирим наридаги бадбўй қоя. Балиқчи қушлар ахлатхонаси. Ташқи кўриниши лаби дўрдайган одамни эслатиб юборгани учун оролни шундай деб аташган.

Шунақа оролда уй қуриш таажжуб эрмак! Ёмон об-ҳавода у ерда умуман яшаб бўлмайди. Қолаверса,

миллионерларда қанақа тантиқликлар бўлмайди дей-
сиз!»

Бурчакдаги чол уйғонди:

– Денгизда нима бўлишини олдиндан билиб бўлмайди!

– Мутлақо ҳақсиз, олдиндан ҳеч нарсани билиб бўлмайди, – маъқуллади жаноб Блор.

Чол бир-икки томоқ қирди ва ғамгин оҳангда деди:

– Довул бошланади.

– Йўқ, биродар, – деди Блор. – Ҳаво ажойиб.

– Мен бўлса ҳадемай довул бошланади деяпман, – жаҳли чиқди чолни, – буни олдиндан биламан.

– Балки ҳақдирсиз, – муросасоз рози бўлди жаноб Блор.

Поезд тўхтади. Чол чайқалганча ўрнидан турди.

– Шу ерда тушаман, – деди у ва эшикни тортди, лекин очишга кучи етмади. Жаноб Блор ёрдам беришга шошилди.

Чол эшик олдида тўхтади. Қўлини тантанавор кўтариб, хира тортган кўзларини қисиб қўйди.

– Поклан ва тавба қил, – деди у. – Поклан ва тавба қил. Жазо куни яқин.

Кейин перронга гурсиллаб қулади. Ерда ялпайиб ётаркан, ортига қайрилди ва жаноб Блорга хитоб қилди:

– Сизга айтяпман, йигитча. Жазо куни яқин.

«Унга аталган жазо куни меникидан олдинроқ етиб келса керак», – деб ўйлади жаноб Блор ўз жойига қайтаркан. Кейинчалик қаттиқ адашгани маълум бўлди.

Иккинчи боб

Оукбриж бекатининг эски биноси олдида бир гала йўловчилар тараддуд ичида тўдаланиб қолди. Уларнинг ортидан чамадон ушлаган юк ташувчилар саф тортганди.

Юк ташувчилардан кимдир бақирди:

– Жим!

Таксидан ҳайдовчи тушди.

– Занжилар оролига кетмаяпсизларми? – сўради у.

Саволга жавобан бирданига тўрттаси бош ирғади. Ҳайрон бўлган йўловчилар бир-бирига зимдан қараб олишди.

– Бу ерда иккита такси бор, сэр, – деди ҳайдовчи тўда ичида ёши каттароқ деб судья Уоргрейвга юзланганча. – Қайсидир биттаси Эксетердан келадиган поездни кутиши керак. Унда яна бир жаноб келяпти. Бунга беш дақиқа вақт кетади. Агар орангизда кимдир кутиб туришга рози бўлса, ҳамма бемалол кетарди.

Котибалик бурчини унутмаган ҳолда Вера Клейторн буйруқ беришга одатланган одамларга хос эйтирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда деди:

– Мен қоламан, – кейин гуруҳдаги қолганларга қаради. Бир пайтлар теннис ўйнаганда қизларни худди шундай қилиб гуруҳларга ажратарди.

Мисс Брент киборларга хос тарзда:

– Миннатдорман, – деди ва таксига ўтирди.

Таксичи ҳурмат юзасидан эшикни очиб турди.

Судья Уоргрейв унинг ортидан эргашди.

Капитан Ломбард деди:

– Мен мисс билан кутиб тураман...

– Клейторн, – деди Вера.

– Мен эса Ломбардман, Филипп Ломбард.

Юк ташувчилар юкларни жойлашди. Таксига ўрнашиб олгач, судья Уоргрейв кекса қонунчиларга монанд эҳтиёткорлик билан сўз бошлади:

– Ажойиб об-ҳаво.

– Ажойиб, – дея маъқуллади мисс Брент.

«Олий даражада илтифотли жаноб экан, – деб ўйлади у. – Денгиз бўйидаги пансионларда бунақа одамларни учратмайсан. Афтидан, ўша миссис ёки мисс Оньоннинг ажойиб танишлари бор...»

– Бу жойларни яхши биласизми? – сўради судья Уоргрейв.

– Мен Корноуолл билан Торкида бўлганман, лекин Девоннинг бу қисмига илк бор келишим.

– Мен ҳам бу ерларни умуман билмайман, – деди судья.

Такси қўзғалди. Иккинчи таксичи деди:

– Балки машинада кутиб турарсизлар?

– Йўқ, раҳмат, – қатъий рад қилди Вера.

Капитан Ломбард кулимсиради:

– Аслида мен учун ҳам қуёш нурида товланаётган леворлар анча жозибали, шундай бўлса ҳам, балки вокзалга киришни хоҳларсиз?

– Йўқ, йўқ. Вагондаги диққинафасдан кейин тоза ҳавода бўлиш жуда ёқимли.

– Ҳа, бунақа иссиқда поездда юриш тинка-мадорни қуритади, – жавоб қайтарди у.

– Ўзгармай туради деб умид қилиш керак. Ҳавони назарда тутяпман, – мулоимлик билан суҳбатни давом эттирди Вера. – Бизнинг инглиз ёзимиз шунақа беқарорки.

– Бу жойларни яхши биласизми? – капитан Ломбард одатий саволлардан бирини берди.

– Йўқ, бу ерда аввал ҳеч қачон бўлмаганман, – ҳаммасига бирийўла нуқта қўйишга қатъий қарор қилгач, тезда қўшиб қўйди: – Ҳанузгача бекам билан танишолмадим.

– Бекам билан?

– Миссис Оним котибасиман.

– Шунақами?! – Ломбард муомаласи сезиларли даражада ўзгарди: энди анча ишонч билан, лекин гакаллуфсиз гапира бошлади.

– Сизга бу ғалати туюлмаяптими? – сўради у.

Вера кулиб юборди:

– Бунинг ҳеч қандай ғалати жойи йўқ. Миссис Онимнинг котибаси тўсатдан оғриб қолди. У агент-

ликка телеграмма жўнатиб, ўрнига кимнидир жўнатишни илтимос қилган. Улар мени тавсия қилишди.

– Шунақа денг. Бекангиз билан танишгач, бирдан сизга ёқмай қолса-чи?

Вера яна кулиб қўйди:

– Ахир мен таътил тугагунча ёлланяпман, холос. Доимий иш жойим аёллар мактабида. Бундан ташқари, Занжилар оролини кўришга сабрим чидамаяпти. У ҳақда газеталарда бирам кўп ёзишган. Айтинг-чи, у ер ростдан ҳам шунчалик чиройлими?

– Билмадим. У ерда ҳеч қачон бўлмаганман, – деди Ломбард.

– Наҳотки? Онимлар, афтидан, уни деб ақлдан озади. Улар қанақа ўзи? Илтимос, айтиб беринг.

«Аҳмоқона вазият, – деб ўйлади Ломбард, – қизиқ, улар билан танишманми ё йўқми?»

– Қўлингизда ари юрибди, – деди бирдан ҳовлиқма оҳангда. – Йўқ, йўқ, қимирламанг, – кейин гўё арини ҳайдаб юборгандек бўлди. – Ана бўлди! Учиб кетди.

– Раҳмат, жаноб Ломбард. Айниқса, шу ёз ари кўпайиб кетди.

– Ҳаммаси иссиқдан. Айтганча, мабодо билмайсизми, кимни кутиб турибмиз?

– Тасаввур ҳам қилолмайман.

Яқинлашиб келаётган поезд гудоги эшитилди.

– Ана, поездимиз ҳам келди, – деди Ломбард.

Перрондан чиқиш жойида новча чол пайдо бўлди. Тарашланган оқ сочлари, ҳафсала билан текисланган оппоқ мўйловига қараб истеъфодаги ҳарбий эканини англаб олиш мушкул эмасди. Баҳайбат чамадон оғирлигидан гандираклаб кетган юк ташувчи Вера билан Ломбард томон ишора қилди.

Вера олдинга чиқди ва жиддият билан ўзини таништирди.

– Мен миссис Оним котибасиман, – деди у. – Бизни машина кутяпти, – кейин қўшиб қўйди: – Бу эса жаноб Ломбард.

Чол йиллар забтида хира тортган, аммо ҳали-ҳануз синчков нигоҳларини Ломбардга қадади. Мабодо кимдир унинг кўнглидан ўтган гапларни билмоқчи бўлса, тахминан шундай бўларди: «Чиройли йигит. Лекин унда шубҳали нимадир бор...»

Учаласи таксига ўтирди. Оукбрижнинг сокин кўчалари бўйлаб, кейин яна икки чақиримча Плимут катта йўлидан юришди. У ёнига гоҳ тор, гоҳ кенг, ўт ёхлаган ва чалкаш қишлоқ йўллари бошланди.

Генерал Макартур деди:

– Бу ерларни умуман билмайман. Шарқий Девонла, Дорсет чегарасида уйчам бор.

– Бу ерлар жуда чиройли экан, – деди Вера. – Тепаликлар, қўнғир ялангликлар, ҳамма нарса яшнаб турибди, майсалар ҳам жуда қалин.

– Менга қолса бу ер анча зерикарли. Бепоён текисликни афзал кўраман. У ерда ҳеч ким орқанглан яширинча писиб келолмайди... – унга қарши чиқди Филипп Ломбард.

– Менимча, кўп саёҳат қилган бўлсангиз керак? – Ломбарддан сўради генерал.

Ломбард бош ирғади.

– Ҳа, дунё кезиб роса тентирадим.

Кейин ўйлаб қолди: «Ҳозир мендан урушда қатнашганманми-йўқми, шуни сўрайди. Қари аскарларни шундан бошқа нарса қизиқтирмайди».

Бироқ генерал Макартур уруш ҳақида оғиз ҳам очмади.

Улар катта тепаликни ортда қолдириб, айланма сўқмоқ йўллар орқали Стиклхевнга етиб келишди. Соҳил бўйидаги бу қишлоқча бир нечта уйдан иборат бўлиб, уларнинг яқинида бир-иккита балиқчилар қайиғи ҳам кўзга ташланарди. Ботаётган қуёш нурлари денгиздан жанубда қад ростлаган қояни ёритди.

Ана шу пайт улар биринчи марта Занжилар оролини кўришди.

– Қирғоқдан анча узоқ экан, – ҳайрон бўлди Вера.

У оролни бутунлай бошқача тасаввур қилганди – соҳилбўйидаги митти оролча, унда чиройли оқ уй. Бироқ ҳеч қандай уй кўринмасди. Денгиздан кўтарилиб чиққан тик қоя олисдан қараганда баҳайбат занжи бошини эслатиб юборарди. Унинг нимасидир ваҳима уйғотарди. Вера беихтиёр сесканиб тушди.

«Етти юлдуз» меҳмонхонасида уларни бир тўп одам кутиб турарди. Мункиллаган судья чол, қаддини доим тик тутишга уринадиган мисс Эмили Брент ва жуссадор, кўринишидан қўпол бир эркак. У олдинга юрди ва ўзини таништирди.

– Сизларни кутиб туришга қарор қилдик, – деди у, – ҳаммамиз биратўла кетамиз. Менинг исмим Дейвис. Асли Наталданман, илтимос, Трансвал билан чалкаштирманглар. Ҳа-ҳа-ҳа, – мириқиб кулди.

Судья Уоргрейв унга ошкора ёвқараш қилди. «Суд залини бўшатиб кўйинг» қабилида буйруқ беришга чоғлангани яққол билиниб турарди. Мисс Эмили Брент мустамлака вакили билан қандай муомала қилишни билмай иккиланганча туриб қолди.

– Кетишдан аввал томоқ хўллаб оласизларми? – илтифот билан таклиф қилди Дейвис.

Унинг таклифига ҳеч ким жавоб бермади. Кейин жаноб Дейвис пошнаси билан ўгирилди ва бармоғини кўтариб деди:

– Ундай бўлса кеч қолмайлик. Хўжайинларимиз бизни кутяпти.

Шу сўзларни айтганда меҳмонлар юзида алланечук саросима пайдо бўлди. Гўё хўжайин ҳақида эслатиши уларни карахт аҳволга туширгандек эди.

Дейвис қўли билан ишора қилди. Деворга суюниб турган одамлардан бири улар томон яқинлашди. Чайқалиб юришидан денгизчи экани кўриниб турарди. Иссиқ шамол туфайли юзи дағаллашган, қарашлари ҳам маънисиз эди.

Гайёرمىсизлар, хонимлар ва жаноблар? – сўради у. Қайиқ сизларни кутяпти. Яна иккита жаноб ўз машинасида етиб келади. Лекин жаноб Оним уларни кўтмасликни буюрган. Қачон келиши ноаниқ.

Улар ўрнидан туриб, денгизчи ортидан чоғроқ банларгоҳ томон юришди. Унга моторли қайиқ боғлаб қуниланди.

Жуда кичкина экан! – деди Эмили Брент.

Ажойиб қайиқ, мэм, айна кераклиси, – эътироз билдирди денгизчи. – Кўз очиб юмгунча ҳатто Плимута отказиб қўйиши мумкин.

Биз ортиқча кўпмиз, – гапини кескин бўлди гуля Уоргрейв.

Икки баравар кўп одам ҳам сиғади, сэр.

Аемак, ҳаммаси жойида, – гапга аралашди Филипп Ломбард. – Ҳаво ажойиб, денгиз сокин.

Мисс Брент бироз иккиланишдан сўнг қайиққа чиқишга рози бўлди. Бошқалар ҳам унинг орқасидан ўрлашди. Уларнинг ҳаммаси ҳозирча бир-биридан ётсириб турарди. Афтидан, орол эгалари нима учун бунчалик ҳар хил одамларни таклиф қилишганини тушунолмади ҳайрон эдилар.

Қайиқ энди кўзғалай деганда қўлида арқон ушлаб турган денгизчи олисдан шитоб билан яқинлашаётган нуқтага қараб қолди. Адил тепаликдан қуйи инган йўл бўйлаб бир автомобиль қишлоқ томон яқинлашарди. Фавқулодда қудратли ва чиройли бу машина гўё атрофдаги сокин манзарани остин-устун қилгандек туюларди. Рулда ёш йигит ўтирар, майин сочилири шамол эпкинида ўйнарди. Ботаётган қуёш жилоҳида шимол афсоналаридаги ёш маъбуддек улфвор куринарди. Ёш йигит гудок чалди. Кучли овоздан соҳилбўйидаги қояларда жарангдор акс-садо таралди.

Ушанда улар Антони Марстонни хом сут эмган Панда эмас, салкам самовий мавжудотга чиқариб

қўйишганди. Ушбу ажиб манзара барчанинг хотирасида муҳрланиб қолди.

Мотор ёнида ўтирган Фред Нарракотт хийла ғалати одамлар тўплангани ҳақида ўйлаб кетарди. Жаноб Оним меҳмонларини бутунлай бошқача тасаввур қилган экан. Бундан анча зўрроқ. Танноз хонимлар, яхтачилар кийимидаги эркаклар – қисқаси, олий мартабалилар.

«Мана, жаноб Элмер Робсонникига меҳмонмисан меҳмонлар келганди. – Фред Нарракотт мийиғида кулиб қўйди. – Ҳа, хумордан чиққунча яйрашганди. Ичкиликлар-чи!

Жаноб Оним бутунлай бошқача кўринади. Ғалати, – ўйлади Фред, – Жаноб Онимни ҳам, бекасини ҳам ақалли бир марта кўрмадим-а. Ахир бу ерга умуман келмади, демак, ҳеч қачон бўлмаган ҳам. Фақат буйруқ беради. Ҳаммаси учун жаноб Моррис ҳисобкитоб қилади. Аниқ кўрсатмалар беради, пулини шу заҳоти тўлайди-ю, барибир унга ғалати туюлаверади. Газеталарда жаноб Оним сирли одам деб ёзишади. Афтидан, бу гапларда жон бор.

Балки оролни ростдан ҳам мисс Габриэлла Тёрл сотиб олгандир. – Лекин йўловчиларга яна бир қур назар ташлаб, бу тахминдан дарҳол воз кечди. – Унда буларни бошига урадимми? – деб ўйлади йўловчиларга синчиклаб разм соларкан. – Ҳаётдан аламзада қари қиз. Бунақаларнинг кўпини кўрган. Серзардалиги кўзидан аён. Чол бўлса кўринишидан ҳарбий устихонга ўхшайди. Ойимқиз тузуккинаку, лекин ҳамма қатори – голливудча жозибадан асар йўқ.

Қувноқ содда жаноб бўлса, ҳеч қанақа жаноб эмас, шунчаки эски савдогарлардан, – ўйлади Фред Нарракотт. – Лекин анави қотма жанобнинг илдам қарашларида ғайриоддий нимадир бор. Менимча, фақат уни кинога қандайдир алоқаси бор дейиш мумкин.

Йўловчилар орасида кинолдуз билан улфат бўлишга арзигулик фақат битта одам бор. У ҳам бўлса ўз машинасида келгани (яна қанақа машинада! Ахир бунақа машинани Стиклхевндагилар етти ухлаб туш кўришмаган. Бир неча юз фунт турса керак-ов). Ана шуни меҳмон деса бўлади! Пулдорлиги ҳам аниқ. Ҳамма йўловчилар шунақа бўлгандами, унда бошқа гап эди...

Ҳа, ўйлаб кўришга арзийди...»

Қайиқ сувни кўпиклантириб, қояни ҳам айланиб ўтди. Шунда улар уйни кўришди. Оролнинг жанубий юмони шимолийсидан фарқли ўлароқ денгизга ётиқ тушган эди. Уй жанубий нишабда тўртбурчак жойлашиб, замонавий усулда қурилган, улкан деразалари думалоқ эди. Чиройли уй – ҳар ҳолда у ҳеч кимнинг ҳафсаласини пир қилмади!

Фред Нарракотт моторни ўчирди. Қайиқ оқим кучи билан қоялар ўртасидаги қўлтиққа сурилди.

– Ёнгарчиликда бу ерда тўхташ қийин бўлса керак, – деди Филипп Ломбард.

– Жануби-шарқдан шамол эсганда, – Фред Нарракоттнинг билағонлиги тутди, – Занжилар оролига умуман келиб бўлмайди. Шунақа пайтларда ҳафталаб, ҳатто ундан кўпроқ қуруқликдан узилиб қолади.

Вера Клейторн ўйлаб қолди: «Озиқ-овқат етказиб беришда ҳам қийинчилик кўп бўлса керак. Оролларнинг шуниси чатоқ – хўжалик юритиш қийин».

Моторли қайиқ борти қояга тиралди – Фред Нарракотт қирғоққа сакради. Кейин у билан Ломбард қолганлар чиқиб олишига ёрдамлашишди. Нарракотт қайиқни ҳалқага боғлаб, йўловчиларни қоядан йўниб ишланган зинапоя орқали юқорига бошлади.

-- Чакки эмас! – деди генерал Макартур. Лекин кунгли алағда эди. «Барибир ғалати жой», – деб ўйларди.

Ниҳоят, тош зиналар ортада қолиб, ҳамроҳлар кенг майдончага чиқишди. Бирдан ҳамманинг кайфияти

кўтарилди. Ланг очик эшик олдида басавлат хизматкор турарди. Ундаги тантанавор қиёфа ҳаммани бир қадар тинчлантирди. Уйнинг ўзи ҳам ҳайратомуз чиройли, майдон оша эса ажиб манзара намоён бўларди.

Новчадан келган, қотма, сочлари оқарган, кўриниши кишида ҳурмат уйғотадиган хизматкор меҳмонларга пешвоз чиқди.

– Марҳамат, бу ёққа, – деди у.

Меҳмонлар кенг холлга бирин-кетин қадам ташларкан, турнақатор терилган шишаларни кўришди. Антони Марстон анча жонланди.

«Бу нусхаларни қаердан топишди ўзи? – ўйлади у. – Булар билан нима ўхшашлигим бор? Қизиқ, мени бу ерга чақирганда Малла нимани ўйлади экан? Яхши томони, бу ерда ичкиликдан сиқилмайдиган бўлди. Муз ҳам етарлича. Хизматкор нима деяпти?»

– Афсуски, жаноб Оним иш билан ушланиб қолди – фақат эртага етиб келади. Менга меҳмонлар раъйига қараш буюрилган. Балки ўз хоналарингизни кўриб оларсизлар? Нонушта соат саккизда тортилади...

Вера миссис Рожерс изидан зина бўйлаб юқорига кўтарилди. Хизматкор аёл йўлак охиридаги эшикни ланг очиб қўйди. Вера иккита катта деразали ажойиб ётоқхонага кириб борди. Деразалардан бири денгизга қараган, иккинчиси кунчиқар томонда жойлашган эди. Вера ҳайратдан ҳатто қичқириб юборди. Унга хона ёқиб тушганди.

– Умид қиламанки, бу ерда сиз учун керакли ҳамма нарса бор, мисс? – деди миссис Рожерс.

Вера хонани кўздан кечирди. Чамадонини аллақачон жойлаб қўйишибди. Эшиклардан бири ҳаворанг кафел қопланган ваннахонага олиб борарди.

– Ҳа, ҳа, ҳаммаси.

– Нимадир керак бўлса, мисс, қўнғироқ қилинг.

Миссис Рожерс маъносиз ва шикаста оҳангда гапирди. Вера унга қизиқсиниб қаради. Заҳил-заъфа-

рон аёл. Арвоҳнинг ўзгинаси! Сочи бир тутам боғланган, қора кўйлакда. Қисқаси, кўринишидан анча саришта. Лекин мовий кўзлари ҳар томонга безовта ланглайди.

«Ҳатто ўз соясидан ҳам қўрқади, шекилли», – ўйлади Вера. Афтидан, бу борада заррача адашмади. Миссис Рожерс ажалга дуч келган одамдек кўринарди... Веранинг эти жимирлаб кетди. «Қизиқ, бу аёл нимадан қўрқиши мумкин» – аммо ташида мулоимлик билан деди:

– Мен миссис Онимнинг янги котибасиман. Умуман олганда, бу ҳақда билсангиз керак.

– Йўқ, мисс, мен ҳеч нарса билмайман, – деди миссис Рожерс. – Меҳмонлар исми ёзилган рўйхат билан уларни қайси хонага жойлаштириш ҳақида кўрсатма олганман, холос.

– Наҳотки миссис Оним мен ҳақимда сизга айтмаган бўлса? – сўради Вера.

– Мен миссис Онимни кўрмаганман, – елка қисди миссис Рожерс. – Биз ҳам атиги икки кун аввал келдик.

«Умр бино Онимларга ўхшаган одамларни учратмагандим», – ўйлади Вера. Лекин ташида:

– Бу ерда бошқа хизматкорлар ҳам борми?

– Рожерс билан фақат мен, мисс.

Веранинг қошлари чимирилди: «Саккизта одам, уй соҳиблари билан ўнта. Хизматкор атиги иккита».

– Мен яхши пазандаман, – деди миссис Рожерс. – Рожерс ҳамма уй ишини бажаради. Лекин бунча меҳмон таклиф қилишларини кутмагандим.

– Уддалайсизми? – сўради Вера.

– Хавотир олманг, мисс, уддалайман. Агар меҳмонлар тез-тез келиб турса, унда ўйлаб кўриш керак. Балки миссис Оним менга ёрдам учун кимнидир таклиф қилар.

– Умид қиламан, – деди Вера.

Миссис Рожерс шарпа каби сассиз чиқиб кетди.

Вера деразага яқинлашиб, аста рафига ўтирди. Вужудини жонсарак ғашлик чулғаб олди. Бу ердаги ҳамма нарса ғалати туюларди – Онимлар йўқлиги ҳам, арвоҳга ўхшаб бўздек оқарган миссис Рожерс ҳам. Меҳмонларку аллақачон: бунақа улфатларни кундузи чироқ ёқиб ҳам тополмайсан. Шу тоб ўкинч билан ўйларди: «Афсус, Онимлар билан олдиндан танишиб олмай чакки қилдим. Қанақа одамлар экан-а...»

Кейин ўрнидан турди. Ўзини қўярга жой тополмай, хона бўйлаб юра бошлади. Ўта замонавий усулда безатилган ажойиб ётоқхона. Йилтираб турган паркет полга сарғиш гилам тўшалган. Деворлар оппоқ, чироқларга ҳам ойнабанд ром кийдирилганди. Камин токчасида ҳеч қандай безак йўқ. Фақат замонавий руҳдаги ҳайкал. Оқ мрамор бўлагидан ясалган улкан айиқ. Унга соат ҳам қилинган. Соат устида, ярқироқ металл ромда пергамент парчаси, унда қандайдир шеър бор. Вера яқинроқ борди – гўдаклик пайтидан бери билган эски саноқ шеър экан:

*Ўнта негр боласи, борди тушлик қилгали,
Бири тиқилиб ўлди, тўққиз қолдилар бари.
Тўққиз негр боласи мириқиб қилди тушлик,
Бири уйғона олмай, саккиз қолдилар шўрлик.
Саккиз негр боласи юрдилар Девон томон,
Бири ортга қайтмади, қолдиларку еттовлон.
Етти негр боласи ўтин ёрдилар бирга,
Бири ўзини чопди, олти қолди наҳорга.
Олти негр боласи асалари боқишди,
Бешта қолишди сўнгра, бирини ари чақди.
Бешта негр боласи қозиликни боплашди,
Бирини суд қилишгач, ночор тўртта қолишди.
Тўртта негр боласи чўмилдилар денгизда,
Бири қармоққа тушди, учовлон қолди бирга.*

Учта негр боласи борди ҳайвонот боғи,
Бирини айиқ тутди, иккиси экан соғи.
Икки негр боласи ётди жазирамада,
Бири куйиб бўлди кул, қолди бири афтода.
Сўнги негр боласи ҳорғин атроф қаради,
Сўнгра ўзини осди, кейин ҳеч ким қолмади.

Вера кулиб қўйди: «Ҳаммаси тушунарли: Занжилар ороли!»

Сўнгра денгизга қараган дераза томон борди ва ташқарига термулди. Қаршисида бепоён денгиз намоён бўлди. Ер кўринмасди: қаёққа қарама, ҳаммаёқ шом шафағида жилваланиб, майин жимирлаётган кўм-кук сув.

«Денгиз... Бугун бирам сокин, гоҳида шафқатсиз бўлади... Ўз қаърига тортади. Чўкиб кетди... Мурдаси топилди... Денгизда чўкиб кетди... Чўкиб кетди, нарқ бўлди, сув ютди... Йўқ, эслаб ўтирмайди... Бу ҳақда ўйламайди! Ҳаммаси ўтмишда қолган».

Доктор Армстронг Занжилар оролига кунботарда етиб келди. Йўлда шу ерлик деб қайиқчи билан анча гаплашди. Занжилар ороли соҳиблари ҳақида ниманидир билиб олишни жуда хоҳлаганди, лекин Нарракоттлан бую ҳақда, қанчалик ғалати бўлмасин, дурустроқ гап ололмади. Эҳтимол, айтгиси ҳам келмагандир. Шундан сўнг доктор Армстронг об-ҳаво ва балиқ ови турларини муҳокама қилиш билан кифояланишига тўғри келди.

Рулда узоқ ўтиргани учун ўзини жуда ҳорғин септи. Кўзлари зирқираб оғирди. Ғарбга юрсанг, кунбўйи қуёш кўзни қамаштиради. «Шунчалик ҳам чарчайдими?! Денгиз ва ҳузурбахш осойиш – унга нисбатан шу керак. Албатта, ўзига қолса кўпроқ дам олишни хоҳларди, лекин бундай қилолмасди. Яъни у молиявий жиҳатдан албатта бундай қила оларди, лекин ишдан узоқроқ вақт четда юра олмасди. Бирпас-

да мижозлардан мосуво бўласан. Айниқса ҳозир, толе кулиб турган бир пайтда дам олиш ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Барибир, – ўйларди у, – ақалли бугунча Лондон билан Харли-стрит ҳақида ҳам, бошқа нарсалар ҳақида ҳам ўйламайман. Энди у ёққа ҳеч қачон қайтмайдигандек хаёлда юраман.

«Орол» сўзининг ўзида аллақандай жозибадор куч бор. Оролда яшаркансан, ташқи оламдан узиласан. Оролнинг ўзи мустақил олам. Бу оламдан қайтмаслик ҳам мумкин. Бу гал кундалик ҳаётни барча ташвишларига қўшиб ортда қолдираман», – ўйлади у. Лабида кулгу кўринди: режалар, келажак учун қойилмаком режалар тузишга тутинди. Қояда ўйиб ишланган зинапоя орқали кўтариларкан, кўнглидаги хушҳоллик ҳам кучайиб борарди.

Майдончада бир чол курсига суюнганча хаёл суриб ўтирарди – унинг юзи доктор Армстронгга танишдек туюлди. «Бу қурбақа юзни, елкага қўшилиб кетган ингичка тошбақа бўйинни, энг асосийси, синчков кўзларни қаерда кўрган бўлиши мумкин? Ҳа, албатта, бу эски судья Уоргрейв. Бир гал у олиб борган суд жараёнида гувоҳ сифатида қатнашганди. Судьянинг кўриниши доим мудроқ бўлса-да, ҳеч ким назаридан четда қолмасди. Судда обрўси ғоят баланд эди. Айтишларича, ҳар кимни ўз ноғорасига ўйната оларди. Бир-икки эмас, сон-саноксиз марта айбланувчи оқланса керак деб туришганда ҳам кескин жазо тайинланишига эриша олган. Бекорга уни қонун жаллоди дейишмасди. Уни бу ерда учратаман деб зинҳор ўйламагандим».

Судья Уоргрейв ўйлади: «Армстронг? Қандай кўрсатма бергани ҳалиям эсимда. Жуда эҳтиёткор ва ҳушёрлик билан. Ҳамма докторлар тентак. Харли-стритдагилар бўлса ҳаммасидан аҳмоқроқ». Кейин ўша кўчаллик бир олифта билан яқинда қурган суҳбатини ижирғаниш билан эслади.

Хушламай овоз берди:

Ичкилик холлда.

Уй соҳиблари билан саломлашиб қўймоқчиман, – деди доктор Армстронг.

Сўлья Уоргрейв кўзларини юмди, бундан қурбақани ухшашлиги чандон ортди. Сўнгра оҳиста:

Иложи йўқ.

Нега? – ҳайрон бўлди доктор Армстронг.

Уй соҳиби ҳам, бекаси ҳам бу ерда йўқ, – деди Сўлья. – Анча ғалати уй. Ҳеч нарсани тушунмай қолдим.

Доктор Армстронг унга ўқрайиб қаради. Бироздан сўнг чол ухлаб қолди деган хаёлда кетишга чоғланганини, Уоргрейв бирдан сўз қотди:

Констанция Калмингтонни танийсизми?

Афсуски, йўқ.

Буни аҳамияти йўқ, – деди судья, – Ўтакетган пирришонхотир аёл. Ёзган хатини ҳам тушуниб бўлмайди. Ўшқа ерга келиб қолдимми деб ўйлаяпман.

Доктор Армстронг қайдам дегандек бош чайқадиган унга кирди.

Сўлья Уоргрейв эса яна анча вақт Констанция Калмингтон ҳақида ўйлаб ўтирди: «Ишончсиз аёл, бироқ аёллар ишончли бўлганми ўзи?» Кейин хаёллари ўзи билан келган иккала заифа: лаблари қимтиқ қари аёл ва ёш қизга кўчди. Қизни кўп ҳам хушламади. Совуққон ойимтиллалардан деб ўйлади. «Айтганча, бу ерда иккита эмас, балки учта аёл бор. Миссис Рожерс қолиб кетяпти.

Ғалати аёл. Афтидан, ўлгудек қўрқоқ. Умуман олганда, Рожерслар анча ҳурматли жуфтлик ва ўз ишини билишади».

Шу пайт майдонда Рожерс пайдо бўлди.

Мабодо билмайсизми, соҳибингиз уйига леди Констанция Калмингтон ҳам келиши керакми?

Рожерс унга анграйиб қаради:

– Бу ҳақда ҳеч нарса билмайман, сэр.

Судьянинг қошлари уюлди, лекин индамади.

«Бежизга бу ерни Занжилар ороли дейишмайди, – ўйлади у, – ҳеч ким рўшнолик кўрмайди».

Антони Марстон чўмилиб олди. Узоқ вақт иссиқ сувда ётди. Узоқ йўл чарчоғини унутгандек бўлди. Хаёллардан кўп ҳам безовта бўлмас, чунки Антони хиссиёт ва ҳаракат билан яшарди.

«Ҳа, майли – бир амаллайман», – деб ўйлади ва ҳар хил хаёлларни калласидан чиқариб ташлади.

Иссиқ сувда ётади, чарчоқ ёзади, соқол олади, коктейль ичади, тушлик қилади... Хўш, кейин-чи?

Жаноб Блор галстук боғларди. Буни ҳеч қачон кўнгилдагидек қилолмаган. Кўзгуга қаради: ҳаммаси жойидами? Менимча, шунақа.

Бу ердагилар уни унчалик ҳам ёқтиришмади... Ҳаммаси шубҳа билан қараб қўйяпти, гўё бир нарсадан хабардордек... Қисқаси, фақат ўзига боғлиқ. Кўзи пишиб кетган, демак, бу ишни ҳам оппа-осон ҳал қилади. Камин устидаги саноқ шеър эътиборини тортди. Ёмонмас.

«Болалигимдаёқ бу ерга бир келганман, эсимда, – ўйлади у. – Шу оролда шунақа ишлар қилишимга тўғри келишини етти ухлаб туш кўрмагандим. Ҳайрон қолар жойи йўқ. Келажакда нималар бўлишини ҳеч қачон билмайсан...»

Генерал Макартур мавҳум хаёллар оғушида эди. «Жин урсин, шунчалик ҳам галати бўладими! Кутганларидан асар ҳам йўқ... Зиғирча имкон бўлса, баҳона ҳам қидирмай шартта жўнаб қолган бўларди... Бу ерда бир дақиқа ҳам қолмасди... Лекин қайиқ кетиб қолди. Демак, хоҳлайсанми-йўқми, қолишга тўғри келади. Анави Ломбард шубҳали кўринади. Муттаҳам қаллоб. Тўппа-тўғри, қаллоб».

Бонгнинг биринчи зарбида Филипп хонадан чиқди ва зинапоя томон юрди. У сиртлондек енгил ва шовқин-

«из қадам ташларди. Умуман, қиёфасида ҳам сирт-лонларга хос нимадир зоҳир эди. Ҳа, шундай чиройли ниртқични ёдга солиди. «Атиги бир ҳафта, – кулиб қўйди. – Нима дерди, зерикиб қолмайди».

Эмили Брент тушлик учун қора шойи кийиб олган-чи ўз ётоқхонасида Инжилни ўқирди.

Лаблари унсиз пичирларди:

«Қавм ўзлари қазган чоҳ сари қулади; ўзлари қўйган тўзоққа илинди, еру осмон ларзага келди.

Улар Тангрини у берган жазо орқали танидилар: бегавфиқлар ўзини-ўзи ҳалок қилди. Гуноҳкорлар лузаҳда ёнгай».

У лабларини қимтиди ва Инжилни ёпди.

Ўрнидан турди, кўкрагига сурма ранг тўғнағич қадаб, тушлик учун пастга тушди.

Учинчи боб

Тушлик охирлаб борарди. Таомлар мазали, вино лўжиб эди. Рожерс бекаму кўст хизмат қилди.

Меҳмонлар кайфияти кўтарилиб, тили ечилди. Тотли портвейн таъсирида ҳалимдек юмшаган судья Уоргрейв феълига хос истехзомуз оҳангда қандайдир қизиқ воқеани айтиб берар, доктор Армстронг ва Гони Марстон қулоқ тутарди. Мисс Брент генерал Макартур билан суҳбатлашди – умумий танишлари ёқир экан. Вера Клейторн жаноб Дейвисни Жанубий Африка ҳақида саволларга кўмиб ташлади. Жаноб Дейвис ҳар бирига мардонавор жавоб берди. Ломбард қизгин суҳбатга қулоқ солиб ўтирди. Гоҳида Дейвисга қараб, унга кўз қисиб қўярди. Вақти-вақти билан дастурхон атрофига кўз югуртириб, бошқаларга разм соларди.

– Ростдан қизиқ ҳайкалчалар-а? – бирдан хитоб қилди Антони Марстон.

Думалоқ стол марказидаги шиша таглик устида доира шаклида терилган митти чинни ҳайкалчалар турарди.

– Тушунарли, – қўшиб қўйди Тони, – бу ер Занжилар ороли бўлгандан кейин негр болаларисиз иложи йўқ.

Вера ҳайкалчаларни яқиндан кўриш учун эгилди.

– Қизиқ, улар нечта экан? Ўнтами?

– Ҳа, ўнта.

– Қувноқ одамлар экан! – меҳри товланди Вера. – Ахир бу саноқ шеърдаги ўнта негр боласику. Хонамдаги камин устида осиглиқ турибди.

Ломбард бироз ҳайрон оҳангда:

– Меникида ҳам.

– Меникида ҳам.

– Меникида ҳам, – жўр овозлар эшитилди.

– Ғалати уйғунлик, нима дейсизлар? – деди Вера.

– Тўғрироғи, ёш болалик, – минғирлади судья Уоргрейв ва ўзига портвейн қўйди.

Эмили Brent билан Вера Клейторн бир-бирига қараб олгач, ўрнидан туришди.

Шиддат билан қояга урилаётган денгиз тўлқинларининг шовқини ошхонанинг ланг очиқ ойнаванд эшикларидан яққол эшитилиб турарди.

– Денгиз шовқинини яхши кўраман, – деди Эмили Brent.

– Мен бўлса тоқат қилолмайман, – беихтиёр айтиб юборди Вера.

Мисс Brent унга ажабланганча қараб қўйди. Вера қизариб кетди ва ўзини қўлга олиб қўшиб қўйди:

– Менимча, довул пайтида бу ер анча нотинч бўлади.

Эмили Brent маъқуллади.

– Лекин ишончим комил, қишда бу ерларга қулф тушади, – деди у. – Хизматкорларга ҳар қанча пул бериб ҳам, бу ерда қишлашга кўндирилмайсан.

Вера эшитилар-эшитилмас:

– Менимча, оролда яшашга рози бўладиган хизматкорни топишнинг ўзи ҳам анча қийин.

Эмили Brent деди:

– Миссис Онъон хизматкордан ёлчибди. Миссис Рожерснинг қўли ширин экан.

Вера ўйлади: «Қизик, қари одамлар доим исмларни чалкаштиришади».

– Фикрингизга мутлақо қўшиламан, миссис Оним ростдан ҳам хизматкордан ёлчиган.

Қўлига кашта олиб, энди игнага ип ўтказмоқчи бўлаётган мисс Brent шу ҳолда қотиб қолди.

– Оним? Сиз Оним дедингизми? – қайта сўради у.

– Ҳа.

– Ҳеч қанақа Онимларни танимаيمان, – чўрт кесди Эмили Brent.

Вера унга қараб қолди:

– Лекин унда...

У гапини тугатишга улгурмади. Эшик очилиб, эркаклар кириб келди. Уларнинг ортидан қаҳва кўтарган Рожерс кўринди.

Судья мисс Brent ёнига ўтирди. Армстронг Верага яқинлашди. Тони Марстон очиқ дераза томон йўналди. Блор эса мисдан ясалган ҳайкалчага анграйганча қараб турарди. Бу ғалати бурчаклар ва чизикларда ёл қиёфаси тасвирланганига ҳеч ҳам ишонгиси келмасди. Генерал Макартур камин тоқчасига суяниб, оппоқ мўйловларини силарди. Бундан зиёда тушлик бўлмайди. Кайфиятлар кўтарилди. Ломбард девор ёнидаги столда ётган бир тўп журналлар орасидан «Панч»ни олди ва аста варақлашга тушди. Рожерс меҳмонларга қаҳва тарқатди.

Қайноққина қора қаҳва одамни янада тетиклаштириди. Ажойиб тушликдан сўнг меҳмонлар ҳаётдан қилм, ўзларидан ҳам хурсанд эдилар.

Соат миллари тўққиздан йигирма дақиқа ўтганини кўрсатиб турарди. Хонага хотиржам жимлик чўкди.

Бу жимликни ногаҳоний ОВОЗ бузди. Хона бўйлаб ваҳимали, ғайриинсоний, қалбларни музлатувчи садо янгради.

– Хонимлар ва жаноблар! Илтимос, жимлик сақланг!

Барча чўчиб тушди. Ҳар томонга аланглашди, бир-бирига ва деворларга қарашди.

Ким гапирган бўлиши мумкин?

Овоз эса тобора баландлашарди:

– Сизларга қуйидаги айблар қўйилади:

Эдвард Жорж Армстронг, сиз 1925 йил 14 мартда содир бўлган Луиза Мэри Клин ўлими учун жавобгар-сиз.

Эмили Каролина Брент, сиз 1931 йил 5 ноябрда юз берган Беатриса Тейлор ўлимида айбдорсиз.

Уильям Генри Блор, сиз 1928 йил 10 октябрда содир бўлган Жеймс Стивен Ландор ўлимига сабабчи бўлгансиз.

Вера Элизабет Клейторн, сиз 1935 йил 11 августда Сирил Огилви Хамилтонни ўлдиргансиз.

Филипп Ломбард, сиз 1932 йил февралда Шарқий Африка қабиласидан 20 кишини ўлимга дучор қилгансиз.

Жон Гордон Макартур, сиз 1917 йил 4 февралда рафиқангиз жазмани Артур Ричмондни қасддан муқаррар ўлимга жўнатгансиз.

Антони Жеймс Марстон, сиз ўтган йилнинг 14 ноябрида Жон ва Люси Комбсни ўлдиргансиз.

Томас Рожерс ва Этель Рожерс, сизлар 1929 йил 6 майда Женнифер Брейдини ўлимга дучор қилгансиз.

Лоренс Жон Уоргрейв, сиз 1930 йил 10 июнда юз берган Эдвард Ситон ўлимида айбдорсиз.

Айбланувчилар, ўзингизни оқлаш учун нима дея оласизлар?

Овоз тинди.

Хона бир лаҳза сув қуйгандек жимиб қолди, кейин қулоқни тешгудек гумбураш эшитилди. Рожерс патнис

ни тушириб юборганди. Шу заҳоти йўлакдан чинкириқ ва гурсиллаб қулаган овоз эшитилди.

Энг биринчи Ломбард сакраб турди. Эшикка отилиб, уни ланг очиб юборди. Полда миссис Рожерс ётарди.

- Марстон! – бақирди Ломбард.

Антони унга ёрдамлашиш учун шошилди. Улар аёлни тургазиб, меҳмонхонага олиб киришди. Доктор Армстронг ҳам шу томон отилди. Миссис Рожерсни диванга ётқизишгач, уни кўздан кечирди.

Қўрқинчли жойи йўқ, – деди у, – ҳушидан кетди, шу холос. Тезда ўзига келади.

Коньяк олиб келинг, Рожерс, – буйруқ берди Ломбард.

Рожерс бўздек оқариб кетган, қўли тинимсиз қалтирарди.

Ҳозир, сэр, – шундай дея хонадан чиқиб кетди.

Гапирган ким бўлиши мумкин? Ўша одам қаерга шпиринган? – Вера ўзига-ўзи саволлар ёғдирарди. – Бу овоз... у худди... худди...

Бу нимаси ахир? – ўшқирди генерал Макартур.

Кимдан чиққан бемаъни ҳазил?

Унинг қўллари титрарди. Қадди букчайди. Гўё бир лаҳзада ўн йилларга қариб қолганди.

Билор юзини дастрўмол билан артарди. Фақатгина суляя Уоргрейв ва мисс Brent хотиржам эди. Эмили Ёрччи ҳануз бошини тик тутиб турар, ёноғига қизиллик югурганини айтмаса, унда ҳеч қандай ўзгариш сезилмасди. Судья одатий ҳолатда ўтирарди – бошини бир томонга ташлаганча тинимсиз қулоғини қаширди. Аммо сергак ва синчков кўзлари хона бўйлаб безовта алангларди.

Яна биринчи бўлиб Ломбард ўзига келди. Армстронг миссис Рожерс билан машғул экан, Ломбард ташаббусни ўз қўлига олди:

Назаримда, овоз анави хонадан келди.

– Лекин ким бўлиши мумкин? – Вера ҳайрат билан. – Ким? Орамиздан кимдир гапирган бўлиши мумкин эмаслиги тушунарли.

Ломбард худди судья каби хонага олазарак кўз югуртирди. Нигоҳи очиқ деразага бироз қадалгандек бўлди, лекин шу заҳоти қатъийлик билан бош чайқади. Тўсатдан унинг кўзлари чақнади. У камин ёнидаги эшикка ташланди. Уни шиддат билан очиб, ичкарига отилди.

– Ҳа, албатта шундай, – ўша томондан овози эшитилди.

Қолганлар ҳам ортидан шошилди. Фақатгина мисс Брент уларга қўшилмай, ўз жойида қолди.

Қўшни хонанинг меҳмонхона билан умумий деворига стол қўйилганди. Унда эски граммофон турар, карнайи эса деворга тақалганди. Ломбард граммофонни нари сурди. Шунда ҳамма деворда ингичка парма билан тешилиб, аранг кўзга ташланадиган бир нечта тешикларни кўришди.

У граммофонни ёқиб, игнани пластинкага қўйди. Яна ўша овоз жаранглади:

«Сизларга қуйидаги айблар қўйилади».

– Ўчиринг! Ҳозироқ ўчиринг, – қичқирди Вера, – Қандай даҳшат!

Ломбард шоша-пиша граммофонни ўчирди. Доктор Армстронг енгил тин олди.

– Ўйлашимча, ўта аҳмоқона ва шум ҳазил бўлди, – деди у.

– Буни ҳазил деб ўйлаяпсизларми? – оҳиста, бироқ салмоқ билан сўради судья Уоргрейв.

– Сизнингча, унда нима? – ҳайрон бўлди доктор.

– Айни дамда бу ҳақда фикримни айтолмайман, – деди судья, ўйчан ҳолда лабини силаркан.

– Менга қаранглар, бир нарсани унутяпсизлар, – уларнинг гапини бўлди Антони Марстон. – Жин урсин, ким граммофонни ёқиб, пластинкани қўйиши мумкин?

- Сиз ҳақсиз, – деди Уоргрейв. – Буни аниқлаш керак.

У яна меҳмонхона томон юрди. Қолганлар ҳам ортидан эргашди.

Шу пайт эшик ёнида қўлида бир стакан коньяк тушган Рожерс пайдо бўлди. Мисс Брент инграётган миссис Рожерс устига энгашди. Рожерс чаққонлик билан аёллар ўртасига суқилиб кирди:

- Рухсат этинг, мэм, хотиним билан гаплашмоқчиман.

Этель, қулоқ сол, Этель, қўрқма. Қўрқинчи ҳеч нарса бўлмади. Мени эшитяпсанми? Бардам бўл.

Миссис Рожерс оғир ва нотекис нафас оларди. Қўрқувдан олазарак кўзларини яна ва яна меҳмонларга қадарди.

- Бўла қол, Этель. Бардам бўл! – далда берарди Рожерс.

Ҳозир аҳволингиз яхшиланади, – миссис Рожерснинг тинчлантирди доктор Армстронг. – Қўпол ҳазил бўлди.

- Ҳушимдан кетдимми, сэр? – сўради у.

Ҳа.

- Ҳаммаси ўша овоз туфайли – ўша даҳшатли овоз туфайли! Худди ҳукм ўқиётгандек. – Ранги яна қуви учди.

- Коньяк қани ахир? – титроқ билан сўради доктор Армстронг.

Рожерс стаканни кичкина столга қўйди. Стаканни докторга беришди. У дағ-дағ титраётган миссис Рожерсга тутди.

- Ичинг, миссис Рожерс.

У ютоқиб ичганидан тиқилиб йўталди. Бироқ коньяк барибир ёрдам берди – юзига қизил югурди.

- Энди анча яхшиман, – деди у. – Ҳаммаси шунчалик кутилмаганда бўлдики, ҳушимни! йўқотдим.

– Албатта, – гапани бўлди Рожерс. – Ўзим ҳам патнисни тушириб юбордим. Қилидан қуйруғигача қабиҳлик бу. Ҳайронман ким...

Лекин униям бўлиб қўйишди. Кимдир калта-калта йўталди. Бироқ хизматкорнинг ҳасрат тўла сўзлари узилиб қолишига шунинг ўзи етарли бўлди. Рожерс судья Уоргрейвга қаради. У яна йўталди.

– Граммофонни ким ёқди? Сизми, Рожерс? – сўради судья.

– Қанақа пластинкалигини ким билибди дейсиз, – ўзини оқлади Рожерс. – Худо ҳаққи қасам ичаман, ҳеч нарсани билмасдим, сэр. Агар билсам, қўйган бўлармидим?

– Жон деб сизга ишонаман, лекин барибир, Рожерс, тушунтирганингиз маъқулроқ, – чекинмасди судья.

Хизматкор дастрўмол билан пешонасини артди.

– Мен кўрсатмани бажардим, сэр, фақат шу, – ўзини оқлади у.

– Кимнинг кўрсатмасини?

– Жаноб Онимни.

Судья Уоргрейв деди:

– Менга имкон қадар батафсилроқ айтиб беринг. Жаноб Оним сизга айнан қандай кўрсатмалар берган?

– Граммофонга пластинка қўйишни буюрган, – деди Рожерс. – Қутидаги пластинкани олишим, хотиним эса меҳмонларга қаҳва тарқатаётганимда граммофонни ёқиши керак эди.

– Жуда ғалати, – кескинлашди судья.

– Сизни алдамаяпман, сэр, – тинимсиз ўзини оқларди Рожерс. – Худо ҳаққи қасам ичаман, рост айтяпман. Қанақа пластинкалигини билганимда... Хаёлимгаям келмабди. Чиройли қутига солинганди. Устида ёзуви ҳам бор. Ҳаммаси рисоладагидек. Шунинг учун қандайдир мусиқа деб ўйлабман.

Уоргрейв нигоҳини Ломбардга бурди:

- Пластинкада ёзув бормиди?

Ломбард бош ирғади.

- Мутлақо тўғри, сэр, – деди мийиғида кулганча. –
Пластинканинг номи «Оққуш қўшиғи».

Генерал Макартур тутатиб кетди.

Қандай сурбетлик! – бақирди у. – Ҳе йўқ, бе
иуқ, даҳшатли айб қўйишяпти. Нимадир қилишимиз
керак. Ўша Оним, ким бўлган тақдирда ҳам...

- Худди шундай, – гапини бўлди Эмили Брент. –
Ким экан ўзи? – деди жаҳл билан.

Сухбатга судья аралашди. Судда ўтган йиллари
бўғиз кетмаган, қатъий оҳангда деди:

- Биз, аввало, ўша жаноб Оним кимлигини били-
шимиз керак. Сиз бўлса, Рожерс, хотинингизни ётқи-
шб, кейин шу ерга қайтинг.

- Хўп бўлади, сэр.

- Сизга ёрдам бераман, Рожерс, – деди доктор
Армстронг.

Миссис Рожерс – эри ва доктор унинг қўлидан
ўшлаб олишганди – гандираклаганча хонадан чиқди.
Уларнинг ортидан эшик ёпилгач, Тони Марстон деди:

Сизни билмадим-у, сэр, лекин ҳозир ичсам деяп-
ман.

Бўлади, – деди Ломбард.

- Қидириб келай-чи, қаерда нима бор экан, – деди
Тони. Ташқарига чиқиб, тезда изига қайтди. – Ички-
лик шундоқ патнисда турган экан. Гўё бизни кутиб
тургандек.

У патнисни авайлаб столга қўйди ва қадаҳларни
тўлтирди. Генерал Макартур ва судья виски ичишди.

Барча тетиклашиб олмоқчи эди. Фақатгина Эмили
Брент бир стакан сув сўради.

Оз фурсат ўтиб, доктор Армстронг меҳмонхонага
қайтди.

– Ташвишланишга ҳожат йўқ, – деди у. – Унга уйқу дори бердим. Нима ичяпсизлар? Мен ҳам сизларга қўшиламан.

Эркаклар иккинчи марта қадаҳларни тўлдиришди. Бироздан сўнг Рожерс ҳам пайдо бўлди. Тергов қилишни судья Уоргрейв ўз зиммасига олди. Меҳмонхона бир зумда ҳақиқий суд залига айланди-қолди.

– Энди, Рожерс, – деди судья, – ҳаммасининг тагига етмоқчимиз. Жаноб Оним ким ўзи?

– Шу оролнинг эгаси, сэр, – судьяга термулди Рожерс.

– Буниси менга маълум. Ўша одам ҳақида шахсан нима биласиз?

Рожерс бош чайқади:

– Ҳеч нарса деёлмайман, сэр, уни ҳеч қачон кўрмаганман.

Меҳмонлар ҳаяжонланди.

– Ҳеч қачон кўрмаганмисиз? – сўради генерал Макатур. – Бу нимаси ахир?

– Келганимизга атиги бир ҳафта бўлди. Бизни агентлик орқали ёллашди. Плимутдаги «Регина» агентлиги бизга хат жўнатган.

Блор бош ирғади.

– Эски обрўли фирма, – ойдинлик киритди у.

– Хатни сақлаб қўйганмисиз? – сўради Уоргрейв.

– Иш таклиф қилиб ёзилган хатними? Йўқ, сэр. Сақлаб қўймагандим.

– Ҳа, майли, давом этинг. Бизни хат билан ишга ёллашган, деб айтяпсиз.

– Ҳа, сэр. Қайси куни келишимиз кераклигини хабар қилишди. Биз ҳам шундай қилдик. Уй саранжом-саришта экан. Озиқ-овқат мўл, ҳаммаёқ батартиб. Фақат чангларни артиб чиқдик.

– Кейин нима бўлди?

– Ҳеч нарса, сэр. Яна хат билан бизга буйруқ беришди – хоналарни меҳмонлар учун тайёрлашим

керак эди. Кечкурун жаноб Онимдан яна битта хат олдим. Унда миссис Оним билан соҳиб ушланиб қолгани, шунинг учун меҳмонларни имкон қадар яхшироқ кутиб олишимиз кераклигини тайинлашди. Яна унда тушлик масаласида кўрсатма бор эди. Тушликдан кейин меҳмонларга қаҳва тортаётганимда пластинкани қўйиш ҳам буюрилганди.

– Ақалли ўша хат бордир? – асабий сўради судья.

– Ҳа, сэр, ҳозир ҳам ёнимда.

У чўнтагидан хатни олди ва судьяга узатди.

– Ҳм, – деди судья, – «Ритц»дан жўнатилган.

Қўлла ёзилмаган.

– Мен ҳам кўрай-чи? – судьяга яқинлашди Блор.

Хатни судья қўлидан олиб, синчиклаб қаради.

«Коронейшн» ёзув машинкасида ёзилган, – пўнғилли. – Энг янгиси, ҳеч қанақа нуқсон йўқ. Қоғоз олғини. Ҳамма шунақасидан фойдаланади. Хат бизга ҳеч нарса бермайди. Унда бармоқ изиям бўлмаса керак.

Уоргрейв Блорга синчков қаради.

Антони Марстон – у Блор ёнида тургани – хатга унинг елкаси оша қаради:

– Мезбонимизнинг исми антиқа экан. Алек Норман Оним. Тилинг келишмайди.

Судья сапчиб тушди.

Сиздан жуда миннатдорман, жаноб Марстон, – деди у. – Эйтиборимни қизиқ ва ўйлашга мажбур қилувчи бир тафсилотга қаратдингиз, – ғазабланган тошбақадек бўйнини чўзиб, барчага бир-бир қараб чиқди: – Ўйлашимча, билган нарсаларимизни бир-биримиз билан ўртоқлашадиган фурсат етди. Ҳар биримиз унинг ҳақида нима билсак, барчасини очиқ-ойдин айтишимиз керак, – бироз тин олгач яна давом этди:

Ҳаммамиз бу ерга унинг таклифи билан келдик. Ёшларин, ҳар биримиз бу ерга қандай келиб қолганимиз ҳақида айтиб берсак фойдадан холи эмас.

Орага жимлик чўкди. Бу узоққа чўзилмай, Эмили Брентнинг овози жимликни бузди.

– Ҳаммаси жуда шубҳали, – деди у. – Жуда тушунарсиз ёзилган хат олдим. Уни икки-уч йил аввал ёз пайти курортда ўзим танишиб қолган бир аёл юборган деб ўйладим. Адашмасам, у ёки миссис Оден, ёки Оньон эди. Мен миссис Оньонни биламан, мисс Оденни ҳам биламан. Лекин комил ишонч билан айтишим мумкин, Оним фамилияли на танишим, на дўстим бор.

– Сизда ўша хат борми, мисс Брент? – сўради судья.

– Ҳа, ҳозир олиб келаман.

Мисс Брент кетди ва бироздан сўнг хат билан қайтди.

– Нималардир ойдинлаша бошлади, – деди судья, хатни ўқиркан. – Мисс Клейторн?

Вера котибалик ўрнини қандай олганини тушунтириб берди.

– Марстон? – деди судья.

– Оғайнимдан телеграмма олдим, – деди Антони, – Малла Беркли. Жуда ҳайрон қолдим. Уни Норвегияда деб юрардим. Тезроқ шу ерга келишни сўрагани.

Уоргрейв бошини силкиб қўйди.

– Доктор Армстронг? – деди у.

– Мени шифокор сифатида таклиф қилишди.

– Тушунарли. Бу оилани олдиндан билармидингиз?

– Йўқ. Мен олган хатда бир ҳамкасбим тилга олинган.

– Яхшироқ ишонтириш учун, албатта, – деди судья.

– Ўша ҳамкасбингизни, тахминимча, ўша вақтда умуман топиб бўлмаган?

– Ҳа.

Ломбард – у Блордан кўз узмай турарди – бирдан сўз қотди: – Менга қаранглар, калламга бир фикр келди...

Судья қўлини кўтарди:

Бир дақиқа...

- Лекин мен...

- Муайян тартибдан оғишмаслигимиз керак, жаноб Ломбард. Ҳозир бизни бу оролга етаклаб келган сизларни ўрганишимиз. Генерал Макартур?

Генерал мўйлабини силаганча тўнғиллади:

Хат олдим... Ўша Оним деганларидан... Шу ерда ҳарбийдаги кадрдон дўстларимни учратишим керак бўлган бўлган. «Умид қиламанки, тортинмай тўғри тилга муурожаат қилганимни айбга буюрмайсиз» деб билган. Хатни олиб қўймабман.

Жаноб Ломбард? – деди Уоргрейв.

Ломбард саросимага тушди, ҳаммасини очиқ-ойдин айтсинми-йўқми.

Мендаям шу, – деди ниҳоят, – умумий танишлар билан олинган таклифнома олдим-у, қармоққа илиндим. Хатни йиртиб ташлагандим.

Судья Уоргрейв нигоҳини жаноб Блорга қадади. Судья бармоғи билан юқори лабини силар, овозида шўбхали мулоимлик сезилиб турарди.

Ҳозиргина ғоят ёқимсиз дақиқаларни бошдан кечирдик. Аллақандай овоз номма-ном юзланиб, барчимизга муайян айбловлар қўйди. Улар билан вақти келганда шуғулланамиз. Энди бир масалани ойдинлаштириб олмоқчиман: санаб ўтилган исмлар орасида аллақандай Уильям Генри Блор номи тилга олинди. Менга маълум бўлишича, орамизда Блор исми одам йўқ. Дейвис номи тилга олинмади. Бунга нима дейсиз, жаноб Дейвис?

- Энди беркинмачоқ ўйнашдан маъни йўқ, – тундлашди Блор. – Сиз ҳақсиз, менинг фамилиям умуман Дейвисмас.

- Демак, ўша Уильям Генри Блор сизмисиз?

- Худди шундай.

- Бунга мен ҳам қўшимча қилишим мумкин, – тилга аралашди Ломбард. – Бу ерга бегона фамилия

остида келганингиз ҳолва, жаноб Блор. Сиз яна ўтакетган ёлғончи ҳам экансиз. Жанубий Африкада, бўлиб ҳам Наталда яшаганман деяпсиз. Мен Жанубий Африкани ҳам, Натални ҳам биламан. Қасам ичишим мумкин, сиз у ерда ҳеч қачон бўлмагансиз.

Саккиз жуфт кўз Блорга саволчан қараб қолди. Шубҳа ва ғазабга лиммо-лим. Антони Марстон муштини қисганча унга яқинлашди.

– Сенинг ҳазилингми, аблаҳ? Жавоб бер!

Блор беихтиёр орқага чекинди.

– Манзилда адашдингиз, жаноб, – деди у, – ёнимда шахсий гувоҳномам бор – мана у. Мен Скотланд-Ярд жиноий ишлар бўлимнинг собиқ бошлиғиман. Ҳозир Плимутдаги қидирув агентлигига раҳбарлик қиляпман. Мени бу ерга иш юзасидан таклиф қилишган.

– Ким таклиф қилди? – сўради Уоргрейв.

– Оним. Хатга қўшиб чек ҳам жўнатган. Озмунчмас. Харажатлар учун. Нима қилишим кераклигини айтган. Ўзимни меҳмондек кўрсатиб, орангизга қўшилиб олиш буюрилган. Сизларни кузатиб юришим керак эди. Исмларингиз менга олдиндан хабар қилинган.

– Сабабини айтишдими?

– Миссис Оним қимматбаҳо тошлари учун, – бўшашиб кетди Блор, – миссис Оним! Шунчалик ҳам гўл бўламанми, осонгина тузоққа илинтиришди. Ўша миссис Онимдан ҳеч қанақа ном-нишон ҳам йўқ.

Судья яна ўйчан туриб қолди.

– Хулосангиз менга мутлақо асослидек туюляпти, – деди у, – Алек Норман Оним! Мисс Брент хатида фамилия ўрнида жимжимадор имзо турибди, лекин исм-шарифи аниқ ёзилган – Анна Нэнси – демак, иккала хатда ҳам бир хил исм-шариф учрайди: Алек Норман Оним – Анна Нэнси Оним, яъни ҳар гал – А. Н. Оним. Агар тасаввурни ишга солсак, аноним деган сўз ҳосил бўлади!

– Эй худойим, ахир бу беъаънилик! – деб юборди Вера. Судья хайрихоҳ бош силкиди.

– Сиз ҳақсиз, – деди у. – Бизни оролга телба олам таклиф қилганига заррача шубҳа қилмайман. Менимча, у хавфли савдойи.

Тўртинчи боб

Оғир сукунат чўкди. Меҳмонлар даҳшат ичида қотиб қолишди. Жимликни судьянинг ингичка овози пуғди.

Энди бўлса суриштиришнинг кейинги босқичига ўтмиз. Лекин аввал ишга ўз кўрсатмаларимни ҳам қўшиб қўймоқчиман. – Чўнтагидан хатни олиб, стол ўстига ташлади. – Гўёки менга эски таниш аёл леди Констанция Калмингтон номидан ёзилган. Кўрмаганимга анча бўлган. Кўп йиллар аввал Шарққа жўнаб кетгани. Хатга шубҳа қилмадим. Чунки у ҳам шундай чалкаш ва беўхшов хат ёзган бўларди. Хатда шу ерда таклиф қилди, орол эгаси ҳақида тушунарсиз гаплар ёзган. Кўриб турганингиздек, усул худди ўша. Бу хат ўз-ўзидан ўта муҳим хулоса чиқаришимизга тўртки бўлади. Бизни бу ерга алдаб чақирган одам ким бўлмасин, аёлми-эркакми, бизни танийди, ҳар қолди ҳар биримиз ҳақида етарлича маълумот тўплаган. Леди Констанция билан дўстона алоқамни ҳам, у қанчалар пала-партиш эканлигини ҳам билади. У доктор Армстронг дўстини ва ҳозир қаердалигини билалди. Жаноб Марстон дўстининг лақаби ҳам унга маълум. Икки йил аввал мисс Брент қаерда дам олгани, қанчали одамлар билан учрашганидан ҳам хабардор. Генерал Макартурнинг ҳарбийдаги дўстларини ҳам билди, – бироз жим тургач, қўшиб қўйди: – Кўриб турганингиздек, биз ҳақимизда кўп нарсани билади. Шу маълумотлар асосида бизга аниқ айбловлар қўйди.

Унинг сўзларидан ҳамма ғазабга келди.

– Ёлгон!.. – ҳайқирди генерал Макартур. – Фирт бўҳтон!

– Ноқонуний бу! – жўр бўлди Вера. Овози титраб кетди. – Қандай пасткашлик!

– Ўша телба нимани назарда тутяпти, тасаввур ҳам қилолмайман! – пичирлади Антони Марстон.

Судья Уоргрейв қўлини кўтариб, жимлик сақлашга чақирди.

– Фақат бир гапни айта оламан. Номаялум дўстимиз мени қандайдир Эдвард Ситон ўлимида айблади. Ситонни жуда яхши эслайман. Суди 1930 йил июнда бўлган. Кекса бир аёлни ўлдирганликда айбланганди. Моҳир адвокати бор эди, суд ҳайъатида яхши таасурот қолдирган. Шундай бўлса ҳам, гувоҳлар кўрсатмаси унинг айбдорлигини яққол тасдиқлаган. Айблов фикрини шунга асосланиб туздим. Суд ҳайъати ҳам айбдор деган хулосага келди. Уни ўлим жазосига ҳукм қилганда уларнинг қарорига мувофиқ иш тутгандим. Ҳимоячи томон апелляция бериб, суд ҳайъатига босим ўтказилганини айтган. Апелляция бекор қилиниб, ҳукм ижро қилинди. Бу воқеада виждоним тозаллигини айта оламан. Қотилни ўлимга ҳукм қилиб, шунчаки ўз бурчимни бажарганман, холос.

–... Албатта, Ситон иши! – эслади Армстронг. – Ўшанда ҳукмдан ҳамма бирдек ҳайрон қолганди. Ҳукм арафасида адвокат Маттюзни ресторанда учратиб қолди. «Оқлов ҳукми чўнтагимизда. Бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкинмас», – деб Армстронгни ишонтирди. Кейин Армстронг гўёки судья Ситонга қарши кайфиятда бўлгани, ҳайъатдагиларни йўлдан адаштиргани ва улар Ситонни айбдор деб топишгани ҳақида мишмишларни эшитди. Ҳаммаси қонун бўйича қилинганди: ахир ёши улуғ Уоргрейв қонунни беш қўлдек биледи. Афтидан, ўша йигит билан шахсий ҳисоб-китоби бўлган. Доктор хотиралари яшиндек жонланди.

Ўзингиз Ситон билан учрашганмисиз? Айтмоқчи-
ликин, суддан аввал, – бехосдан савол берди. Бироз
унга кўргандами, ҳеч қачон бу саволни бермаган
буларди.

Сўльянинг ажин босган пешонаси баттар тиришиб,
унга порози қаради.

Судгача Ситонни ҳеч қачон учратмаганман, –
нинг жавоб берди судья.

«Гитонни ямламай ютяпти», – ўйлади Армстронг.

Мен ҳам ўша бола ҳақида айтиб бермоқчиман,
Сирил Хамилтон ҳақида, – деди Вера. Унинг овози
тирарди. – Унга тарбиячи эдим. Узоққа сузишга рух-
сат беришмасди. Бир кун чалғиб қолдим, у сузиб
кетди. Ортидан ташландим... Лекин кеч қолдим... Муд-
қини фожиа бўлди... Бироқ бунда айбим йўқ. Терговчи
мени бутунлай оқлаган. Сирилнинг онаси ҳам менга
жуда меҳрибон эди. Мени ҳаттоки онаси ҳеч нарсада
иниқламаган бўлса, бундай айблов кимга керак бўлди
кинги бу ўтакетган адолатсизлик... – у йиғлаб юборди.

Генерал Макартур унинг елкасини қоқиб қўйди.

Тинчланинг, азизам, тинчланинг, – деди у. –
Сизга ишонамиз. Ахир ўша нусха шунчаки телба.
Унинг жойи жиннихонада. Тентакнинг калласига ҳар
пало келиши мумкин. – Генерал қаддини ростлади. –
Бундан айбловларга, энг яхшиси, шунчаки қўл силташ
керак. Шундай бўлса-да, ёш Ричмонд ҳақида ўша
поқчил заррача ҳам ҳақиқат йўқлигини айтиб қўйишни
тўрчим деб биламан. Ричмонд менинг полкимда зо-
нинг иди. Уни разведкага жўнатдим. У ҳалок бўлди.
Уруш шунақа ўзи, ҳар қадамда кимдир ўлади. Лекин
рафиқамни иснодда қолдирмоқчи бўлишганидан тутан-
қиб кетяпман. Қандай поқдомон аёл эди-я. Бир сўз
билан айтганда, Цезарнинг рафиқаси...

Генерал ўтирди. Титроқ қўллари билан мўйлабини
силди. Бу гапларни айтиш унга осон бўлмагани кўриниб
турарди.

Кейин Ломбард сўз олди. Маст кўзлари сузилиб қолганди.

– Демак, ўша қабила одамларига келсак... – бошлади у.

– Хўш, уларга нима бўлган? – деди Марстон. Ломбард илжайди.

– Ҳаммаси чин ҳақиқат! Уларни тақдир ҳукмига ташлаб қўйдим. Ўз жонимни қутқариш учун. Қаттиқ адашиб қолдик. Шунда қолган озиқ-овқат захирасини олиб, шерикларим билан жўнаб кетдик.

– Ўз одамларингизни ташлаб кетдингизми? – қаҳр билан сўради генерал Макартур. – Уларни очликдан ўлишга маҳкум қилдингизми?

– Албатта, бундай қилиш оқ танлилар вакилига унча ярашмайди, бироқ ўз жонимизни асраш бирламчи бурчимиз. Кейин улар ўлимдан қўрқинмайди. Биз европаликларга ўхшаганмас.

Вера Ломбардга тик қаради.

– Шунинг учун очликдан ўлдирганмисиз?

– Худди шундай, – жавоб берди Ломбард. Мийиғида кулган ҳолда қизнинг қўрқинч тўла кўзларига тикилди.

– Мен ҳалиям эслашга уриняпман – Жон ва Люси. Комбс, – чўзиб гапирди Антони Марстон. – Менимча, улар Кембриж яқинида ўзим босиб кетган болалар бўлса керак. Фирт омадсизлик.

– Ким учун омадсизлик – улар учунми ё сиз учун? – истехзо билан сўради судья Уоргрейв.

– Ростини айтганда, мен учун деб ўйлагандим, лекин сиз албатта ҳақсиз. Уларнинг омади йўқ экан. Ҳолбуки, бу шунчаки бахтсиз ҳодиса эди. Улар тўғри йўлга югуриб чиқишди. Гувоҳномамни бир йилга олиб қўйишди. Ҳазилакам иш эмас.

Доктор Армстронг қизишиб кетди:

– Бунақа тезликда юришга йўл қўйиб бўлмайди. Бунинг учун жазолаш керак. Сизга ўхшаган ёшлар жамият учун хавф солади.

Лигони елкасини қисди:

Лекин ҳозир улкан тезликлар асрида яшаяпмиз! Кечини гап тезликдамас, бўлмағур йўлларимизда. Уларда бум-бум машина ҳайдолмайсан. – У кўзи билан ўз қиллиқини қидирди, ичимликлар турган столга яқинлашиб, ўзига яна содали виски қуйиб олди. – Нима бўлган тақдирда ҳам, бунда мени айбим йўқ. Шунчаки бадхотсиз ҳодиса, – елка оша бошқаларга қараб қўйди.

Хизматкор Рожерс гоҳ бармоғини қирсиллатиб, гоҳ қўрилган лабини ялаб қўяди.

Ижозатингиз билан, жаноб, мен ҳам гапирмоқчи эдим, – деди тавозе билан.

Бошланг, – деди Ломбард.

Рожерс йўталди, яна бир бор лабини ялаб олди:

Унда мен билан миссис Рожерс ҳақида ҳам айтишди. Яна мисс Брейди ҳақида. Бу гапларда ушоқчаллик рост йўқ. Мисс Брейди омонатини топширмагунча хотиним билан хизматида бўлганмиз. Ўзи дардчил, лоим хасталаниб юрарди. Ўша тунда, сэр, хуруж бошланган пайт ҳақиқий довул турганди. Телефон шилламагани учун доктор чақиролмасдик. Ўзим пиёда пулни тушдим. Лекин врач жуда кеч етиб келди. Уни кутқариб қолиш учун ҳаммасини қилдик, сэр. Уни келтириб қурардик. Бизни билган ҳар ким буни тасдиқлаши мумкин. Биз ҳақимизда ҳеч ким ёмон гап айтмаган. Муқаддас хоч ҳаққи.

Ломбард хаёлга чўмди. Хизматкорнинг қуруқшоқ лаблари титраб, қўрқув исқанжага олганини кўрди. Натанисини қандай тушириб юборганини эслади. «Ишонини қийин», – деб ўйлади, лекин ташида ҳеч нарса аямали.

Улимидан сўнг сизлар кичик меросга эга чиққанлирсиз, албатта? – сурбетларча сўради Блор. Собик шотландиячидан бошқасини кутиб бўлмасди.

– Содиқ хизматимизга мукофот тариқасида мис Брейди бизга мерос қолдирган. Нега шундай бўлмаслиги керак? – қизишди Рожерс.

– Сиз нима дейсиз, жаноб Блор? – сўради Ломбард.

– Мен?

– Рўйхатда сизнинг ҳам исмингиз бор.

Блор бўзрайди.

– Ландор ишини назарда тутяпсизми? Бу Лондо тижорат банкини тунаш бўйича очилган иш эди.

– Албатта, эсимда, эсимда, ҳолбуки, бу жараён қатнашмагандим, – курсида бир қимирлаб олди судья Уоргрейв. – Ландорни сизнинг кўрсатмангизга асоса судлашганди, Блор.

Ўшанда полицияда хизмат қилардингиз, шу иш билан шуғуллангансиз.

– Тўғри, – тасдиқлади Блор.

– Ландорни умрбод сургун қилишган. У бир йилдан сўнг Дартмурда оламдан ўтган. Касалманд одам экан.

– Ландор жиноятчи эди, – деди Блор. – Тунг қоровулни ўша тинчитган. – буни исботлашган.

– Агар адашмаётган бўлсам, ишни муваффақият олиб борганингиз учун ташаккурнома ҳам олгансиз. – гижиниб қўйди Уоргрейв.

– Ҳатто лавозимим ошган, – Блорнинг овози ҳаққоплашди. Лекин кутилмаганда синиқ овозда қўши қўйди: – Мен фақат бурчимни бажарганман.

– Аммо жуда ажойиб улфатлар жам бўлибмиз! қаҳ-қаҳ уриб кулди Ломбард. – Ҳаммаси бирдек қонунга итоаткор, бурчига содиқ фуқаролар. Мендан бўла албатта. Хўш, сиз-чи, доктор, бизга нима дейсиз: Сизда қандай қабоҳат бор? Тақиқланган операция Шундай эмасми?

Эмили Брент Ломбардга ёвқараш қилди ва унда нарироқ сурилди.

Локтор Армстронг табиатан қизиққон одамлар тои-
фиғига кирмасди. У фақат бошини чайқаб қўйди.

Тан оламан, ҳатто гарангсиб қолдим, – деди у, –
қурбоним исми менга ҳеч нарсани эслатмади. Нима
деб аташди: Клис? Клоуз? Бунақа фамилияли бемор
қиз эсимда йўқ, умуман олганда, мени айбим билан
пирорга бемор ўлганини эслолмайман. Тўғри, анча
илдини гап. Эҳтимол, касалхонадаги қандайдир опе-
рацияи ҳақида гап кетаётгандир? Кўпчилик беморлар
биғида жуда кеч мурожаат қилишади. Бемор оламдан
ўнча, қариндошлари жарроҳни айблашга тушади.

Сўнгра нафас ростлаб, яна бошини чайқади.

«Маст эдим, – ўйлади у, – ўлгудек маст... Маст
қилди операция қилдим. Асаблар майлику, қўлим қал-
тирарди. Албатта, уни мен ўлдирдим. Бечора – бўйи
вгани қиз эди – омади йўқ экан: бу операцияни
қилиш арзимаган гап. Ҳушёр пайтда, албатта. Яхши-
им, бу дунёда касб сири деган тушунчалар бор экан.
Ҳамшира биларди, лекин ҳеч кимга чурқ этмади.
Ушанда ҳам гангиб қолгандим. Лекин дарров ўзимни
қўлга олдим. Лекин буним ким қовлаштирди экан? Яна
шунча иилдан сўнг?»

Ҳонага яна жимлик чўкди. Ҳамма – кимдир очиқ-
чигил, кимдир зимдан – мисс Brentга қаради. У
ўзига қалалган нигоҳларни пайқагунча бир неча дақиқа
ўтди. Қошлари чимрилиб, энсиз пешанасида ажинлар
пайдо бўлди.

- Иқрор бўлишимни кутяпсизларми? – деди у. –
Лекин айтарли ҳеч гап йўқ.

- Аниқ йўқми? – сўради судья.

- Ҳа, йўқ, – тағин лабини қимтиди.

Судья юзига қўл югуртирди.

- Ҳимоянгизни ортга сурасизми? – мулойим оҳанг-
да сўради.

- Ҳеч қанақа ҳимоя ҳақида гап ҳам бўлиши мум-
кинмас, – кескинлашди мисс Brent. – Мен ҳамиша

виждон амрига итоат қилганман. Ўзимни ҳеч нарсада айбламайман.

Унинг сўзларини кўпчилик маъқулламади. Бироқ Эмили Брент жамоатчилик фикридан қўрқадиганлар тоифасидан эмасди. Шахсий нуқтаи назарини ҳеч ким ўзгартира олмасди.

Судья йўтала бошлади.

– Нима дердим, шу билан суриштиришни тўхта-тишга тўғри келади. Энди бўлса, Рожерс, айтинг-чи, биз ва хотинингиздан бўлак оролда яна ким бор?

– Бу ерда бошқа ҳеч ким йўқ, сэр.

– Ишончингиз комилми?

– Мутлақо.

– Унча тушунолмадим, – деди Уоргрейв, – аноним мезбон нима учун бизни бу ерда тўплади. Менимча, ким бўлган тақдирда ҳам, ўша одамни ақли расо деб бўлмайди. Бундан ташқари, менга хатарли туюляпти. Шунинг учун бу ердан иложи борича тезроқ кетганимиз маъқул. Бугун кечқуруноқ кетишни таклиф қиламан.

– Маъзур тутасиз, сэр, – гапини бўлди Рожерс, – лекин оролда қайиқ йўқ.

– Битта ҳамми?

– Ҳа, сэр.

– Унда қирғоқ билан қандай хабарлашяпсиз?

– Ҳар тонг, сэр, Фред Нарракотт келади. У нон сут, почта олиб келади. Буюртмаларимизни етказиб берувчиларимизга бериб қўяди.

– Ундай бўлса, – деди судья, – эртага, Нарракотт қайиғи пайдо бўлиши билан жўнаб кетамиз.

Буни ҳамма маъқуллади, фақат Марстон қарши эди.

– Мен қочиб қолмайман, – деди у. – Ахир мен спортчиман. Бу жумбоқни ечмай туриб, бу ерда кетолмайман. Ажойиб воқеа, детектив романдан кам эмас.

Мени ёшимда, – аччиқ билан гапирди судья, –
пушпаққа жумбоқлар унчалик ҳам қизиқтирмайди.

Антони кулиб қўйди.

Сиз, ҳуқуқшунослар жиноятга тор, яъни касб
нуқтли назаридан қарайсизлар. Мен эса жиноятларни
наъни кўраман ва улар учун ичаман! – У қадаҳини
тушириб юборди. Афтидан, виски нафас йўлига ке-
тиб қолганди. Антони тиқилиб қолди. Юзи буришиб,
бирдан қизариб кетди. Томоғини маҳкам чангаллаб
олди, кейин курсидан қулади. Қўллари жонсиз тит-
рир, тиламда қадаҳ думалаб ётарди.

Бешинчи боб

Кутилмаган ҳолдан юраклар шув этди. Ҳамма ги-
ллали узала ётган Марстондан кўз узмай, ҳайкалдек
қотиб қолди. Дастлаб Армстронг ҳушини йиғиб олди.
Шу даҳоти Марстон томон отилди. Бир дақиқа ўтар-
ўтмас унинг кўзларида кўрқув аралаш ҳайрат акс
отарди.

- Ё парвардигор, у ўлди! – деди Армстронг даҳ-
шатлан бўғиқ овозда.

Унинг сўзларини дарров англаб етишмади. Ўлди?
Кўзи очиб юмгунча ўлдими? Вужудидан ёшлик кучи
қилиб турган шимол афсоналаридаги ёш маъбуд-а?

Доктор Армстронг марҳум юзини кўздан кечирди,
ўлим талвасасида кўкариб буришган лабини ҳидлаб
курди. Марстон виски ичган қадаҳни кўтарди.

- У ўлдими? – сўради генерал Макартур. – Айт-
миқинисизки, виски тиқилиб, шундан ўлиб қолдимиз?

- Тиқилиб? – қайта сўради шифокор. – Нима
лардим, хоҳласангиз, шундай атанг. Қандай бўлма-
гани, туғилиб ўлган. – Армстронг яна стаканни ҳидла-
ди, бирмоғини идиш тубидаги виски қолдигига ботир-
ди. Уни тил учида аста ялаб кўргач, бирдан юзи
ўлгариб кетди.

– Одам вискига тиқилиб ўлиб қолиши мумкин деб ҳеч қачон ўйламагандим, – давом этди генерал Макартур.

– Ҳаммамиз парвардигор ҳузурига борамиз, – насихатомуз гапирди Эмили Брент.

Доктор Армстронг ўрнидан турди.

– Йўқ, одам вискига тиқилиб ўлиб қолиши мумкинмас, – деди у жаҳл билан. – Марстон ўлимини табиий деб бўлмайди.

– Демак, вискига... нимадир қўшилган, – эшитилар-эшитилмас пичирлади Вера.

Армстронг бош ирғади.

– Аниқ айта олмайман, лекин унга қандайдир цианид қўшилганга ўхшайди. Синил кислотага хос ўткир ҳидни сезмадим. Менимча, цианли калий бўлса керак. Бир лаҳзада таъсир қилади.

– Заҳар стаканда бўлганми? – сўради судья.

– Ҳа.

Доктор ичимликлар турган столга яқинлашди. Вискини очиб ҳидлади, бир қултум ичди. Кейин бошқасини татиб кўрди. Сўнгра бош чайқади. – Бу ерда ҳеч нарса йўқ.

– Демак, стаканига ўзи заҳар қўшиб олган деб ўйлаяпсизми? – сўради Ломбард.

Армстронг бош силкиб қўйди, лекин юзидан иккиланаётганини пайқаш мумкин эди. – Шунақага ўхшайди, – деди у.

– Ўз жонига қасд қилганми? – сўради Блор. – Жуда шубҳали.

Вера ўйчан пичирлади:

– Ўзини ўлдириши мумкин деб ҳеч қачон ўйлаган бўлардим. Ахир ҳаётдан шунчалар завқланарди. Автомобилда тепаликдан тушиб келаётганда у худди худди... қандай айтишниям билмайман!

Лекин нимани назарда тутганини ҳамма тушунди. Ёш ва кўркем Антони Марстон уларга салкам маъ

буддек туюлганди! Энди бўлса акашак мурдаси пол-
ла ётарди.

– Кимда бошқа тахмин бор? – сўради доктор Арм-
стронг.

Ҳамма бош чайқади. Йўқ, улар бошқа изоҳ топа
олишмасди. Шишаларга ҳеч ким ҳеч нарса қўшмаган.
Ҳамма кўрди, Марстон ўзига ўзи виски қуйди. Бун-
дан чиқди, заҳар қадаҳда бўлса, уни Марстоннинг
узидан бошқа ҳеч ким қўшиб қўёлмасди. Шундай
бўлса ҳам, Марстон ҳаётини нега энди ўз жонига
қисд қилиш билан якунлаши керак?

– Бу ерда бошқа гап бор, доктор, – деди ўйчан
Блор. – Марстон ўзини ўлдирадиган одамга умуман
ухшамасди.

– Сизга мутлақо қўшиламан, – жавоб берди Арм-
стронг.

Шу билан муҳокама тўхтаб қолди. Яна нима ҳам
леиш мумкин ахир? Армстронг билан Ломбард Марс-
тоннинг жонсиз мурдасини ётоқхонага олиб бориб,
ўстига чойшаб ёпиб қўйишди.

Улар холлга қайтиб келганда бир жойга ғуж бўлиб
олган меҳмонлар ҳануз қўрқув ичида сукут сақлаб
туришарди. Айримлари қалтирар, ҳолбуки, оқшом анча
илиқ эди.

– Ухлаш керак. Анча кеч бўлди, – деди ниҳоят
Эмили Brent.

Унинг сўзлари жуда ўринли жаранглади: тун алла-
қачон ярмидан оққан, меҳмонлар эса ҳалиям тар-
қашга шошилмасди. Ёлғиз қолишдан чўчиб туришгани
иққол сезилиб турарди.

Мисс Brent ҳақ, – уни қўллаб-қувватлади судья,
– дам олишимиз керак.

– Лекин ҳали ошхонани йиғиштирмадим, – деди
Рожерс.

– Эрталаб йиғиштирасиз, – буюрди Ломбард.

– Хотинингиз ўзини яхши ҳис қиляптими? – сўради
Армстронг.

– Тепага чиқиб, қараб келаман. – Бироздан сўнг Рожерс қайтиб келди. – Донг қотиб ухляпти.

– Жуда яхши, – деди шифокор. – Уни безовта қилманг.

– Албатта, сэр. Ошхонани йиғиштириб, эшикни қулфлайман-да, дарров ухлагани бораман, – Рожерс ошхонага чиқиб кетди.

Меҳмонлар секин-аста, истар-истамас зина томон юришди.

Агар улар турган уй зимистон жин кўчаларга туташ, панел қопланган деворлари ортида яширин йўллар бор, поли гичиллайдиган кўҳна уй бўлганда кўрқув тўла нигоҳлар мутлақо тушунарли ҳол эди. Лекин бу ерда – ўта замонавий данғиллама уйда? Бу ерда зимистон жин кўчалар ҳам, махфий эшиклар ҳам йўқ. Хоналар бўлса электр нуридан чароғон. Ҳаммаёқдан янгилик ҳиди уфуриб турибди! Йўқ, бу ерда яширина олмайсан! Бу ерда сирли ҳеч нарса йўқ! Бўлиши ҳам мумкин эмас! Бироқ айнан шу уларда даҳшат уйғотарди.

Иккинчи қават майдончасида меҳмонлар бир-бирига хайрли тун тилаб, хоналарга тарқалишди. Ўз хонасига киргач, ҳар бири беихтиёр, ҳатто бу ҳақда ўйлаб ўтирмасдан эшикни қулфлаб олишди.

Дилни қувонтирадиган шинам ётоқхонада судья Уоргрейв уйқуга ётиш учун кийим алмаштиради. У Эдвард Ситон ҳақида ўйларди. Ситон кўз ўнгида худди тирикдек гавдаланарди. Кўккўз малланинг самимий қарашлари суд қатнашчиларида жуда яхши таассурот қолдирди.

Давлат айбловчиси Ллуэллин меъёр нималигини билмасди. Шунинг учун чиқишлари ўта омадсиз бўлди. Ҳиссиётга берилиб, исбот талаб қилмаган нарсаларни ҳам исботлашга уринди. Маттьюз, адвокат, аксинча ўз ишини пухта бажарди. Ҳар қандай далилни кўриб очиб юмгунча айбланувчи фойдасига ўзгартирди.

Чапараста сўроқ вақтида гувоҳларни устомонлик билан қўрқитди ва чалкаштирди. Мижози нутқини ҳам моҳирона тайёрлаб берди.

Ситоннинг ўзи ҳам чапараста сўроқда умуман бўш келмади. Хавотирланмади, ўзини оқламади, суд қатнашчиларини ўзига оғдира олди. Маттёюз оқлов ҳукми чунтагимда, деб ўйлаганди.

Сўлья Уоргрейв ҳафсала билан соатни бураб, жанинча устига қўйди. У ўша суд мажлисини худди кичик бўлгандек эсларди. Гувоҳлар сўзини қандай тинглагани, қайдлар ёзгани, айбланувчига қарши далилларини мисқоллаб йиққани ҳам эсида. Ҳа, бунақа суд иши ҳар кунини ҳам бўлавермайди! Маттёюз ажойиб нутқ ирод қилди. Ллуэллин адвокат нутқидан кейинги қизин таассуротни тарқатиб юбора олмади. Суд мажлиҳат мажлисига кириб кетишидан аввал судья Макнулловчи сўз айтди...

Сўлья эҳтиёткорлик билан ясама жағини чиқариб олиди ва сувли стаканга солди. Буришган лаблар осилиб қолди. Бу унинг юзига шафқатсиз ва йиртқич тус берди. Судья солқиган қовоқларини уйди ва ичида кўлиб қўйди: «Ҳа, Ситон жазодан қутулиб қолишига иш қўймаганди».

Қари судья жойига ётиб, чироқни ўчирди.

Пилтада, ошхонада Рожерс чинни негр болаларига қараб турарди.

- Ақлбовар қилмайди! – гўлдирарди у. – Гаров ўйнашим мумкин, ахир улар ўнта эди.

Генерал Макартур жойида тинимсиз ағдариларди. Кичик ҳам ухлай олмади. Кўзини юмди дегунча қаршида Артур Ричмонд қиёфаси гавдаланарди. Унга Артур ёқарди, ҳатто ўрганиб қолганди. Леслига ҳам бу иш йигит ёқишидан жуда мамнун эди. Чунки унинг нозик эди. Қанчадан-қанча ажойиб одамларни унга бошлаб келган. Лекин у ҳеч бирига рўйхушлик бермас, ҳаммасини бирдек «зерикарли» дерди. Гапи-

га кўнмай илож қанча! Артур Ричмонд эса зерикара туюлмади. Аввалбошданок кўнглига ўтириб қолди. Ула адабиёт, мусиқа, суратлар ҳақида мароқ билан су бат қуришарди. Рафиқаси ҳазиллашар, хандон оти кулар, Артурга тегишиб қўйишни яхши кўрарди. Ра фиқаси бу ёш йигитга оналарча меҳрибонлигида генералнинг боши кўкка етарди.

Оналарча! Шунчалар ҳам овсар бўладими, Рич монд йигирма саккиз ёшга тўлиб бўлгани, Лесли э ундан атиги бир ёш катталигига фаҳми етмабди. Леслини еру кўкка ишонмасди. Мана, кўз ўнгид тирикдек намоён бўлди. Кенг иякли думалоқ юз, ча наб турган кулранг кўзлар, қалин кўнғир жингала сочлар. Леслини яхши кўрар, бениҳоя ишонарди.

Францияда, жанглар орасидаги сокин палаларда фақат у ҳақда ўйлар, кўкрак чўнтагидан суратин олиб, унга узоқ термуларди. Бироқ бир кун... ҳамма сидан хабар топди. Худди тутуруқсиз романлардаги дек воқеа содир бўлди: Лесли иккаласига ҳам ма туб ёзди-ю, хатжилдларни адаштириб юборди. Рич мондга ёзилган хатни эрининг манзили ёзилган хат жилдга солди. Ҳатто ҳозир ҳам, шунча йил ўтга бўлса-да, бу ҳақда эслаши билан юрагида оғриқ ту ради... Эй худо, ўшанда қанча азоб чекканди!

Бу алоқа анча аввал бошланган. Мактуб бу бора да заррача шубҳа қолдирмасди. Уик-эндлар! Ричмонд нинг сўнгги таътили... Лесли, Лесли ва Артур... Жи урсин уни! Маккорона табассумлари, тавозе билан «Ҳа, сэр. Хўп бўлади, сэр!» дейишлари-чи! Алдоқчи Ахир бекорга айтишмаган: «Ишонган тоғда кийи ётмайди!»

Шундан сўнг қалбининг тубида қасос, даҳшатл қасос ўти алангалана бошлади. Лекин сирини фо қилмади, Ричмонд билан ҳеч нарса бўлмагандек мус мала қилаверди. Буни уддаладими? Афтидан, уддала ди. Нима бўлган тақдирда ҳам, Ричмонд ҳеч нарса

Аян шубхаланмади. Фронтда кимдир ғазаб ўтида ёнса, чеч ким бунга аҳамият бермасди. Чунки ҳаммининг маъни бирдек тамом бўлганди. Тўғри, Армитиж унга наънан галати қараб кўярди. Мишиқи зумраша, лекин маънаси балодек ишларди. Ҳа, хаёлида нималар борлигини Армитиж пайқаб қолган. У совуққонлик билан Ричмондни ўлимга юборди. Фақат мўъжиза туфайли риязаткадан омон қайтиши мумкин эди. Лекин мўъжиза бу бермади. Ҳа, Ричмондни муқаррар ўлимга юборган ва бундан зиғирча ҳам афсусланмайди. Ўшанда бу «карнайчидан бир пуф» эди. Ҳар қадамда хатолик учириб, ҳуда-беҳудага зобитларни ўлимга юборишарди. Ҳиммаёқда қий-чув, саросима ҳукмрон эди. Эҳтимол, кейинчалик: «Қария Макартур эсини еб қўйганми, аҳмоқлиги туфайли энг яхши одамларини қурбон қилди», – деб гапиришгандир. Лекин бу умумий гаплар.

Анави мишиқи Армитижни бўлса алдаш осонмасди. У қумондонига сурбетларча қараб қўйишдек бемаъни қилиқ чиқарди. Афтидан, Ричмондни қасдан ўлимга юборганимни биларди. (Қизиқ, уруш тугагандан кейин Армитиж бу ҳақда кимгадир валдираб қўйганмикин ё йўқми?)

Асли ҳеч нарсани билмасди. У (ўзи кўпинча таҳмин қилгандек) хушторига аза очиб, кўзёш тўккан, лекин эри Англияга қайтиб келиши билан айрилиқ дорини ўчирган. Генерал эса унинг Ричмонд билан алоқаси ҳақида ҳеч қачон оғиз очмади.

Авалгидек яшай бошлашди, лекин хотини ундан ўқлаша бошлади...

Урушдан уч-тўрт йил ўтгач, ўпка шамоллаши туфайли қазо қилди. Бу гапларга ҳам анча бўлди. Ўшандаги йери қанча йил ўтди – ўн беш ё ўн олти йилми?

Истеъфога чиққач, Девонга кўчиб келди. Мўъжазгина уй сотиб олди. Айнан шундай уйи бўлишини асими орзу қиларди.

Хушманзара жойлар, одамшаванда қўшнилар. Бали ови, шикор... Якшанба кунлари черков...

(Аммо бир якшанбани ўтказиб юборди – Дову Урияни «энг шиддатли жанг» бўладиган жойга қўйиш буюргани ҳақида ўқишганда. Ўзини қўярга жой топмай қолганди ўша куни.)

Қўшнилар унинг атрофида гирдикапалак эди. Бош ланишига.

Кейин у ҳақда шивир-шивир қилаётгандек туюл бошлади. Шундан кўнгли шалвираб қолди. Унга ол қарай бошлашди. Худди уни бадном қилувчи мишми уларгача етиб келгандек... (Армитиж? Армитиж вадираб қўйган бўлса-чи?)

Аста-секин ҳаммадан узоқлашди. Одамови бўли қолди. Орқангдан сен ҳақингда гийбат қилишса, барибир жуда ёқимсиз.

Лекин бунга ҳам анча бўлган.

Лесли узоқ ўтмишда қолди. Артур Ричмонд ҳам Ҳозир ўша воқеанинг қандай аҳамияти бўлиши мумкин? Ҳолбуки, айнан шу туфайли ёлғизликка маҳкум бўлди. Энди ҳатто эски ҳарбий дўстларидан ҳам ўзин олиб қочарди. (Агар Армитиж гуллаб қўйган бўлса бу воқеа, шубҳасиз, уларгача ҳам етиб борган.)

Бугун оқшом бўлса, ўша овоз аллақачон унутилга воқеани ҳаммага маълум қилди. У ўзини қандай тунди? Юзида ўзгариш бўлмадими? Шунга монанд ғазал ҳайратни ифодалай олдими? Ичидаги саросимани фони қилиб қўймадими? Ким билади. Албатта, меҳмонларнинг ҳеч бири бу айбловларни жиддий қабул қилмади. Ахир айбловлар ичида куракда турмайдиганлар ҳам бор эди. Масалан, анави мафтункор қизни билгани чўктириб юборганликда айблашди. Сафсатан қара-я! Тушунарли, дуч келган одамни айблаб, бундан роҳатланадиган аллақандай савдойига йўлиқиқди! Эмили Брентнику танийди. Эски ҳарбий дўст Том Брентнинг жияни. Ҳатто уни ҳам қотилга чиқар

ан Фақат сўқир одамгина қанчалар тақводорлигини
пайқамаслиги мумкин. Бунақа аёллар тирноқ олиш-
дан аншал руҳонийдан маслаҳат сўрайди.

«Бу дивловлар, – ўйлади генерал, – ҳақиқий ёвво-
шаник, оллий қилиб айтганда, фирт бемаънилик! Орол-
га келиб улгурмай... шошма, қачон келишди ўзи?
Бугун кундузи, жин урсин, рост, ахир атиги бугун
келишган. Вақт имиллаб ўтяпти! Қизиқ, бу ердан
қачон кетар эканмиз? – ўйлади генерал. – Албатта,
оролда, моторли қайиқ келиши билан. Лекин ғалати,
ҳозир оролдан умуман кетгиси келмасди... Яна мўъжаз
унилад узлатга чекинади, яна ўша хавотирлар, яна
ўша қўрқувлар». Очиг деразадан денгиз шовқини
шиддатларли. Денгиз шиддатланар, шамол кучаярди.
Генерал хаёлга чўмди: «Алаловчи денгиз шовқини...
шовқин овлқ... Оролда яшаш яхши – ҳаёт ташвишлар-
ни оролда қолиб, гўё дунёнинг бир четига тушиб қол-
гандексан...

Тусатлан бу ердан кетишни умуман хоҳламаётган-
нини тушуниб қолди».

Перд Клейторн кўзини юммай, шифтга қараб ётганча
аним хаёл сурарди. У қоронғидан қўрқарди, шунинг
учун чирокни ўчирмади.

«Хьюго, Хьюго, – ўйлади у. – Нима учун бу оқшом
ўши ёнимда тургандек ҳис қилияпман. Ҳозир у қаер-
да? Билмайман. Ҳеч қачон билолмайман. Ҳаётимдан
қайиб бўлди, бутунлай ғойиб бўлди...

Хьюго ҳақида хаёлларни ўзидан қувмоққа не ҳожат?
У ҳақда ўйлайверади, эслайверади...

Корнуолл... Қора қоялар, сап-сарик қумлоқ... хуш-
фран бақалоқ хоним миссис Хамилтон... Митти Сирил
нукул унинг кўлидан тортиб ёлворади: «Қояга сузиб
қирим келяпти. Мисс Клейторн, қояга боргим келяп-
ти. Қояга сузиб борсам майлими?» Ҳар гал кўзини
кўтарганда Хьюго нигоҳлари фақат уни қидираётган-
нини пайқайди. Кечқурун, Сирил уйқугу кетгач...

– Сайр қилгани чиқасизми, мисс Клейторн?

– Майли, чиқаман...

Ўша куни ҳам одатдагидек соҳил бўйлаб сайр қилишди. Илиқ ойдин оқшом эди. Хьюго унинг белидан кучди.

– Сизни севаман, Вера. Жуда севаман. Севишимни биласизми?

Ҳа, у биларди. (Ҳар ҳолда ўзига шундай туюларди.

– Қўлингизни сўрашга журъатим етмаяпти... Сари чақам ҳам йўқ. Топганим ўзимга аранг етади. Ахир нақ уч ой бойиб кетишим учун ажойиб имкон бор эди Морис ўлиmidан уч ой ўтгач Сирил дунёга келди...

Агар қиз туғилганда барча мол-мулк Хьюгога мерос қоларди. Ўшанда қаттиқ изтиробда қолганин тан олди:

– Бунга ортиқча ишониб ҳам қолмагандим, албатта. Барибир пешонамга гурзи билан уришгандек гангиб қолдим. Толеим паст экан. Лекин Сирил ёқимтои бола. Унга жуда ўрганиб қолганман!

Бу ҳам чин ҳақиқат эди. Хьюго Сирилни жудияхши кўрар, кунбўйи у билан ўйнашга тайёр, ҳақ қандай инжиқлигини кўтарарди. Фараз ёки адова нималигини билмасди.

Сирил, нимжон ўсди. Тез-тез касалга чалинарди. Усиз ҳам узоқ яшай олмасди.

Кейин нима бўлганди?

– Мисс Клейторн, қояга сузиб борсам майлими Нега қояга боришим мумкинмас? – тинимсиз ҳиқилларди Сирил.

– Чунки жуда узоқ, Сирил.

– Хўп денг, мисс Клейторн, илтимос, хўп деқолинг...»

Вера ўрнидан турди, пардоз столидан уч дон аспирин олиб, бирданига ичиб юборди.

«Агар ўзимни ўлдиришимга тўғри келиб қолса, деб ўйлади у, – веронал ё шунга ўхшаш уйқу дори

лин кўпроқ ичиб олардим, лекин цианли калийни ҳеч қачон ўйламайман».

Антони Марстоннинг қийшайиб кетган қонталаш изи эсига тушиб, бадани жимирлаб кетди.

Камин ёнидан ўтаркан, кўзи беихтиёр саноқ шеър-га тушди.

*Ўнта негр боласи, борди тушлик қилгали,
Ўири тиқилиб ўлди, тўққиз қолдилар бари.*

«Қандай даҳшат, – ўйлади у. – Ахир бугун ҳамма-ни айнан шундай бўлди!

Нима учун Антони Марстон ўлишни истади? Йўқ, у ўлишни хоҳламаган. Ўлим ҳақида ўйлар унга мутлақо бегона эди... Ўлим у учунмасди...»

Олтинчи боб

Доктор Армстронг туш кўрди. Операция хонаси ҳаммомдек қайнаяпти. Нега бунчалик қиздиришди? Альзойи баданидан шувиллаб тер оқяпти. Қўли ивиб кетди, скальпелни ушлаб бўлмайди... Скальпель жуда ўткир чархланган. Бундай яроқ билан ўлдириш осон. У ҳозиргина кимнидир ўлдириб қўйди.

Қурбон унга нотанишдек туюлди. Ҳалиги қиз сени, бесўнақай эди. Буниси ориқ, нимжон. Юзи кўринмаяпти. Кимни ўлдириши керак ахир? Сира эсида йўқ. Ахир билиши керакку! Ҳамширадан сўраб кўрсаткан? Ҳамшира уни кузатяпти. Йўқ, ундан сўраш мумкинмас. Ахир мендан шубҳаланяпти.

Ҳарибир операция столида ётган бу аёл ким бўлди экан-а? Нега юзини ёпиб қўйишган? Кошкийди, бир марта кўз ташлай олса!.. Ниҳоят ёш амалиётчи дуррани кўтариб, аёл юзини очди.

Ҳа, албатта! Бу Эмили Брент. У Эмили Брентни ўлдириши керак. Кўзлари ёвуз чақнаяпти. Лабларини қимирлатяпти. Нима деяпти? «Ҳаммамиз парвардигор қузурига борамиз».

Энди у кула бошлади.

– Йўқ, йўқ, мисс... – дейди ҳамширага, – дуррани ёпманг. Наркоз қилганимда юзини кўриб туришим керак Эфир қани? Ўзим билан олиб киришим керак эди.

Қаёққа гумдон қилдингиз, мисс? Шато Неф-тю Пап? Бўлаверади. Дуррани олинг, ҳамшира!

Вой, ўзим ҳам билардим! Бу Антони Марстон Қонталаш юзи қийшайиб кетган. Лекин у ўлмаган тиржайиб турибди.

Худо ҳаққи, хахолаб кулганидан операция столи зириллаб кетяпти. Секинроқ, оғайни, секинроқ. Ушланг, столни ушланг, ҳамшира!

Шу ерда доктор Армстронг уйғониб кетди. Аллақа чон тонг отган, хона эрталабки қуёш нурларига ғари бўлганди. Кимдир у томонга эгилиб, елкасидан торт қилади. Рожерс. Рожерснинг юзи докадек оқариб кетганди:

– Доктор, доктор!

Армстронг буткул уйғонди.

– Нима гап? – жаҳл билан сўради.

– Хотинимга нимадир бўлди, доктор. Уйғотяпман уйғотяпман, сира уйғотолмаяпман. Кўриниши ҳам ғала тирок.

Армстронг сапчиб тушди. Ўрнидан туриб, устига халат ташлади-да, Рожерс ортидан юрди.

Аёл қўлини боши тагига суқиб олганча ёнбошлаб ётарди. Доктор у томонга энгашди, совуқ қўлини тутди, қовоғини кўтарди.

– Наҳотки, наҳотки у... – пичирлади Рожерс.

Армстронг бош чайқади:

– Афсус, ҳаммаси тамом...

Шифокор хизматкорга ўйчан нигоҳ ташлади, ёнбош даги жавончага қараб қўйди. Сўнгра қимирламай ётган аёлга яна кўз югуртирди.

– Юраги тўхтаб қолганми, доктор? – дудуқланиб сўради Рожерс.

Доктор Армстронг бир дақиқа жим қолди, кейин сўзлади:

Рожерс, хотинингизнинг бирорта касали борми-
ли?

Бод касали безор қиларди, доктор.

Охири марта кимда даволанган?

Даволанган? – Рожерснинг қорачиқлари катталашди. – Ростини, қачон докторга борганимизни ҳам билмайман.

Хотинингизнинг юраги оғирмиди?

Билмайман, доктор. Ҳеч қачон юрагидан нолимагани.

Одатда, яхши ухлармиди? – сўради Армстронг.

Хизматкор кўзини четга олиб қочди.

Йўқ, унчалик ҳам яхши ухлолмасди, – деди доктор.

Уйқусизликка қарши бирор нарса ичармиди?

Уйқусизликка? – ҳайрон бўлиб сўради Рожерс. – Билмайман. Йўқ, менимча, ичмасди. Бўлмаса, билардим.

Армстронг пардоз столига яқинлашди. Унда бир нечта шиша бор эди: сочлар учун лосьон, лаванда майи, сурги дори, глицерин, тиш пастаси, эликсир...

Рожерс унга астойдил кўмаклашди – ғаладонларни чиқарди, шкафларни очди. Бироқ ҳеч қандай гиёвандиларни топишолмади. Суюғи ҳам, кукуни ҳам йўқ.

– Кеча оқшом фақат сиз берган дорини ичди, доктор, – деди Рожерс.

Соат тўққизларда нонуштадан дарак бериб бонг чалинганда меҳмонлар аллақачон ўрнидан турган, энди нима бўлишини кутиб туришарди. Генерал Макартур билан судья майдонча бўйлаб айланиб юришар, жаҳон гийосати ҳақида ўзаро баҳслашишарди. Вера Клейторн билан Филипп Ломбард уй ортидаги қоя чўққисигача чиқишди. Юқорида Уильям Генри Блорни учратишди. У қирғоқ томон соғинч билан термуларди.

– Анчадан бери шу ердаман, – деди у, – ҳозир қайиқ кўринмаяпти.

– Девон – ялқовлар ўлкаси. Бу ерда эрта туриш ёқтиришмайди, – деди Вера истехзо билан.

Филипп Ломбард уларга терс ўгирилганча очиденгиздан кўз узмасди.

– Об-ҳавога нима дейсизлар? – сўради у.

Блор осмонга қаради.

– Менимча, ёмонмас.

Ломбард ҳуштак чалди.

– Ахборотингиз учун кечга бориб шамол туради.

– Довулмасми? – сўради Блор.

Пастда бонг овози жаранглади.

– Нонуштага чақиришяпти, – деди Ломбард.

Айни муддао, очиқиб кетгандим.

Тик қоя бўйлаб тушишаркан, Блор ичидаги гапларни Ломбардга айтди:

– Биласизми, Ломбард, Марстон нима учун ўжонига қасд қилганини ҳеч ҳам ақлимга сиғдиролма япман. Туни билан шу ҳақда ўйлаб чиқдим.

Вера олдинда кетарди.

Ломбард бироз секинлашди.

– Сизда бошқа тахмин борми? – саволга савоб билан жавоб берди Ломбард.

– Қўлимизда далил бўлса яхши эди. Ақалли ўжонига қасд қилиш учун нима туртки бўлганини билишни хоҳлардим. Кўринишидан пулга муҳтож одам маслиги кундек равшан.

Меҳмонхонада уларга Эмили Брент пешвоз чиқди.

– Қайиқ йўлда чиқибдими? – сўради у.

– Ҳали йўқ, – жавоб берди Вера.

Улар ошхонага киришди. Дастурхонга тортилган бекони тухум қуймоқ ҳиди иштаҳани қитиқлар, чоклак ва қаҳва идиши хизматга шай эди. Рожерс ҳам маси ўтиб бўлгунча эшикни очиб турди. Сўнгра эшикни ёпиб, хизмат қилишга шошилди.

Бугун кўриниши анча паришон, – деди Эмили Фрэнк.

Асразага суюниб турган доктор Армстронг йўталиб қўйди.

- Бугун ҳар қандай камчиликка ортиқча эътибор бермаимиз, – деди у. – Рожерснинг бир ўзи нонушта тийишга мажбур бўлди. Миссис Рожерс... э-э... унга ёрдам берадиган аҳволда эмасди.

- Унга нима қилди? – беихтиёр сўради Эмили Фрэнк.

- Аввал нонушта қилайлик, – саволни эшитмагандек лавом этди Армстронг. – Қуймоқ совиб қолади. Нонушадан кейин эса сизлар билан айрим нарсаларни гаплашиб оламиз.

Ҳимма унинг маслаҳатига қулоқ тутди. Ликобчалар тўлдирилди, кимдир ўзига чой, яна кимдир қаҳва қуйиб олди ва нонуштага киришилди. Умумий келишувга кўра ҳеч ким орол ҳақида сўз очмасди. У ёқ бу ёқдан суҳбатлашишди: янгиликлар, халқаро ҳодисалар, спорт, ҳатто Лохнесс махлуғи ҳам четда қолмади.

Ликобчалар бўшагач, доктор Армстронг курсига кишироқ ўрнашиб олди. Маънодор йўталиб, ярим овозда сўз бошлади:

- Қайғули хабарни нонушадан сўнг маълум қилганим маъқул, деган қарорга келдим. Кеча миссис Рожерс уйқусида жон берди.

Ҳайрат ва даҳшат тўла қичқириқлар эшитилди.

- Эй худойим! – деди Вера. – Оролдаги иккинчи ўлим!

- Ҳм-ҳм, анча ғалати, – деди судья ҳар доимгидек сўзларини чертиб-чертиб. – Ўлимга нима сабаб бўлган? Армстронг елка қисди.

- Айтиш қийин.

- Бунинг учун ёриб кўриш керакми?

– Албатта, ёриб кўрмай ўлим сабаби ҳақида аниқ айтилмайман. Чунки бу аёлни даволамаганман, соғлиги борасида ҳеч нарса билмайман.

– Кўринишидан жуда қўрқиб кетганди, – деди Вера. – Кейин ўтган оқшом қаттиқ изтироб чекди. Эҳтимол, юраги тўхтаб қолгандир?

– Тўхтаб қолишгаку тўхтади, – гапини бўлди Армстронг, – лекин бунга нима сабаб бўлганини билиш миз муҳим.

– Виждон, – деди Эмили Brent. Шу пайт ҳам даҳшатдан қотиб қолди.

– Нима демокчисиз, мисс Brent? – унга юзланди Армстронг.

У лабини қимтиди.

– Ҳаммангиз эшитдингиз, – деди, – уни эри билан бирга ўз бекаси бўлган кекса аёлни ўлдирганлик айблашди.

– Ўйлайсизки...

– Ўйлашимча, бу ҳақиқат, – деди Эмили Brent. Кеча оқшом ўзини қандай тутганини кўрдингизми? Ўлгудек қўрқиб кетди, ҳушини йўқотди. Ёвуз қилмиши ошкор бўлгач, буни кўтара олмади. Ҳеч бир мисс болағасиз кўрқувдан ўлиб қолди.

Армстронг ишонқирамай бош чайқади.

– Мутлақо ҳақиқатга яқин тахмин, – деди у, бироқ марҳуманинг соғлиги ҳақида ҳеч нарса билмаётганини айтиб туриб, бунга виждон сабаб бўлган дея олмайман. Агар юраги кучсиз бўлса...

– Аниқроғи, парвардигор жазоси бу, – деди Эмили Brent пинагини бузмай.

Унинг сўzlари кўпчиликка ёқмади.

– Буниси ортиқча, мисс Brent, – таъна қилди Блок. Мисс Brent бош ирғади, унинг кўzlари чақнарди.

– Парвардигор гуноҳқорни жазолашига сиз ишонмайсиз. Мен эса ишонаман.

Судья иягини силади.

– Қадрли мисс Брент, – деди. Унинг овозида пичинг оҳанги сезилиб турарди, – Тажрибамдан келиб чиққан ҳолда айтишим мумкинки, парвардигори олам жиноятчиларни жазолашни биз бандаларнинг ўзига қўйиб берган. Кўпинча минглаб тўсиқлардан бу иш мушкуллашади. Бироқ бошқа йўл йўқ.

Эмили Брент елка қисди.

– Кеча уни ётқизишганда нималар еб-ичганди? – сўради Блор.

– Ҳеч нарса, – жавоб берди Армстронг.

– Ҳеч нарсами? На бир финжон чой? На бир стакан сувми? Бас бойлашим мумкин, барибир бир финжон чой ичган. Бу тоифа одамлар чойсиз яшолмайди.

– Рожерс ишонтириб айтди, ҳеч нарса емаган ҳам, ичмаган ҳам.

– Ҳар балони гапириши мумкин, – деди Блор. Бу гапни шундай сирли оҳангда айтдики, доктор ундан кўз узолмай қолди.

– Демак, ундан шубҳаланяпсизми? – сўради Ломлард.

– Аммо асоссиз эмас, – жавоб берди Блор. – Кеча оқшом барчангиз ўша айблов нутқини эшитгансиз. Балки бу фирт сафсатадир, балки буни аллақандай телба тўқиб чиқаргандир! Бошқа томондан, агар бу ҳақиқат бўлса-чи? Фараз қилайлик, Рожерс билан хотини ўша кампиршони гумдон қилишган. Унда нима бўлади? Иш ҳамирдан қил суғургандек битгани учун курсанд бўлишган. Ўзларини мутлақо хавфсизликда ҳис қилишган. Кейин эса кечаги гаплар...

Вера унинг гапни бўлди.

– Менимча, миссис Рожерс ҳеч қачон ўзини хавфсизликда ҳис қилмаган, – секин гапирди у.

Блор Верага ёзғирганнамо қараб қўйди: «Сиз аёллар ҳеч қачон гапни тугатиб олишга қўймайсизлар», – қарашларидан шу маънони уқиш мумкин эди.

– Шундай ҳам бўлсин, – давом этди у. – Лекин Рожерслар, ҳар қандай ҳолатда ҳам уларга ҳеч нарса таҳдид солмаётганини билишарди. Кеча оқшом бўлса ўша аноним телба улар сирини фош қилди. Кейин нима бўляпти? Миссис Рожерснинг асаби доғ беролмади. Эсингиздами, ўзига келгунча эри ёнида қолмай қолди. Лекин бу хотини соғлигини ўйлаб куйиб-пишгани учун эмасди. Умуман ундай эмас! Оёғи куйган товукдек типирчилаб қолишига бошқа сабаб бор. Хотини нимадир деб қўйишидан ўлгудек қўрқди. Ҳа, асл воқелик шундай! Қотиллик қилиб, жазоси қолишди. Лекин ўтмишни ковлаштира бошлашса, уларга нима бўлади? Гаров ўйнашга тайёрман, аёл киши сайраб қўяди. Ҳаммасини инкор қилишга, ғалаба қозони магунча ёлғон гапиришга сабри чидамайди. Эри учун доим хатар туғдиради. Ҳамма гап шунда. Ўзида ҳам бўлса кўнгли тўқ. Керак бўлса, маҳшар кунигача алдайверади, лекин хотинига ишонмайди! Агар у гуллаб қўйса, демак, ўзиниям куни битади, Шундан кейин хотинининг чойига кўпроқ уйқу дориси қўшиб мангу уйқуга равона қилади.

– Лекин у ерда финжон йўқ эди, – ишонч билан гапирди Армстронг. – Умуман олганда, ҳеч нарса йўқ эди – ўзим текширдим.

– Албатта-да, – пишқирди Блор. – Дамламани ичириши билан идишларни олиб чиққан-у, дарров ювиб ташлаган.

Орага жимлик чўкди. Уни генерал Макартур бузди.

– Эҳтимол, шундай бўлгандир, лекин одам ўз хотинини заҳарлаб қўйишини тасаввур қилолмайман.

– Калланг кетаман деб турса, – хахолади Блор, – ҳис-туйғуга йўл бўлсин.

Яна ҳамма жимиб қолди. Лекин шу пайт эшик очилиб, Рожерс кириб келди.

– Қандай хизмат буюрадилар? – деди у барчага кўз югуртираркан. – Айбга буюрмайсизлар, нонушта-

ла нон камроқ бўлди. Фақат шу қолганди. Қайиқ олиб келарди, лекин ҳалиям йўқ.

– Одатда, қачон келарди қайиқ? – курсида ғимирлай бошлади судья Уоргрейв.

– Еттидан саккизгача, сэр. Гоҳида саккиздан сал утиброқ. Хайронман, Нарракотт қаёққа ғойиб бўлди? Агар ўзи оғриб қолса, укасини жўнатган бўларди.

– Ҳозир соат неча? – сўради Филипп Ломбард.

– Ўнтакам ўн, сэр.

Ломбард қошларини чимирди, бошини сарак-сарак қилди.

Рожерс яна бироз туриб қолди.

– Сизга ҳамдардлик билдираман, Рожерс, – кутилмаганда хизматкорга юзланди генерал Макартур. – Доктор ҳозиргина қайғули хабардан бизни воқиф эди.

Рожерс бошини қуйи солди.

– Миннатдорман, сэр, – деди у. Кейин бўш идишлирни олиб, хонадан чиқиб кетди.

Меҳмонхонани яна сукунат эгаллаб олди. Уй олдидаги майдончада Филипп Ломбард сўз бошлади:

– Қайиққа келсак...

Блор унга қаради ва маъқуллаб бош ирғади.

– Нима ҳақда ўйлаяпсиз, биламан, жаноб Ломбард, – деди у, – Мен ҳам ўзимга шу саволни бериб кўрдим. Қайиқ салкам икки соат аввал келиши керак эди. Лекин келмади. Нима учун?

-- Жавоб топдингизми? – сўради Ломбард.

– Бу оддий тасодиф эмас, мен сизга айтсам. Ҳаммаси тўғри келяпти. Бири бошқасига.

– Қайиқ келмайди деб ўйлаяпсизми? – сўради Ломбард.

– Албатта, келмайди, – орқадан аччиқланган овоз эшитилди.

Блор ўгирилиб, гапирган одамга ўйчан қараб қолди:

– Сиз ҳам шундай деб ўйлайсизми, генерал?

– Ҳа, албатта, қайиқ келмайди, – жаҳл билан деди генерал, – қайиқ бизни бу оролдан олиб кетишига умид қиялпмиз. Лекин биз бу ердан ҳеч қаёққа кетмаймиз. Шундай ўйланган. Орамизда ҳеч ким бу ердан кетмайди... Тамом бўламиз, тушуняписизларми, тамом... – бирдан тутилиб қолди, кейин босиқ овозда кўшиб кўйди: – Бу ер жуда сокин – ҳақиқий ҳаловат. Интиҳо шу, ҳаммасининг якуни... Ҳаловат...

Сўнгра кескин ўгирилиб, улардан узоқлашди. Майдончадан ўтиб, тик ёнбағир бўйлаб денгизга тушди. Оролнинг бир чеккасида қоядан тошлар гумбурлаб узилар, шу баробар тўғри денгизга тушарди. Генерал шу жойни мўлжаллаганча телбадек чайқалиб одимлай бошлади.

– Яна биттаси ақлдан озди, – деди Блор. – Бу кетишда эртами-кечми ҳамма ақлдан озадиганга ўхшайди.

– Негадир сиз ақлдан озганга ўхшамайсиз, – деди Ломбард.

Собиқ инспектор кулиб кўйди.

– Ҳа, мени ақлдан оздириш осон иш эмас, – сўнг намоёишкорона кўшиб кўйди: – Бироқ сизда ҳам бу эҳтимол йўқ, жаноб Ломбард.

– Тўғри, ўзимда ҳеч қандай телбалик аломатларини кўрмаймман, – жавоб берди Ломбард.

Доктор Армстронг майдончага чиққач, тараддуд ичида тўхтаб қолди. Чап томонда Блор билан Ломбард турарди. Ўнгда, бошини қуйи солганча Уоргрейв у ёқдан бу ёққа юрарди. Бироз иккилангач, Армстронг судья томон юрди. Лекин шу вақт чаққон қадам овозлари эшитилди.

– Сиз билан гаплашиб олмасам бўлмайди, сэр, – шундоқ ортида Рожерс гапираётганди.

Армстронг ўгирилди-ю, донг қотиб қолди: хизматкор кўзлари ола-кула, юзи бўздек бир аҳволда турар, қўли тинимсиз қалтирарди. Бир неча дақиқа аввал у

туғ вазминлик тимсолидек туюларди. Тафовут шунчалар якқол эдики, Армстронг довдираб қолди.

Илтимос, сэр, сиз билан яккама-якка гаплашиб илишим керак. Ҳолироқ жойда.

Доктор уй томон юрди. Эс-ҳушини йўқотган хизматкор ортидан эргашди.

Нима гап, Рожерс? – деб сўради Армстронг. – Ҳазингизни қўлга олинг.

Бу ёққа, сэр, бу ёққа юринг.

У ошхона эшигини очди, докторни олдинга ўтказиб, ўзи ҳам кирди ва ортидан эшикни ёпди.

Хўш, – деди Армстронг, – нима гап?

Рожерс бўғзига нимадир текилгандек оғир ютинди.

Бу ерда тушунарсиз ишлар бўляпти, сэр, – деди ниҳоят.

– Нимани назарда тутяпсиз? – сўради Армстронг.

– Балки мени ақдан озган деб ўйларсиз, сэр. Бу арзимаган гап ҳам дерсиз. Фақат буни ҳеч қанақасига изоҳлаб бўлмайди. Ҳеч қанақасига. Хўш, бу нима дегани?

– Аввал нима гаплигини айтсангиз-чи ахир. Топишмоқ айтишни бас қилинг.

Рожерс яна ютиниб қўйди.

– Ҳамма гап ҳайкалчаларда, сэр. Анави стол ўртагида турган. Чинни негр болалари. Улар ўнта эди. Олти ичишим мумкин, ростдан ўнта эди.

– Тўғри, ўнта, – деди Армстронг, – кеча тушлик пайтида санаб кўрганмиз.

Рожерс унга яқинроқ келди.

– Шунисига ҳайронман-да, сэр. Ўтган тунда столни йиғиштираётган пайтим аллақачон тўққизта қолганди, сэр. Ҳайрон бўлдим. Лекин фақат шу. Бугун эрталаб, сэр, дастурхон ёзганимда уларга қарамадим. Бунга вақтим ҳам йўқ эди. Ҳозир столни йиғиштирай деб кўрсам... Ишонмасангиз, ўзингиз қаранг. Саккизта бўлиб қолди, сэр! Атиги саккизта. Бу нима дегани?

Блор муштларини қисиб, олдинга хезланди.

– Мени тинч қўйинглар, – овози бирдан бўшашди.

– Бу жирканч тўхмат. Балки оғзимга урмоқчи бўлаётгандирсиз, жаноб Ломбард, лекин мен ҳам билмоқчи бўлаётган айрим нарсалар бор. Улардан бири сизга тааллуқли.

Ломбарднинг қоши кўтарилди.

– Менга?

– Ҳа, сизга. Меҳмонга келган бўлсангиз ҳам, нима учун тўппонча кўтариб юрибсиз?

– Биласизми, Блор, – қутилмаган гап айтди Ломбард, – аҳмоққа ўхшасангиз ҳам, ундай эмас экан.

– Балки шундайдир. Барибир, тўппончани қандай изоҳлайсиз?

Ломбард кулимсиради.

– Мушкул аҳволда қолишимни билганим учун ўзим билан тўппонча олгандим.

– Кеча оқшом буни биздан яширдингиз, – деди Блор шубҳаланиб.

Ломбард бош чайқаб қўйди.

– Демак, бизни алдадингизми? – бўш келмади Блор.

– Маълум маънода шундай, – таслим бўлди Ломбард.

– Қани, бор гапни тезроқ айтинг.

– Мени ҳам бу ерга ўзинглар каби меҳмон сифатида чақирилган деб тахмин қилдинглар. Буни инкор этиб ўтирмадим. Лекин бу унчалик ҳам тўғри эмас. Аслида эса фамилияси Моррис деган ғалати нусха менга мурожаат қилди. Таклифига кўра юз гиней пул эвазига шу ерга келишим ва ҳаммасига кўз-қуло бўлишим керак эди. Бунақа қалтис ишларда ҳамини фойдам тегиши мумкинлигини қистириб қўйди.

– Кейин нима бўлди? – сабрсизланди Блор.

– Ҳеч нарса, – мийиғида кулиб қўйди Ломбард.

– Лекин у сизга яна ниманидир хабар қилган албатта? – деди Армстронг.

– Йўқ. Ундан бошқа гап олишнинг иложи бўлмади. «Хоҳласангиз рози бўлинг, хоҳламасангиз йўқ», – деди. Сарик чақам қолмаганди. Шунинг учун рози бўлдим.

Унинг ҳикояси Блорни зиғирча ҳам ишонтиролмади.

– Нега бу ҳақда кеча айтмадингиз? – сўради у.

– Иложим қанча, оғайни, – Ломбард елка қисди, – кеча айнан мен кутган ҳодиса рўй бермаганини қаердан билибман?! Шунинг учун сизларга сиримни ошкор қилмай, олди-қочди ҳикоя тўқидим.

– Энди фикрингиз ўзгариб қолдими? – тахмин қилди Армстронг.

– Ҳа, энди барчамиз бир қайиқдамиз деб ўйляяпман, – деди Ломбард. – Юз гиней эса ажойиб хўрак бўлди. Унинг ёрдамида жаноб Оним мени ҳам қолтирилди каби тузоққа илтирдди. Чунки ҳаммамиз, – ливом этди у, – тузоқдамиз. Бунга қатъий ишонаман.

Пастдан дабдабали бонг овози эшитилди. Уларни тушликка чорларди.

Рожерс ошхона эшиги ёнида турарди.

Эркаклар зинадан тушганда у олдинга икки қадам ташлади.

– Умид қиламанки, тушлик сизларга манзур бўлади, – деди – овозида безовталиқ сезилди. – Дудланган гўшт, яхна тил ва қайнатилган картошка тортди. Яна пишлоқ, печенье билан консерваланган медалар бор.

– Нимаси ёмон? – деди Ломбард. – Демак, озиқ-овқат ҳали борми?

– Овқат жуда кўп, сэр, лекин ҳаммаси консерва. Ломборни тўлдириб ташлашган. Фикри ожизимча, оролда бу жуда муҳим, сэр. Ахир орол узоқ вақтга қуруқликдан узилиб қолиши мумкин.

Тапларини маъқуллагандек Ломбард бош силкиб қурили. Эркаклар ошхона томон йўл олди. Рожерс ҳам уларнинг ортидан юриб, норози минғирлай бошлади:

«Қора танли биродарларимиз, Исо мазҳабидан биродарларимиз, – ўйлади Вера. – Эй худо, ҳозир кулиб юбораман. Тутқаноқ тутиб қолгандек ўзимни бошқаролмай қоляпман...»

Эмили Brent эса ўйчан давом этди:

– Албатта, айрим айбловлар кулгили. Масалан, судья билан боғлиқ вазият. У жамият олдидаги бурчин бажарган, холос. Истеъфодаги полициячи билан ҳам шундай. Мен билан боғлиқ воқеага келсак, – бирор тўхтаб, сўнг яна гапини давом этди. – Шаксиз, бу ҳақда кеча айтолмасдим. Эркаклар ҳузурида шунга ўхшаш мавзуда гаплашиш одобсизлик.

– Қайси мавзуда? – сўради Вера.

Мисс Brent оҳиста давом этди:

– Беатриса Тейлорни оқсочликка олгандим. Аслида қандай қизлигидан жуда кеч хабар топдим. Унинг масаласида қаттиқ янглишдим. Озода, меҳнатсевар итоаткор – аввалига менга ёқарди. Ундан кўнгли тўлганди. Бироқ шунчаки муғомбирлик қилиши мумкинлигини тасаввур ҳам қилмабман. Аслида у уятсиз виждонсиз ва бебош қиз экан. Афсус, ҳатто қўлга тушиб қолганда ҳам бирданига англаб етмадим. Деди Эмили Brent жаҳл аралаш. – Бундан лол қолдим. Ота-онаси бамаъни одамлар, унга бинойиде тарбия беришган. Бахтимга, улар ҳам қизининг ножўя қилиқларини ҳазм қила олишмади.

– Кейин унга нима бўлди? – Вера мисс Brentдан кўз узмай турарди.

– Албатта, шундан сўнг уйимда бир зум ҳам қолишини хоҳламасдим. Фаҳш ишлардан ҳазар қилганим учун ҳеч ким мени айблолмайди.

– Кейин унга нима бўлди? – паст овозда такрорлади Вера.

– Оғир гуноҳга ботиб бўлганди, – деди мисс Brent. – Бироқ бу камлик қилди. Ундан ҳамма юз ўгиргач янада оғирроқ гуноҳга қўл уриб, ўз жонига қасд қилди.

– Ўзини ўзи ўлдирдимми? – даҳшатга тушди Вера.

– Ҳа, ўзини чўктирди.

Вера хўрсинди. Энди унга мисс Брент жуда совуққондек туюларди:

– Ўзини ўлдирганидан хабар топгач, нимани ҳис қилдингиз? Ҳайдаб юборганингизга ачинмадингизми? Ўзингизни айбламадингизми?

– Ўзимни? – тутақиб кетди Эмили Брент. – Ўзимни айблашга бирор сабаб кўрмаяпман.

– Агар шафқатсизлигингиз қизни шунга мажбур қилган бўлса-чи? – сўради Вера.

– Уятсизлиги ва қилган гуноҳи ўзини ўлдиришга ундади. Ўзини тарбияли қизлардек тутганда бунга ўхшаш воқеа ҳеч қачон юз бермасди.

У Верага ўгирилди. Кўзларида пушаймондан асар ҳим йўқ, аксинча, ўзи ҳақлигига қатъий ишончни пайқаш мумкин эди. Эмили Брент эзгу фазилатлардан ясалган зирҳга ўралиб олгандек виқор билан турарди. Верага бу аёл кулгили кўринмай қолди. Энди даҳшатли туюларди.

Доктор Армстронг ошхонадан майдончага чиқди. Ундан ўнг томонда судья курсида ўтирар, денгизга маънисиз нигоҳ ташларди. Чап томонга Блор билан Ломбард жойлашиб, жимгина чекишарди. Худди аввалгидек, доктор иккиланиб қолди. Савол назари билан судья Уоргрейвга қаради. Ким биландир маслаҳатлашиб олиши керак эди. У судьядаги кучли мантиқни юқори баҳоласа-да, барибир шубҳа-гумонлар ич-этини кемирарди. Албатта, жаноб Уоргрейв ақли одам, лекин қариб қолган. Бунақа ишларга чаққон одам керак. Ниҳоят бир қарорга келди.

– Ломбард, бир дақиқага мумкинми?

Филипп сакраб турди.

– Албатта.

Улар қирғоққа тушишди.

Яна бироз юришгач, Армстронг сўз бошлади:

– Менга маслаҳатингиз керак.
Ломбард қошини чимирди.
– Лекин тиббиётда ҳеч нарсани тушунмайман.
– Мени янглиш тушундингиз. Биз тушиб қолган
вазият ҳақида маслаҳатлашиб олмоқчиман.

– Буниси бошқа гап.
– Очиғини айтинг, бу ҳақда нима деб ўйлайсиз?
сўради Армстронг.

Ломбард бир дақиқа ўйланиб қолди.
– Анча бошқотирма масала, – деди у.
– Миссис Рожерс ўлимини қандай изоҳлайсиз? Бло
фикрига қўшиласизми?

Филипп тутундан ҳавода ҳалқа ясай бошлади.
– Агар бу ҳодисани алоҳида кўриб чиқиш мумкин
бўлганда, – деди у, – фикрига қўшилишим мумкин эди.
– Тўппа-тўғри, – енгил тин олди Армстронг.
Филипп Ломбард унчалик ҳам аҳмоқ эмаслигига ишон
ҳосил қилганди.

Филипп гапида давом этди:

– Яъни жаноб Рожерс ва рафиқаси бир пайтла
жиноят содир қилиб, сувдан қуруқ чиқишганини на
зарда тутсак. Шундай қилган бўлиши мумкинлигин
эса инкор этолмайман. Нима деб ўйлайсиз, улар а
нан нима қилишган? Кампирни заҳарлашганми?

– Менимча, бу иш анча осон битган, – деди Арм
стронг. – Мисс Брейди қандай касалга чалинган
ҳақида эрталаб Рожерсдан сўрагандим. Жавобдан кў
нарсани тушунгандек бўлдим. Тиббий тафсилотлар
тўхталиб ўтирмайман-да, айрим юрак хасталикларид
амилнитрит ишлатилишини айтаман. Хуруж бошлан
ган вақт ампула синдирилиб, бемор нафас олиш
учун берилади. Дори ўз вақтида берилмаса, ўлим
олиб келиши мумкин.

– Шунчалик ҳам жўн бўладими, – деди хаёлча
Ломбард, – ҳар кимни қизиқтириб қўяди.

Доктор бош ирғади.

Ҳа, ҳеч нарса қилиш шарт эмас. Заҳар топаман деб бошинг ҳам қотмайди, уни бериш учун найранг ҳам ишлатмайсан. Қисқаси, фақатгина ҳеч нарса қилмаслик керак. Устига-устак, Рожерс тунда физиллаб доктор чақиргани кетган. Ҳеч ким ҳеч нарсани билмайди, деб ўйлаш учун уларда барча асослар бор эди.

Билиб қолишганда ҳам ҳеч нарсани исботлай олинмайди, – қўшиб қўйди Филипп Ломбард. Унинг низи тундлашди. – Ҳа, бу кўп нарсани изоҳлайди.

• Кечирасиз? – ҳайрон бўлди Армстронг.

- Айтмоқчиманки, бу билан бизни нима учун Занжилар оролига чақириб бергани ҳам ойдинлашади. Айрим жиноятлар учун жавобгарликка тортишнинг иложи йўқ. Мисол учун Рожерсларни олинг. Бошқа мисол қария Уоргрейв. Қонун доирасидан мутлақо чиқмаган қилла жиноят содир қилган.

.. У ҳам одам ўлдирганига ишондингизми? – сўради Армстронг.

Ломбард кулимсиради:

- Ишонганда қандоқ! Албатта ишондим. Уоргрейв (итонни қандай бир ёқли қилганини орқадан пичоқ уриб ўлдиришга ўхшатаман! Лекин буни судьялик кўрсисидан ўтириб қилиш афзаллигига ақли етарди. Шунла уни оддий йўл билан ҳеч қанақасига жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Армстронгнинг бошига гурзи билан уришгандек бўлди: «Касалхонадаги қотиллик. Операция столидаги қотиллик. Хавфсиз ва ишончли – худди банкдагидек ишончли...»

Ломбард эса давом этарди:

• Шунинг учун ҳам, жаноб Оним ва Занжилар ороли керак бўлди.

Армстронг қаттиқ уҳ тортди.

- Энди моҳиятга ўтамиз. Бизни бу ерда нега тўплашди?

- Ўзингиз нима деб ўйлайсиз? – сўради Ломбард.

– Бир дақиқа миссис Рожерс ўлимига қайтамыз, деди Армстронг. – Бу ерда қанақа тахминлар бўлиши мумкин? Биринчи тахмин: сирни фош қилиб қўйишидан қўрққани учун уни Рожерс ўлдирган. Иккинчиси ўзи эс-ҳушидан ажраб, бу фоний дунёни тарк этишга қарор қилган.

– Бошқача айтганча, ўз жонига қасд қилганми? Аниқлик киритмоқчи бўлди Ломбард.

– Бунга нима дейсиз?

– Марстон ўлими бўлмаганда гапингизга қўшилган бўлардим, – жавоб берди Ломбард. – Ўн икки соатда иккита одам ўз жонига қасд қилиши қуюшқонга сира майди! Агар менга Антони Марстондек навқирон қўрқув билмас ва каллаварам одам иккита болани босиб кетгани учун ўз жонига қасд қилган десангиз бу гапга қотиб-қотиб куламан! Ҳа, айтганча, у қаердан ҳам заҳар оларди? Фикри ожизимча, цианли калий чўнтакда олиб юрадиган матоҳ эмас. Қисқаси бу ҳақда мендан яхшироқ биласиз.

– Агар касб тақозосига кўра арилар билан тез-тез тўқнаш келмаса, ақли бутун одам ҳеч қачон цианли калийни ёнида сақламайди, – деди Армстронг.

– Қисқасини айтганда, агар у ҳаваскор боғбон ёки фермер бўлмасами? Бунақа эрмаклар Марстон учун эмаслиги аён. Ҳа, цианли калий масаласи анча жумбоқ. Ёки Антони Марстон бу ерга келмасидан аввал ўзини ўлдиришга қарор қилган-у, шу мақсадда ўзи билан заҳар олган, ёки...

– Ёки? – уни шошилтирди Армстронг.

– Бу гап мендан чиқишини нега кутяпсиз? – мийғида кулиб қўйди Филипп Ломбард, – ахир Антони Марстон ўлдирилганини сиз яхшироқ биласизку.

– Миссис Рожерс-чи? – ҳовлиқа бошлади доктор Армстронг.

– Миссис Рожерс бўлмаса, Марстон ўзини ўлдирганига ҳар ҳолда ишонган бўлардим, – деди ўйчан

Ломбард. – Агар Антони Марстон бўлмаса, миссис Рожерс ўзини ўлдирганига ҳам шубҳа қилмасдим. Антони Марстон сирли ўлим топмаганда Рожерс хонинидан қутулиш учун шундай ишга қўл урганга ҳам ишонардим. Бизга шундай фараз керакки, кетма-кет содир бўлган иккала ўлимни ҳам изоҳлаб берди олсин.

Сизга бу масалада қандайдир ёрдам беролсам керак, – деди Армстронг ва иккита чинни негр бола-ни гойиб бўлгани ҳақида Рожерс ҳикоясини айтиб берди.

– Ҳа, негр болалари... – деди Ломбард. – Кеча оқшом улар ўнта эди. Энди улар саккизта қолди дингисизми?

Армстронг шеърни ҳам ўқиб берди:

*– Ўнта негр боласи, борди тушлик қилгали,
Бири тиқилиб ўлди, тўққиз қолдилар бари.
Тўққиз негр боласи мириқиб қилди тушлик,
Бири уйғона олмай, саккиз қолдилар шўрлик.*

Кейин бир-бирига жим қараб қолишди. Филипп Ломбард ғалати кулди, сигаретни четга отди.

– Ҳаммаси ҳаддан зиёд мос тушяпти. Шундай экан, Антони Марстон тушликдан кейин тиқилиб ёки бўғим-либ ўлиб қолиши ҳам, онахон Рожерс уйқуга ётганча априлбақога равона бўлиши ҳам ҳеч қанақасига шун-чаки тасодиф эмас.

– Ўз навбатида? – деди Армстронг.

– Ўз навбатида, – гапни илиб кетди Ломбард, – инги жумбоқ қаршисидамиз. Калаванинг учи қаерда? Ушанганда жаноб Икс, жаноб Оним, жаноб А.Н. Оним ким бўлиб? Ёки дангал айтганда, ўша учига чиққан телба ингим.

– Аҳ-ҳа, – билинар-билинмас энтикди Армстронг, – керак, фикримга қўшиласиз. Лекин бу нимани англа-

тишини тушуняпсизми? Рожерс оролда биздан бош ҳеч ким йўқ деб қасам ичишга тайёр.

– Рожерс адашяпти. Балки алдаётгандир.

Армстронг бош чайқади:

– Ўхшамайди. Қўрқиб кетган. Даҳшатдан ўзи йўқотай деди.

– Дарвоқе, бугун қайиқ ҳам келмади, – деди Ломбард. – Ҳаммаси равшан. Жаноб Оним ҳар томонлама пухта ўйлаган. У ўз режасини амалга оширмагунча Занжилар ороли қуруқликдан ажратиб қўйилади.

Армстронг оқариб кетди.

– Ўша одам фирт савдойилигини тушуняпсизми? деди у.

– Барибир жаноб Оним айрим нарсаларни кўздан қочирган, – деди Филипп. Унинг сўзлари таҳдидлар жаранглади.

– Айнан нимани?

– Оролни тинтув қилишга арзимаган вақтимиз кетади. Бу ерда тошдан бўлак ҳеч нарса йўқ. Ҳақ паш дегунча авра-астарини чиқариб, ҳурматли А.Н. Онимни тутиб оламиз.

– Хавфли бўлиши мумкин, – огоҳлантирди Армстронг.

Филипп Ломбард кулиб қўйди.

– Хавфли? Қўрққанга қўша кўринар! Қўлимга тути син, ким хавфли эканини ўшанда билиб олади.

У бир дақиқа жимиб қолди. Кейин яна гап бошлади:

– Бизга Блорнинг ёрдами ҳам керак бўлади. Бу нақа ишларда ортиқчалик қилмайди. Аёлларга ҳеч нарсани айтмаган маъқул. Қолганларга келсак, генерал, менимча, қариб қолган. Уоргрейвнинг кучи ишмоқли гапларида. Бу ишни учаламиз ҳам бемалол эплаймиз.

Саккизинчи боб

Блор ёрдамига осонликча эришилди. Улар айтган гапларга дарров қўшилди.

Чинни ҳайкалчалар ҳамма ишни ўзгартиради, ёр. Бу ерда савдойи изғиб юргани аниқ. Бошқа тахминга ҳожат йўқ. Ўйлаб кўринглар-чи, мабодо янаби Оним бу операцияни бегона қўллар ёрдамида амалга оширмақчи эмасми?

- Нима демоқчисиз?

- Менимча, аслида шундай бўлган. Марстон кечати айбловлардан сўнг саросимага тушиб, заҳар ичиб қулиди. Рожерс ҳам саросима ичида хотинини нариги дунёга равона қилган. Муҳтарам А. Н. Оним режаларига мутлақо мутаносибликда.

Армстронг бош чайқади:

- Цианли калий ҳақида унутманг.

- Айтганча, бу ҳақда унутмадим, – маъқуллади

Блор. – Албатта, ҳеч ким бундай заҳарни ёнида олиб юрмайди. Бироқ у қандай қилиб Марстон қадаҳига тушиб қолиши мумкин?

- Бу ҳақда аллақачон ўйлаб кўрдим, – деди Ломбард. – Марстон ўша куни бир неча марта ичди. Охириги ва ундан олдинги қадаҳ ўртасида анча тамафбус бўлди. Шу вақт давомида қадаҳ дераза ёнидаги стол устида турган. Ойна эса очиқ эди. Кимдир деразадан заҳар ташлаб қўйган бўлиши мумкин.

- Бунга ҳеч кимимиз пайқамай қолдикми? – ишонтирамай сўради Блор.

- Бошқа нарса билан жуда банд эдик, – чўртликди Ломбард.

- Сиз ҳақсиз, – деди Армстронг, – айбловдан ҳеч ким қутулиб қолмади. Ҳамма хона бўйлаб зир югурди, баҳслашди, ғазабдан қутурди. Ҳа, бу тахмин ҳам вақтимолдан йироқ эмас...

Блор елка қисди:

– Афтидан, шундай бўлган. Энди бўлса, жентлеменлар, ишга киришамиз. Кимдир, иттифоқо, ўзи билан тўппонча олмаганми? Шундай бўлса, кутилмага бахтдек бўларди.

– Мен, – чўнтагини уриб қўйди Ломбард.

Блор унга бақрайиб қолди.

– Ҳар эҳтимолга қарши ҳамиша тўппонча оли юрасизми, сэр? – деди атайлаб бепарво оҳангда.

– Тарки одат амри маҳол. Кўп бор қалтис вазиятда қолиб кетганман.

– Тушунарли, – деди Блор. Кейин қўшиб қўйди: – Бир нарсани аниқ айтишим мумкин, ҳозирги вазият аввалгилардан анча қалтис! Агар бу ерда ростда савдойи яшириниб олган бўлса, менимча, тиш-тирноғига қуролланиб олишни ҳам унутмаган. Пичоқ ёки ханжарларнику айтишга ҳам ҳожат йўқ.

Армстронг эътироз билдирди.

– Хиёл қизишиб кетдингиз, Блор. Аксарият ҳолларда бундай савдойилар ювош одам бўлади.

– Тажрибам айтиб турибди, бизнинг савдойи улар тоифасидан эмас, – деди Блор.

Шу тариқа учовлон оролни айланиб чиқишга киришди. Уни тинтув қилиш унчалик қийин бўлмади. Шимоли ғарбда силлиқ қоя денгизга тик тушган. Оролда дарахтлар йўқ эди. Ҳатто ўт ҳам деярли ўсмасди. Уч эркак тартибли ва пухта ишлашди. Тинтувни чўққидан бошлашиб, ёнбағир бўйлаб денгизгача тушишди, йўлда учраган ҳар бир қоя ёриғини текширишди. Балки қандайдир ғор бўлса-чи? Бироқ ҳеч қандай ғор топилмади.

Денгиз қирғоғини текшираётган пайт Макартурга дуч келишди. Генералнинг кўзлари уфққа қадалганди. У сокин жой танлабди: сукунатни фақатгина қояга урилаётган тўлқинлар шов-шуви бузарди. Чол уларга эътибор бермади. Аввалгидек уфқдан кўз узмай ўти

ринчрди. Уларни пайқамаганидан учадаси ҳам ўнғай-
ни аҳволга тушди.

Блор: «Нимадир бўлган. Қария эс-ҳушидан ажра-
лимикан ё ундан ҳам баттарми?» деб ўйлади ва
генерални гапга тортиш учун томоқ қирди:

Ўзингизга ажойиб жой топибсиз, сэр, тинч, сокин.

Генерал хўмрайди, елка оша унга қараб қўйди.

Вақт жуда кам, – деди у. – Шунчалар кам вақт
қолди. Шунинг учун қаттиқ илтимос қиламан, мени
безовта қилманглар.

Сизни безовта қилмаймиз, сэр, – хайрихоҳ сўз
қилди Блор. – шунчаки оролни айланяпмиз. Баногоҳ
бу ерда бирортаси яширинмаганими, текширмоқчимиз.

Генерал тундлашди.

Тушунмаяпсизлар, ҳеч нарсани тушунмаяпсиз-
лар, – деди у. – Илтимос, кетинглар.

Блор чолдан узоқлашди. Ҳамроҳларига етиб олгач:

- Чолнинг мияси айнибди... Алламбалони алжира-
шти...

- Сизга нима деди? – қизиқсинди Ломбард.

Блор елка қисди.

- Вақти йўқ экан. Мени безовта қилманглар деди.

Армстронг пешонасини тириштирди.

Қизиқ, – дея ўзича гўлдирди.

Оролни текшириш ҳам тугади. Учаласи қоя тепа-
гила турганча олис қирғоққа нигоҳ ташларди. Шамол
кучаярди.

- Бугун балиқчилар қайиғи чиқмади, – деди Лом-
бард. – Довул яқинлашяпти. Бу ердан қишлоқ кўрин-
магани чатоқ экан. Бўлмаса, бирор ишора берган
булардик.

- Кечқурун гулхан ёқиш керак, – таклиф қилди
Блор.

- Ҳамма гап шундаки, – эътироз билдирди Лом-
бард, – буни назарда тутган бўлиши мумкин.

- Қандай, сэр?

– Мен қаердан билай? Қандайдир ўйин ҳақида айтишган. Гўё бизни атайлаб кимсасиз оролга ташлаб кетишган-у, ишораларимиз ё шунга ўхшаш нарсаларга эътибор бериш шарт эмас. Балки қишлоқда қандайдир гаров ҳақида мишмишлар тарқатишгандир. Қисқаси, бирорта чўпчак тўқишган.

– Сизнингча, бунга ишонишганми? – шубҳа қилгандек сўради Блор.

– Нима бўлган тақдирда ҳам, бундай гаплар ҳозир бу ерда бўлаётган ишлардан анча-мунча ишонарли, – деди Ломбард. – Сизнингча, Стиклхевндаги одамларга аллақандай жаноб Оним ўз меҳмонларини бирин кетин ўлдириб бўлмагунча орол қуруқликдан ажратиб қўйилади дейишса, улар ишонган бўлармиди?

– Тўғриси, бунга ўзимни ҳам ишонгим келмайди. Лекин барибир... – хўрсинди Армстронг.

– Лекин барибир... – кулимсиради Ломбард, – ўзингиз тан олгандек, доктор, айнан шундай!

– Пастда бирортаси яширинганмикан? – деди Блор қирғоқ томон олазарак кўз ташлаб.

– Даргумон, – бош чайқади Армстронг, – қон жуда тик. Қаерга ҳам яширинарди?

– Қояда говак бўлиши мумкин. Қайиғимиз бўлганда орол атрофини айланиб чиқардик, – деди Блор.

– Қайиғимиз бўлганда, – деди Ломбард, – аллақачон қирғоқ томон сузиб кетардик.

– Тўғри.

Бирдан Ломбарднинг миясига бир фикр келди.

– Келинглар, ишонч ҳосил қиламиз, – таклиф қилди у, – фақат битта жойда говак бўлиши мумкин. Анави ерда, ўнг томонда, сувга тегиб турган жойи. Агар арқон топсанглар, ўша ерга тушиб, ўзим текшириб кўраман.

– Ажойиб фикр, – маъқуллади Блор, – ҳозир арқон топишга уриниб кўраман. – Шундай дея уй томон одимлади.

Ломбард бошини кўтарди. Осмонни қора булут қоплаб, шамол тобора кучаярди. Кўз қири билан Армстронгга қаради.

- Негадир жимиб қолдингиз, доктор. Нимани ўйлангиз?

Ҳозир, – дарров жавоб бермади Армстронг, – генерал Макартур бутунлай эсдан оғдими-йўқми, шунга қизиқяпман.

Ўрталабдан бери Вера ўзини қўйишга жой тополмакди. Эмили Brentга имкон қадар яқин йўламасликни уринарди. Қари қиз унда нафрат уйғотди. Мисс Brent курсисини унинг бир четига жойлаштириб, одамни ютгудек жимжитликни тўқиш билан енгиллашга уринди. Вера у ҳақда ўйлаши билан кўз олдида чўкиб ўлаётган қизнинг оқарган юзи намоён бўлар, сув ўтлари илашиб қолган сочлари гўё ўзига ҳам тегиб кетганлар секаниб тушарди... Кўҳликкина қиз чеҳраси. Эҳтимол, бироз сурбетроқ, шунинг учун кўрқув ва ачиниш билан тушунчалардан йироқ. Эмили Brent эса ҳақлигини чуқур ҳис қилгандек бепарво, охири йўқ тўқиш билан овора эди.

Майдончадаги четан курсида судья Уоргрейв ўтирарди. Мудроқ туфайли бошини орқага ташлаб олган. Вера судьяга қараб, айбланувчилар курсисида ўтирган йигитчани кўрарди – сариқ соч, мовий кўз, даҳшатли тўла қарашлари аста-секин ҳайратга айланмоқда. Эдвард Ситон. Судья қоқсуяк қўллари билан унинг кийимига қоп кийдириб, ҳукми ҳам ўзи ижро қилаётгани кўзига кўриниб кетди.

Бироз ўтиб, Вера денгизга тушди ва қирғоқ бўйлаб кўрди. Юра-юра хаёлларга кўмилиб ўтирган кекса генерал рўпарасидан чиқди. Қадам товушларини эшитиб, Макартур кўзгалди ва бошини кўтарди. Безовта кўзлари ҳар томонга саволчан боқарди. Вера кўрқиб кетди. Генерал ундан кўз узмай турарди. Вера ўзича: «Жуда ғалати. Худди ҳаммасини биладигандек қарашпти», – деб ўйлади.

– А, бу сизмисиз, – деди ниҳоят генерал, – б
ерга...

Вера унинг ёнига чўккалади.

– Соҳилда ўтириб, денгизга қарашни ёқтирасизми

– Ёқади. Шу ерда кутиш яхши.

– Кутиш? – сўради Вера. – Нимани кутяпсиз ахир

– Интиҳони, – аста гапирди генерал. – Аммо бун
мендан кам билмайсиз. Тўғрими? Барчамиз интиҳон
кутяпмиз.

– Бу билан нима демоқчисиз? – Веранинг овоз
титраб кетди.

– Орамиздан ҳеч ким оролни тарк этмайди. Шун
дай ўйланган. Буни ўзингиз ҳам биласиз. Фақат би
нарсани тушуна олмайсиз: бу ҳаловат бағишлайди.

– Ҳаловат? – таажжубланди Вера.

– Худди шундай, – деди генерал, – ҳали жуда
ёшсиз... буни тушуна олмайсиз. Бироқ кейин англа
етасиз. Ҳаммаси ортда қолгач, гуноҳ юкидан хало
бўлиш қанчалар ҳаловат бағишлашини ҳис қиласиз
Қачондир сизда ҳам шундай бўлади...

– Сизни тушунмаяпман, – Веранинг овози бўша
шиб кетди. Чол ювош кўринса ҳам, унда кўрқу
уйғота бошлади.

– Тушуняпсизми, мен Леслини севардим, – дед
генерал чуқур хаёлда. – Жуда севардим...

– Лесли – рафиқангизми? – сўради Вера.

– Ҳа... Уни севардим ва у билан жуда фахрланар
дим. Шундай гўзал, шундай қувноқ аёл эди! – анч
жимиб қолди, кейин оғир хўрсинди: – Ҳа, Леслини
севардим. Шундай қилганимнинг боиси ҳам шу.

– Айтмоқчисизки... – Вера гапида тутилиб қолди
Генерал бош ирғади.

– Барибир ҳадемай ўлиб кетамиз. Инкор қилмоқ
дан не наф?

Ричмондни муқаррар ўлимга жўнатдим. Бу чина
кам қотиллик эди. Ажабланарлиси, қонунни ҳамиш
ҳурмат қилардим.

Бироқ ўшанда бунга бошқача қараганман. Виждон яқинини ҳис қилмасдим. «Қилмишига яраша!» – ўшанда шундай ўйлаганман. Аммо кейин...

- Нима кейин? – зарда билан сўради Вера.

Генерал бошини маъносиз чайқаб қўйди.

- Билмадим, – деди у. – Ҳеч нарсани билмайман, фақат кейин ҳаммаси ўзгарди. Лесли фаҳмлаб қолдим ёки йўқми, билмайман... Ўйлашимча, билмаган. Бироқ шундан сўнг мендан узоқлашди. Бутунлай бегона одамга айланди. Кейин эса оламдан ўтди. Ёлғиз ўзим қолдим...

- Ёлғиз... ёлғиз, – такрорлади Вера. Унинг сўзлари акс-садога уланди.

- Интиҳо келганда сиз ҳам хурсанд бўласиз, – гапини тугатди Макартур.

Вера сапчиб ўрнидан турди.

- Нимани гапиряпсиз, мутлақо тушунмадим, – жаҳли чиқди.

- Мен эса тушунаман, қароғим, тушунаман...

- Йўқ, тушунмайсиз. Ҳеч нарсани тушунмайсиз.

Генерал уфққа тикилди. Верани гўё унутган эди.

- Лесли... – эркалаб аста чақирди.

Блор ҳаллослаганча қўлида арқон билан қайтиб келганда Армстронг турган жойида денгиз тубига синчиклаб қарарди.

- Жаноб Ломбард қани? – сўради Блор.

- Аллақандай тахминини текшириш учун кетди, – деди Армстронг. – Ҳозир қайтади. Қулоқ солинг, Блор, мен хавотирланяпман.

- Ҳаммамиз хавотирланяпмиз.

Доктор сабрсизларча қўл силкитди:

- Биламан, биламан. Гап бу ҳақдамас. Қария Макартур ҳақида айтяпман.

- Хўш, унга нима бўпти, сэр?

- Биз ақлдан озганни қидиряпмиз, – маъюс деди Армстронг. – Шундай экан, генерал ҳақида нима дечисиз?

– Уни савдойи деб ўйлаяписизми? – Блорнинг кўзлар олайди.

– Бундай демаган бўлардим. Умуман йўқ, – жаво берди Армстронг тараддуд ичида, – ҳолбуки, руҳшу нос эмасман, албатта. Бундан ташқари, у билан гаг лашмаганман, яхшилаб кўздан кечириш имконига эг бўлмадим.

– Тўғри, тушкунликка тушиб қолган, – салмоқдан ди Блор. – Бироқ мен ҳеч қачон буни...

– Менимча, ҳақсиз, – гапини бўлди Армстронг, афтидан, қотил оролга яширинган. Ана Ломбард кел япти.

Улар арқонни яхшилаб боғлашди.

– Менга ёрдам керак бўлмайди, – деди Ломбард. – Лекин ҳар эҳтимолга қарши ҳушёр туринглар. Ага қаттиқ силтасам, тортиб оласизлар.

Улар бироз Ломбард ортидан кузатиб туришди.

– Худди мушукдек тирмашяпти, – фикриниброқ дед Блор.

– Менимча, вақтида тоғларга жуда кўп чиққан, деди Армстронг.

– Бўлиши мумкин.

Қандайдир вақт орага жимлик чўкди. Кейин истефодаги инспектор луқма ташлади:

– Ажойиб нусха. Нима деб ўйлаётганимни билсизми?

– Нима?

– Унга ишониб бўлмайди.

– Нега энди?

Блор маъноли қаради.

– Айтиш мушкул. Фақат ундан эҳтиёт бўлиш афзал кўрардим.

– Ўтмиши саргузаштларга бой бўлса керак, – дед Армстронг.

– Саргузаштларга қанча бой бўлса, шунча қорони ҳам, – эътироз билдирди Блор. Бир лаҳза ўйлани

қилди, кейин гапини давом эттирди: – Мана масалан, (из, доктор, ҳар эҳтимолга қарши тўппонча олиб келмаганмисиз?

Армстронгнинг кўзи олайиб кетди:

– Мен? Ё парвардигор, албатта, йўқ. Нега энди?

– Унда жаноб Ломбард не мақсадда ўзи билан олиб юрибди?

– Одат бўлса керак-да, – иккиланиб тахмин қилди Армстронг.

Блор истехзоли кулиб қўйди.

Шу пайт арқон силтанди. Улар бор кучлари билан Ломбардни торта бошлашди.

Тортиш бироз осонлашгач Блор гап қотди:

– Одат билан одатнинг фарқи бўлади! Албатта, жаноб Ломбард ёввойи мамлакатларга йўл олса, ўзи билан тўппонча ҳам, примус ҳам, қопкўрпа ҳам, ҳатто килламуш дори ҳам олади! Лекин ҳеч қанақа одат бу ерга қурол билан келишига мажбурлай олмасди. Саргулашт романлардагина одамлар тўппончасидан ҳеч қачон ажралмайди.

Армстронг ҳайрон бош ирғади. Улар қоя четига ингашиб, Ломбардни кузатишарди. У синчиклаб қидирар, лекин бундан ҳеч қандай наф чиқмаслигини надий кўз билан ҳам кўриш мумкин эди. Тез орада қоя чеккасидан ошиб ўтди, пешонасидаги терни артди:

– Нима дердим, энди ҳаммаси аён. Уйдан қидириш керак. Бошқа ҳеч қаерда йўқ.

Уйни тинтув қилиш ҳам осон кечди. Аввалига қушимча иморатларни диққат билан кўздан кечириб, гўнгра асосий бинога ҳам ўтишди. Ошхона шкафидан миссис Рожерснинг сантиметрини топишиб, барча деворларни ўлчаб чиқишди. Маҳфий йўлни топишолмади. Бундай замонавий уйда қаерга ҳам маҳфий йўл қилиш мумкин?! Аввал биринчи қаватни тинтиб чиқишди. Юқорига кўтарилишаркан, дераза

ортидан Рожерсни кўриб қолишди. У зина ёнидаги майдончага коктейлли патнис олиб борарди.

– Фаройиб одам, яхши хизматкор. Нима бўлган тақдирда ҳам, осойишталикни кўлдан бой бермайди – деб қўйди Ломбард.

– Рожерс туғма хизматкор, – унга қўшилди Армстронг, – бу қон-қонига сингиб кетган.

– Рафиқаси ҳам, – гап қистирди Блор, – ажойиб пазанда эди. Кечаги тушлик бунга исбот...

Улар биринчи ётоқхонага киришди. Беш дақиқа ўтар-ўтмас учовлон алақачон зина ёнидаги майдончада бир-бирига ҳайрон қараб туришарди. Ётоқхоналарда ҳеч кимни топишолмади. Аниқроғи, беркинади ган жойнинг ўзи йўқ эди.

– Бу зина қаерга олиб боради? – сўради Блор.

– Хизматкорлар хонасига, – жавоб берди Армстронг

– Лекин том остида ҳам қандайдир хона бўлиши керакку, – тахмин қилди Блор. – Ақалли сув идишлар, цистерна ва ҳар хил нарсалар учун. Бу бизнинг сўнгги ва ягона умидимиз.

Тўсатдан юқорида ғийчиллаган қадам товушлари эшитилди.

Уни ҳамма эшитди. Армстронг Блорнинг қўлида ушлаб олди.

Ломбард огоҳдантирмоқчидек бармоғини кўтарди

– Тсс! Қулоқ солинглар!

Бутун вужуд қулоққа айланди. Яна эшитишди Юқорида кимдир ўғринча юрар, иложи борича ово чиқармасликка ҳаракат қилаётганини пайқаш қийин эмасди.

– У ётоқхонада, – шивирлади Армстронг, – мисси Рожерс мурдаси ётган хонада.

– Нега буни фаҳмламадик! – худди шундай шивирлаш билан жавоб қайтарди Блор. – Ахир яшири ниш учун бундан яхши жой тополмайсан. Энди товун чиқармай юринглар.

Улар зинадан юқорига кўтарилишди. Эшик олдида гўхтаб, ичкарига қулоқ тутишди. Шубҳасиз, хонада кимдир бор эди. Ичкарида пол аста гичирларди.

– Олға! – пичирлади Блор. Эшикни ланг очиб, хонага отилиб кирди. Унинг ортидан Ломбард ва Армстронг ташланди. Кейин учаласи ҳам қоққан қозиклик қотиб қолишди. Уларнинг қаршисида Рожерс кўлида бир қучоқ кийим ушлаганча турарди.

Дастлаб Блор ўзига келди:

Кечирасиз, Рожерс. Қадам товушларини эшитиб, ўилабмизки, қисқаси, ўзингиз ҳам тушунасиз, – аранг шундай дея олди.

– Маъзур тутасизлар, жентльменлар, – деди Рожерс. – Нарсаларимни кўчирмоқчи бўлдим. Пастки қиватдаги меҳмонлар учун хоналардан бўш ётган бирортасига жойлашсам, ҳеч ким эътироз билдирмайли деган умиддаман. Энг кичкинасига. – У Армстронгни қараб гапирарди.

– Албатта, жойлашаверинг, – жавоб берди у. Кейин устига чойшаб ёпилган мурдага кўз қирини ташлади.

– Раҳмат, сэр, – деди Рожерс ва бир қучоқ кийимни бағрига босганча зинапоядан пастга тушиб кетди.

Армстронг кроватга яқинлашди, чойшабни кўтариб, марҳуманинг юзига қаради. Аёл чехрасида хотиржам мамнуният мангу муҳрланганди. Докторни қим кўрқув тарк этиб, ўрнини бепарволик эгаллади.

– Афсус, ёнимда дори қутиси йўқ, – деди у. – Нимадан заҳарланганини билгим келяпти. Келинлар, қилирувга барҳам берамиз, – деди у. – Барибир ҳеч нирса тополмаслигимизни кўнглим сезяпти.

Блор чордоққа элтувчи эшик зулфинини очмоқчи бўларди.

– Бу одам умуман товуш чиқармай юради, – деди у. – Бир-икки дақиқа аввал уни майдончада кўрган-

дик. Тепага қандай чиққанини ҳеч кимимиз эшитмадик ахир.

– Шунинг учун бу ерда бегона юрибди деган қарорга келдик, – деди Ломбард.

Блор чордоқ ичида қоронғиликка сингиб кетди. Ломбард чўнтагидан фонарь чиқариб, унинг ортида борди. Беш дақиқадан кейин учала эркак майдончада турар, бир-бирига безовта қараб кўйишарди. Улар оролни бошдан-оёқ тинтиб чиқишди. Бироқ бу ерда саккиз одамдан бўлак ҳеч кимса йўқ эди.

Тўққизинчи боб

– Демак, биз адашдик. Деярли ҳаммасида адашдик, – деди Ломбард. – Иккита тасодифий ўли туфайли саросимага тушиб, аллақандай даҳшатни тўқи чиқардик.

– Барибир, – деди Армстронг жиддий тусда, савол очиклигича қолади. Ахир мен шифокорман. Ўжонига қасд қилиш борасида ниманидир тушунамай Антони Марстон ўзини ўлдирадиганга ўхшамасди.

– Хўш, бу бахтсиз ҳодиса бўлиши мумкин эмасми – ишонқирамай сўради Ломбард.

– Бунақа бахтсиз ҳодисага негадир ишонгим келмаяпти, – деди табиатан шубҳачи Блор.

Барча жим қолди, кейин Блор гап бошлади:

– Анави аёлга келсак... – бирдан тўхтаб қолди.

– Миссис Рожерсми?

– Ҳа, ахир бу бахтсиз ҳодиса бўлиши мумкинми?

– Бахтсиз ҳодиса? – қайта сўради Филипп Ломбард. – Ростдан ҳам шуни ақлингизга сиғдира оласизми?

Блорнинг боши қотиб қолди. Юзи янада тундлашди.

– Қулоқ солинг, доктор, ахир сиз унга қандайдори бердингизку? – деди кутилмаганда.

Армстронг унга ғалати ўқрайди.

- Дори? Нимани назарда тутяпсиз?
- Ўзингиз айтдингиз, кеча унга қандайдир уйқу дори бергансиз.
- Ҳа, буми?! Оддий тинчлантирувчи, мутлақо безарр.
- Барибир қанақа дори эди?
- Мен унга кам миқдорда трионал бердим. Мутлақо зарарсиз препарат.
- Блорнинг юзи бўзрайди.
- Менга қаранг, дангалига кўча қоламан. Балки кўпроқ миқдорда бериб қўйгандирсиз? – сўради у.
- Нимани айтяпсиз, тасаввур ҳам қилолмаяпман, – хуноби ошди Армстронгнинг.
- Наҳотки адашишингиз мумкин бўлмаса? – деди Ълор, – Вақти-вақти билан шунақаси ҳам учраб туради.
- Фирт сафсата, – гапни чўрт кесди Армстронг, – Бу тахминнинг ўзи бемаъ依лик. Эҳтимол, – у совуқ ва хусуматли оҳангда сўради, – буни атайлаб қилган деб ҳисобларсиз?
- Қулоқ солинглар, – гапга аралашди Ломбард, – совуққон бўлиш керак. Бир-биримизни айблашдан фойда йўқ.
- Доктор адашган бўлиши мумкин деб шунчаки тахмин қилдим, – ўзини оқлади Ълор.
- Армстронг зўраки илжайди.
- Докторлар бундай хатоларга асло йўл қўймайди, Аустим, – деди у базўр.
- Агар пластинкага ишонадиган бўлсак, бу биринчи хатоингиз эмас, – заҳарханда қилди Ълор.
- Армстронг оқариб кетди.
- Бир-биримизни ҳақоратлашдан нима фойда? – Ълорга ёзғирди Ломбард. – Кемага тушганнинг жони пир. Ақалли шунинг учун ҳамжиҳат бўлишимиз керак. Айтганча, сизни ёлғон гувоҳликда айблашди, бу ҳақда нима дея оласиз?

– Бугун Фред Нарракотт келмаганидан жуда ташвишдаман. Бехосият кун бўлди.

– Худди шундай – бехосият, – деди Ломбард. – Жуда тўғри пайқабсиз.

Хонага мисс Брент кириб келди. Калавасини тушириб юборган, шекилли, энди ҳафсала билан ўрарди. Ўз жойига ўтираркан, гапириб қўйишни лозим топди:

– Об-ҳаво ўзгаряпти. Кучли шамол турди. Денгиз мавжланяпти.

Оҳиста, бир маромда одимлаб, судья кириб келди. Паҳмоқ қошлар орасида аранг кўриниб турган кўзлар йиғилганларга бирров назар солди.

– Бугун эрталабдан анча тер тўқдинглар, – деди заҳарханда билан.

Ошхонага ҳансираган кўйи Вера Клейторн югуриб кирди.

– Мени кутиб қолмадингларми? – сўради у. – Келмадимми?

– Сиз охиргиси эмас, – жавоб берди Эмили Брент – генерал ҳали келмади.

Ниҳоят ҳамма ўтирди.

– Бошлашни буюрасизми ёки озроқ кутамизми? мисс Брентга юзланди Рожерс.

– Генерал Макартур денгиз бўйида ўтирибди, деди Вера. – Менимча, бонгни эшитмади. Бунда ташқари, бугун анча ғалатироқ.

– Унда бориб, тушлик тортилганини хабар қилман, – таклиф қилди Рожерс.

– Мен бораман, – деди Армстронг, – сизлар бўлгановулни бошлайверинг.

Хонадан чиқаркан, Рожерс Эмили Брентга гапиргани қулоғига чалинди:

Нима солишни буюрасиз – тилми ё дудланган гўш

Дастурхон атрофида қолган бештаси ҳарчанд ури масин, гап гапга қовушмасди. Кучли шамол дерайналарини зириллатди. Бундан Вера чўчиб тушди.

– Довул бошланяпти, – деди у.

– Кеча Плимутдан мен билан бир поездда денгизчи чол келди, – гап бошлади Блор. – Нуқул довул бошланади деб таъкидларди. Жуда ғаройиб-а, кекса денгизчилар об-ҳавони олдиндан пайқашади.

Рожерс бўшаган ликобчаларни йиғишга киришди. Қўлида бир даста ликобча билан ногаҳон ярим йўлда тўхтаб қолди.

– Бу ёққа кимдир чопиб келяпти, – деди саросима ичида.

Дукурлаган овоз эшитилди. Ҳеч ким айтмаган бўлса ҳам, шу заҳоти барча тушунди... Гўё кимдир ишора қилгандек, ҳамма ўрнидан туриб, эшикка қараб қолди.

Хонага ҳаллослаганча доктор Армстронг отилиб кирди.

– Генерал Макатур... – деди у.

– Ўлди! – Вера беихтиёр айтиб юборди.

– Ҳа, у ўлди, – деди Армстронг.

Сукунат чўкди – узоқ сукунат.

Етти одам бир-бирига мўлтираб қарар, гапиришга ўларида мажол тополмасди.

Генерал мурдасини энди эшикдан олиб киришган ҳам эдики, довул бошланди. Меҳмонлар холлда ғуж бўлиб қолишди. Шамол кучайиб, уй томига чопқин ўра бошлади.

Блор ва Армстронг ташвиш билан зина томон юришди. Вера Клейторн дабдурустдан кескин бўрилиб, бўшаб қолган ошхона томон талпинди. У ерда ҳамма нарса жий-жойида, қўл теккизилмаган десерт буфетда турарди. Вера столга яқинлашди. Бир неча дақиқа қимир этмади. Шу пайт оҳиста қадамлар билан хонага Рожерс кириб келди.

Қизни кўриб, саросимага тушди. Унга савол назари билан боқиб пичирлади:

– Мен... мен... шунчаки кўргани келдим, мисс.

– Адашмадингиз, Рожерс. Қаранг: улар энди етти-та, – деди Вера. Унинг овози қалтираб чиқди.

Макартур мурдасини ўринга ётқизишди. Мурдани кўздан кечиргач, Армстронг генерал ётоғидан чиқди ва пастга тушди. Барча меҳмонхонага тўпланган, уни кутишарди. Мисс Брент яна тўқирди. Вера Клейторн дераза ёнида туриб, оролга ёпирилган шаррос ёмғирни жим кузатарди. Блор курсида ўтирар, лекин суянмас, қўлини осилтириб олганди. Ломбард хона бўйлаб безовта қадам ташларди. Хонанинг узоқ бурчагидан жой олган судья Уоргрейв улкан курсига деярли ботиб кетган. Кўзлари хиёл юмилганди. Доктор хонага кирганда судья унга синчков қаради:

– Нима дейсиз, доктор?

Армстронгнинг ранг-қути ўчиб кетганди.

– Юрак ёрилиши ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас, – деди у. – Макартурнинг энсасига сўйил ёки шунга ўхшаш нарса билан уришган. Ҳамма шивирлашга тушди. Судья овози эшитилди: – Қотил қуролини топдингизми?

– Йўқ.

– Шундай бўлса ҳам, генерал энсасига оғир буюм зарбидан ўлганига ишончингиз комилми?

– Комил.

– Нима дердим, энди нима қилишни биламиз, салмоқ билан гапирди судья.

Шу билан бошқарув жиловини ким ўз қўлига олиши ҳам дарров аён бўлди.

Уоргрейв бутун тонгни курсида мудраб, ҳеч нарса аралашмай ўтказди. Бироқ ҳозир осонлик билан бошқарувни эгаллаб олди. Кўп йиллар ҳукмфармолик қилгани қўл келди. Ҳозир ҳам ўзини худди судда раисли қилаётгандек тутарди. Йўталиб олгач гапда давом этди:

– Бугун эрталаб, жентльменлар, майдончада ўтириб, нималар қилганингизни кузатдим. Мақсадингиз менга маълум эди. Номаълум қотил – жаноб А.Н. Онимни топиш истагида оролни тинтиб чиқдинглар.

– Худди шундай, сэр, – деди Филипп Ломбард.

– Инчунин, хулосамиз устма-уст тушди, – давом этди судья, – Марстон ва миссис Рожерс ўз жонига қасд қилмаган деган тўхтамга келдик. Улар тасодифан ўлим топмаган ҳам. Жаноб Оним бизни авраб, нима учун шу оролга олиб келганини ҳам фаҳмлалингларми?

– У ақлдан озган! Телба! – хириллади Блор.

– Эҳтимолки, ҳақсиз, – деди судья. – Бироқ бу ҳоҳ нарса ни ўзгартирмайди. Айни дамда асосий вакифамиз ўз жонимизни қутқаришдан иборат.

– Лекин оролда ҳеч ким йўқ! – титроқ овоз билан қийқирди Армстронг. – Ишонтириб айтаман, ҳеч кимга йўқ!

Судья иягини қашиди.

– Қайсидир маънода тўғри айтяпсиз, – деди юмшоқ қилиб. – Бугун эрталаб мен ҳам худди шундай хулосага келдим. Сизларга қидириш бесамарлигини олдинроқ айтишим ҳам мумкин эди. Шундай бўлса-да, жаноб Оним оролда деган фикрни ёқлайман (ўзини шу ном билан атаётгани учун биз ҳам шундай деймиз). Бу ерда ҳеч қандай шубҳага ўрин йўқ. Қилган жинояти учун қонун бўйича жавобгарликка тортишнинг иложи йўқ одамларга жазо беришни ўз олдига қилсад қилиб қўйганини назарда тутсак, режасини амалга ошириш учун унда фақат битта усул бор эди. Жаноб Оним оролга келиш йўлини қидирган. Бу усул менга мутлақо равшан. Жаноб Оним таклиф қилинганлар орасига қўшилиб олиши кифоя. Орамизда нимдир...

– Йўқ, йўқ, бўлиши мумкин эмас, – инграб юборади Вера.

Судья унга шубҳа аралаш қараб қўйди:

– Муҳтарам хоним, ҳақиқатга тик қараш керак. Акир барчамиз жиддий хатар остидамиз. Орамизда нимдир А. Н. Оним. У ким – буни билмаймиз. Орол-

га келган ўнта одамдан энди учтаси шубҳадан ҳоли: Антони Марстон, миссис Рожерс ва генерал Макартур. Фақат еттита одам қолди. Таъбир жоиз бўлса, еттовлондан бири «сохта» негр боласи, – у ҳаммага кўз югуртирди. – Гапимга қўшиласизларми?

– Ишонгим келмайди, аммо ақл билан ёндашилса, мутлақо ҳақсиз, – деди Армстронг.

– Зиғирча ҳам шубҳа қилмайман, – тасдиқлади Блор. – Фикримни билмоқчи бўлсангиз...

Судья Уоргрейв қўл силтаб, уни тўхтатди.

– Вақти келганда бунга қайтамиз. Ҳозир шуни билишим муҳим. Ҳамма гапимга қўшиладими?

– Гапларингизда жон бордек туюляпти, – тўқишдан зум тўхтамасди Эмили Брент. – Орамиздан кимнидир қалбига иблис ўрнашиб олган.

– Бунга ишона олмайман... – пичирлади Вера, – ишоналмайман...

– Ломбард?

– Мутлақо қўшиламан, сэр.

Судья қониқиш билан бош ирғади.

– Энди бўлса, – деди у, – бизда қандай маълумотлар борлигини кўриб чиқамиз. Аввало, муайян бир одамдан шубҳаланишга бизда асос бор-йўқлигини ойдинлаштириш даркор. Жаноб Блор, назаримда, нимадир демоқчи эдингиз?

Блор пишиллади.

– Ломбардда тўппонча бор, – деди у. – Кейин кеча бизни алдаган. Ўзи тан олди.

Филипп Ломбард жирканиш билан кулимсиради.

– Нима дердим, демак, яна бир марта тушунтиришимга тўғри келади. – Кейин ҳикоясини қисқа вълўнда такрорлади.

– Энди алдамаётганингизни нима билан исботлайсиз? – чекинишни истамасди Блор. – Ҳикоянгизни қандай тасдиқлаш мумкин?

Судья йўталди.

– Таассуфки, ҳозир бир хил вазиятга тушиб қолганмиз, – деди у. – Ҳаммамиз фақат сўз билан ишонтиришимизга тўғри келади. Афтидан, содир бўлаган ҳодисалар ғайриоддийлигини орамизда ҳеч ким ўлиқ англаб етмаган. Менимча, фақат битта иложи бор. Ихтиёримиздаги маълумотлардан келиб чиқиб, орамизда шубҳалардан бутунлай ҳоли қилиш мумкин бўлган ақалли битта одам бор-йўқдигини аниқлаш.

– Мен таниқли мутахассисман, – деди Армстронг. Бундай фикрнинг ўзиёқ...

Судья яна қўл силтади. Докторнинг гапи оғзида қолиб кетди.

– Мен ҳам анча таниқли одамман, – деди аста, лекин салмоқ билан. – Бироқ бу, азизим, ҳали ҳеч нарсани исботламайди. Докторлар ақлдан озган. Судьялар ақлдан озган. Айтганча, полициячилар ҳам, – қушиб қўйди, Блор томонга қараркан.

Ломбард иккиланиброқ сўради:

– Аёллар шубҳадан ҳоли бўлса керак?

Судья қошини кўтарди. Бир пайтлар оқловчиларни бир титратган истеҳзоли оҳангда пичинг қилди:

– Демак, сизни тўғри тушунган бўлсам, аёллар орасида савдои бўлмайди деб ҳисоблайсизми?

– Ҳеч-да, – асабий жавоб берди Ломбард, – барибир, бунга ишона олмайман.

Судья аввалгидек заҳарханда овозда деди:

– Ўйлашимча, доктор Армстронг, бечора Макартурни аёл киши ҳам бемалол ўлдириши мумкин эди.

– Тўғри, қўлида резина таёқ ёки сўйилга ўхшаш қурол бўлса бас, – жавоб берди доктор.

– Демак, қабиҳ ниятига осонликча эришган бўлармиди?

– Худди шундай.

Судья тошбақа бўйнини айлантирди.

– Бошқа икки ўлим заҳарлаш натижасида содир бўлди, – деди у. – Нимжон одам ҳам заҳарлаши

мумкинлигини ҳеч ким инкор қилмаса керак деб ўйлайман.

– Ақддан озибсизлар! – тутатиб кетди Вера.

Судья унга аста кўз ташлади. Бу инсонлар тақдирини ҳал қилишга ўрганиб қолган одамнинг совуққон нигоҳи эди.

«Менга қараяпти, – ўйлади Вера, – гўёки мен ажиб нусхадек. Бирдан тушунди-ю, ҳайрати ошди: Ахир унга унчалик ҳам ёқмайман».

– Ойимқиз, сиздан вазминроқ бўлишни сўрардим. Сизни мутлақо айбламайман. Умид қиламанки, мисс Brent, – шундай дея унга эҳтиром билан таъзим қилди, – ҳеч биримизни шубҳадан ҳоли ҳисобламаймиз деган қатъий талабим ҳеч кимни ранжитмайди?

Мисс Brent тўқишдан тўхтамади.

– Битта эмас, учта одамни ўлдиришим мумкинлиги ҳақида фикрнинг ўзиёқ, – кўзини кўтармай совуққонна қилиб айтди, – мени билган ҳар бир одам учун мутлақо эриш туюлади. Бироқ биз бир-биримизни билмаймиз. Бинобарин, бундай вазиятда айбсизлиги исботланмагунча ҳеч ким шубҳадан ҳоли бўлмаслигини яхши тушунаман. Тугал фикрим, орамизда кимгадир иблис ўрнашиб олган.

– Демак, келишиб олдик, – хулоса қилди судья. Ҳеч ким шубҳадан ҳоли бўлмайди. Доғ тушмаганиноми ҳам, жамиятдаги мавқеи ҳам эътиборга олинмайди.

– Рожерс нима бўлади? – сўради Ломбард. – Мен нимча, пок виждон билан уни рўйхатдан чиқари ташлаш мумкин.

– Қандай асос билан экан? – суриштирди судья.

– Биринчидан, бундай режа тузишга ақли ноқиллик қиларди, иккинчидан эса, унинг хотини қурбонлардан бири.

– Судьялик чоғларимда, йигитча, – судьянинг қоқ чимирилди, – хотинини ўлдирган эрлар ишига кўп ба

дуч келганман ва суд, билиб қўйинг, уларни айбдор деб топган.

– Нима дердим, тортишиб ўтирмайман. Хотинини ўлдириш қулоқ ўрганган бўлмаса-да, эҳтимолга яқин ҳодиса. Аммо бунақаси эмас. Фараз қилайлик, Рожерс «хотиним гуллаб қўйса, сиримиз фош бўлади» леган хавотирда уни ўлдирган бўлсин. Ёки ундан безиб қолган-у, бирорта ёш жонон билан илакишиб юрган бўлсин. Буни тасаввур қила оламан. Лекин уни жаноб Оним, ўша савдойи адолатпарвар сифатида тасаввур қилолмайман, чунки ўзи бирга қилган жиноят учун хотинини ўлдириши мантиққа сифмайди.

– Ҳеч нарса билан тасдиқланмаган далилларга ишониб қоляпсиз, – деди судья Уоргрейв. – Рожерс билан хотини ўз бекасини ростдан ҳам ўлдирганми-йўқми, бизга қоронғу ахир. Истисно эмас, биз билан бир хил вазиятга тушиб қолиши учунгина Рожерсни ўша қотилликда айблашгандир. Эри ақдан озганини ишунгач, миссис Рожерс қўрқиб кетган бўлиши мумкинлигини ҳам истисно қилиб бўлмайди.

– Сизнингча бўла қолсин, – деди Ломбард. – А. Н. Оним биздан биттамыз. Истисносиз ҳамма гумон қилинади.

Судья Уоргрейв эса давом этди:

– Фикрим шу. На обрў-этибор, на жамиятдаги мавқе, на бошқа нарса ҳеч кимни шубҳадан халос қилмайди. Даставвал, ишонарли далиллар асосида кимни шубҳадан ҳоли қилиш мумкинлигини аниқлаш лозим. Лунда қилиб айтганда, орамизда шундай одамни (ёки оламларни, албатта) топамизки, Марстон қадаҳига заҳар солиш, миссис Рожерсга уйқу дори бериш, генерал Макартурни ўлдиришга ҳеч қандай алоқаси бўлмасин.

Блорнинг дағал юзи мамнун кўриниш олди.

– Энди бўладиган гапни айтяпсиз, сэр, – деди у. – Ниҳоят моҳиятгача етиб келдик. Келинлар, ўйлашиб

кўрамиз. Марстон ўлими масаласида бирор нарсани аниқлаш мушкул. Қадаҳига охириги марта виски қуйишидан аввал кимдир дераза ортидан заҳар солиб қўйган деган тахмин айтилди. Аммо хонада туриб заҳарни солиш бундан анча жўнроқ. Ўша пайтда Рожерс хонада бўлганмиди, эслай олмаёйман, лекин қолган ҳамма бу ишни бемалол қилиши мумкин эди. – Нафас ростлаб яна давом этди: – Энди миссис Рожерсга ўтамиз. Бу ерда, энг аввало, эри билан доктордан гумондор бўламиз. Улардан исталгани учун бу иш ҳамирдан қил суғургандек осон битарди.

Армстронг сакраб турди. У ғазабдан титрарди.

– Эътироз билдираман... Ақлбовар қилмайди! Қасам ичаман, унга мутлақо оддий...

– Доктор Армстронг! – судьянинг овози амирона янгради. – Жаҳлингиз чиқиши табиий. Шунга қарамай, барча далилларни ўрганиш керак. Миссис Рожерсга сиз ёки Рожерс уйқу дори бериб қўйиши жуда осон эди. Энди қолганлар билан шуғулланамиз. Мен, инспектор Блор, мисс Брент, мисс Клейторн ёки жаноб Ломбардда заҳар солиб қўйиш учун нечоғли имкон бор эди? Бирортамизни шубҳадан буткул озод қилиш мумкинми? – ўйчан жимиб қолди: – Менимча, йўқ.

– Мен унга яқин йўламадим ҳам ахир, – куйиниб гапирди Вера.

– Хотирам панд бермаса, – яна сўз олди судья, – воқеа шундай бўлди. Агар қаердадир хато қилсам, илтимос, гапимни тузатинглар: Антони Марстон ва жаноб Ломбард миссис Рожерсни кўтариб, диванга олиб ўтишди. Кейин унга доктор Армстронг яқинлашди. У Рожерсни коньяк учун жўнатди. Овоз қаёқдан келгани ҳақида тортишиб кетдик. Мисс Брентдан бўлак ҳамма қўшни хонага чиқди. У миссис Рожерс билан ёлғиз қолди. Эслатиб ўтаман, бу вақт оқсоч аёл ҳушсиз ётганди.

Мисс Brentнинг ёноқлари қизариб кетди. Қўли
тўқидан тўхтади.

– Қандай жирканч! – деди у.

Шафқатсиз овоз бепарво давом этди:

– Хонага қайтиб келганимизда, сиз, мисс Brent,
миссис Рожерс устига энгашиб турардингиз.

– Наҳотки оддий раҳмдиллик жиноят бўлса? –
сўради Эмили Brent.

– Мен далилларни аниқламоқчиман, фақат далил-
ларни, – давом этди судья. – Кейин хонага коньяк
кўтариб Рожерс кирди. Албатта, кирмасидан аввал
унга уйқу дори қўшиб қўйиши мумкин эди. Миссис
Рожерсга коньяк беришди. Бироздан сўнг уни эри ва
доктор ётоғига кузатиб қўйишди. Ўша ерда Армст-
ронг унга тинчлантирувчи дори берган.

– Ҳаммаси шундай бўлди. Худди шундай, – тасдиқ-
лади Блор. – Демак, судья, жаноб Ломбард, мен ва
мисс Клейторн шубҳадан ҳоли, – деди тантанавор
оҳангда.

Судья совуқ қараш билан Блорни жойига ўтказиб
қўйди:

– Наҳотки? Ахир биз исталган тасодифни ҳисобга
олишимиз керак.

– Сизни тушунмаяпман. – Блор ҳайрон бўлиб судья-
га қаради.

– Миссис Рожерс юқорида, ўз хонасида ётибди, –
деди Уоргрейв. – Тинчлантирувчи дори таъсир қила
бўшлайди. Эс-ҳуши бир аҳволда. Шу пайт эшик та-
қиллаб, хонага кимдир, айтайлик, дори кўтариб кира-
ди-ю: «Доктор ичишни буюрди», – дейди. Наҳотки
ўша дорини ичмаган бўларди деб ўйласангиз?

Жимлик чўкди. Блор товонини бир-бирига уриб
қўяр, қовоғи солинганди. Филипп Ломбард деди:

– Буларнинг ҳаммаси беҳуда гаплар. Орамизда
ҳеч ким яна икки-уч соатча ошхонадан чиқмади.
Марстон ўлиб, тўс-тўполон кўтарилганди.

– Кейинроқ борган бўлиши ҳам мумкин, – деди судья, – ҳамма ухлашга ётганда.

– Лекин ўша пайт Рожерс ҳам аллақачон ётоқхонада бўлган, – эътироз билдирди Ломбард.

– Йўқ, – гапга аралашди Армстронг. – Рожерс пастда эди. Ошхонани йиғиштирди. Бундай вақт оралиғида исталган одам миссис Рожерс ётоқхонасига мутлақо сездирмай кўтарилиши мумкин.

– Аммо бунгача, доктор, – гап ташлади мисс Брент, – аллақачон ухлаб қолган бўлиши керак, ахир уйқу дори ичганди.

– Шундай бўлса ажаб эмас. Лекин бунга кафолат беролмайман. Беморга айнан бир дорини бир неча марта ёзиб бермагунча унга қандай таъсир қилишини билмайсан. Айримларга тинчлантирувчи дори анча секин таъсир қилади. Ҳамма гап беморнинг индивидуал реакциясида.

Ломбард луқма ташлади:

– Бошқа нима ҳам дердингиз, доктор? Бу сизга қўл келади, тўғрими?

Армстронгнинг қони қайнади. Лекин бирор нарса дейишга улгурмади. Чунки яна судьянинг совуққон ва машъум овози янгради.

– Бир-биримизни айблаш билан ҳеч нарсага эришолмаймиз. Далиллар – фақат шу билан ҳисоблашимиз керак. Шунга ўхшаш воқеа юз бериши мумкинлигини аниқлаб олдик. Эҳтимоллик фоизи унчалик юқори эмаслигига мен ҳам қўшиламан, ҳолбуки, барибир бу ерда ўша «кимдир» кимлигига кўп нарса боғлиқ.

– Ҳўш, бу бизга нима беради? – сўради Блор.

Судья Уоргрейв юқори лабини пайпаслаб қўйди. Унинг кўриниши шунчалик совуққон эдики, беихтиёр: «Бу одамда инсоний ҳис-туйғулар борми ўзи», – деб ўйлаш мумкин эди.

– Иккинчи қотилликни текширгач, – деди у, – орамизда ҳеч ким шубҳадан бутунлай ҳоли бўла олмасли-

ги аён бўлди. Энди бўлса, – гапини давом этди, – генерал Макартур ўлими билан шуғулланамиз. Бу фалокат бугун эрталаб содир бўлди. Шу иш бўйича либдор эмаслигини исботловчи қандайдир далиллар эга бўлган ҳар бир одамдан бу ҳақда имкон қадар қисқача тарзда айтиб беришни илтимос қиламан. Ўзимга келсак, дангал айтаман, мен ҳеч нарса деёлмайман. Эрталабдан уй олдидаги майдонда бўлдим. Ўзимиз тушиб қолган маҳол вазият ҳақида мулоҳаза қилдим. Фақатгина бонг овози эшитилганда у ердан кетдим. Аммо қандайдир муддат мени ҳеч ким кўрмагани ҳам лийқ. Демак, ўша вақт ичида денгизга тушиб, генерални ўлдиришим, кейин яна ўз жойимга қайтишим мумкин бўлган. Майдончадан кетмаганимни исботловчи сўздан бошқа ҳеч қандай далилим йўқ. Бундай вазиятларда бу етарли эмас. Далил-исбот керак.

Блор деди:

– Эрталабдан бери жаноб Ломбард ва жаноб Армстронг билан биргамиз. Улар буни тасдиқлашади.

– Арқон олгани уйга бордингиз, – эътироз билдирди Армстронг.

– Нима бўпти? – деди Блор. – Шу заҳоти қайтиб келдим. Ахир ўзингиз ҳам биласизку.

– Узоқ қолиб кетдингиз, – деди Армстронг.

– Жин урсин, нимага шаъма қиляпсиз? – Блорнинг юзида қон кўпчиди.

– Мен фақат узоқ қолиб кетганингизни айтяпман, – фўлдиради Армстронг.

– Ахир уни топиш ҳам керак эди. Ўзингиз бегона уйда узун арқон қидириб кўринг-чи.

– Жаноб Блор йўқ пайтда бир-бирингиздан узоқлашмадингизми? – судья Ломбард билан Армстронгга юзланди.

– Албатта, – тасдиқлади Армстронг. – Яъни Ломбард бир неча дақиқага нари кетди. Мен эса жойимда қолдим.

Ломбард жилмайди:

– Гелиограф ёрдамида ўша ердан қуруқликка сигнал юбориш мумкинлигини текширмоқчи бўлдим. Жой танлагани бордим, нари борса икки дақиқа бўлмадим.

– Тўғри. – Армстронг бош ирғади. – Қотиллик қилиш учун етарли вақт эмас.

– Икковингиздан кимдир соатга қарадими? – сўради судья.

– Й-йўқ.

– Уйдан соатсиз чиққандим, – деди Ломбард.

– «Нари борса икки дақиқа» анча мужмал жумла, – зарда билан гапирди судья. Сўнгра ҳануз тўқишдан бош кўтармай ўтирган мисс Брентга юзланди.

– Сиз-чи, мисс Брент?

– Биз мисс Клейторн билан тоғ тепасига чиқдик. Шундан кейин майдонда ўтириб, офтобда тобландим.

– Негадир сизни у ерда кўрмадим, – деди судья.

– Кўра олмасдингиз ҳам. Уйнинг шарқий томонида ўтиргандим. У ерда қилт этган шамол йўқ.

– То тушликкачами?

– Мисс Клейторн?

– Тонгни мисс Брент билан ўтказдим, – аниқ-аниқ жавоб бера бошлади. – Кейин бироз орол бўйлаб тентирадим. Охири денгизга тушиб, у ерда генерал Макартур билан гаплашдим.

– Бу соат нечада бўлганди? – гапини бўлди судья.

Бу гал Вера тутилиброқ жавоб берди:

– Билмадим, – деди у, – тушликдан бир соат аввал, балки сал кейинроқ.

Блор сўради:

– Биз генерал билан гаплашмасимиздан аввалми кейинми?

– Билмадим, – деди Вера. – Қандайдир ғалати бўлиб қолганди, – унинг бадани жимираб кетди.

– Айнан нимаси ғалати туюлди? – сўриштирди судья.

– Ҳаммамиз ўлишимизни айтди. Кейин бизни ин-гиҳо кутяпти, деди. Мен қўрқиб кетдим... – Веранинг овози пасайди.

Судья бош чайқаб қўйди.

– Кейин нима қилдингиз? – сўради у.

– Уйга қайтдим. Тушликдан олдин яна чиқиб, тоққа кутарилдим. Кунбўйи ўзимни қўйишга жой тополмадим.

Судья Уоргрейв иягини пайпаслади.

– Яна Рожерс қоляпти, – деди у. – Лекин унинг курсатмалари бизда мавжуд маълумотларга бирор нарса қўшади деб ўйламайман.

Рожерсни тергов қилишганда эътиборга молик ҳеч нарса деёлмади. Эрталабдан бери хўжалик ишлари билан машғул бўлган, кейин тушликка уннаган. Тушликдан олдин коктейл тортган. Кейин юқорига чиқиб, чордоқдаги буюмларини бошқа хонага олиб ўтган. Дарзадан қарамаган, шунинг учун генерал Макартур ўлимига алоқадор бўлиши мумкин ҳеч нарсани кўрмаган. Лекин тушликка дастурхон ёзишдан аввал стол устида саккизта негр боласи турганига ишончи комил.

Рожерс гапиришдан тўхтади. Кейин хонани жимжитлик эгалаб олди. Судья Уоргрейвни йўтал тутди. Ломбард Веранинг қулоғига пичирлади: «Ҳозир яқундаги нутқ ўқийди».

– Учала ўлим ҳолатини имкон қадар яхшироқ текширишга ҳаракат қилдик, – сўз бошлади судья. – **А**ирим ҳолатларда алоҳида шахслар (эҳтимолга кўра) қўллик содир қилиши иложсиз туюлса-да, барибир ҳеч кимни тўлиқ оқданган ва шубҳадан ҳоли деб қисоблаш мумкин эмас. Такрорлайман, хонада жам бўлган етти одамдан бири хавфли жиноятчи эканига ишончим комил, устига-устак, савдойи ҳам. Ўша одам нимлигини билмаймиз. Ёрдам сўраб қуруқлик билан бўлданиш учун, агар ёрдам кечиккудек бўлса (бундай

об-ҳавода бунинг эҳтимоли юқори), хавфсизлигимизни таъминлаш учун қандай чоралар қўлаш лозимлигини ҳал қилишимиз керак. Ҳозир бошқа ҳеч нарса қилолмаймиз.

Ҳар бирингиздан обдон ўйлаб кўришни сўрайман. Юзага келган вазиятдан чиқиш йўлини биргаликда қидиришимиз лозим. Огоҳлантираман, барча хушёр турсин. Қотил шу пайтгача ҳеч қандай қаршиликсиз ўз ишини бажарди. Чунки қурбонлар ҳеч нарсадан шубҳаланмаган. Бундан буюн асосий вазифамиз ҳар кимдан ва ҳар доим шубҳаланиш бўлади. Эҳтиёткорлик – энг яхши қурол. Таваккал қилманглар. Огоҳ бўлинглар. Сизларга шуларни айтмоқчи эдим.

– Суд мажлисга кириб кетади, – эшитилар-эшитилмас гудраб қўйди Ломбард.

Ўнинчи боб

– Шу гапга ишондингизми? – сўради Вера.

Вера билан Филипп Ломбард меҳмонхонадаги дераза рафида ўтиришарди. Ёмғир томчилари шитоб билан деразага урилар, қутурган шамол ойнани зир титратарди. Филипп хиёл энгашди:

– Қария Уоргрейвнинг «қотил ўзимиздан битгамиз» деган гапини назарда тутаяпсизми?

– Ҳа.

– Айтиш қийин. Мантиқан ўйлаб кўрсак, албатта, у ҳақ, лекин барибир...

– Барибир, – гапни илиб кетди Вера, – ақлбовар қилмайди.

Ломбард афтини бужмайтирди.

– Ҳаммасига ақлбовар қилмайди. Аммо Макартур ўлимидан сўнг бахтсиз ҳодиса ёки ўз жонига қасд қилиш ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Бир нарса аниқ. Бу қотилаик. Аниқроғи, учта қотиллик.

Вера сесканиб тушди:

– Қўрқинчли тушга ўхшайди. Назаримда, бундай бўлиши шунчаки мумкин эмасдек туюляпти.

Филипп тушунганнамо бош силкиб қўйди:

– Тўғри, гўё туш кўряпмиз. Ҳозир эшик тақиллаб қолади-ю, қаҳва кўтарган оқсоч киради.

– Қанийди, ҳаммаси шундай тугаса! – деди Вера кираги орзиқиб.

Филипп Ломбард маъюс тортди.

– Йўқ, бунга умид қилмасак ҳам бўлаверади. Даҳшатли туш ўнгимизда содир бўляпти!

Веранинг шашти пасайди:

– Агар... агар ўзимиздан биттамыз бўлса, нима деб ўйлайсиз, ким у?

Ломбард ишшайиб қўйди:

– Сўзларингиздан тушундим, – деди у, – иккаламизни истисно қиялмасиз. Фикрингизга мутлақо қўшилман. Қотил эмаслигимни жуда яхши биламан. Сизда ҳам, Вера, ҳеч қандай ёввойилик йўқ. Сиздек диққатли расо, вазмин қизни ҳеч қачон учратмаганман. Телба эмаслигингизга ҳатто кафил бўла оламан.

– Раҳмат, – базўр кулиб қўйди Вера.

Филипп:

– Бу нимаси, мисс Вера Клейторн, наҳотки хушомадимга хушомад билан жавоб бермасангиз?

Вера каловланиб қолди.

– Ўзингиз тан олдингиз, – деди у ниҳоят, – одамлар ҳаёти сиз учун бир пулга арзимайди. Шундай бўлса-да, ўша пластинкани сиз ёздирганингизни таъаввур қила олмайман.

– Тўғри, – деди Ломбард. – Қотиллик қилсам ҳам, фақат фойдани кўзлаб қилган бўлардим. Жиноятчиларни оммавий жазолаш мен учунмас. Давом этамиз. Демак, бир-биримизни истисно қиламиз ва диққатимизни қисматдош беш биродарга қаратамиз. Улардан қай бири А. Н. Оним? Бунга ҳеч қандай асосим бўлмаса-да, негадир Уоргрейвни танлайман!

– Шунақами? – ҳайрон бўлди Вера. Бироз ўйланиб тургач сўради: – Нима учун?

– Айтиш қийин. Биринчидан, у жуда қари, иккинчидан эса, кўп йиллардан бери судда одамлар тақдирини ҳал қилган. Демак, салкам бир умр ўзини маъбудлардек қудратли деб келган. Мана шундан боши айланган бўлиши мумкин. Одамлар ҳаёт-мамоти устидан ҳукмдорман деган ўйга ишониб қолгач, бутунлай ақлдан озган-у, баттар қутуриб, энди ўзини ҳам олий ҳакам, ҳам жаллоддек ҳис қила бошлаган.

– Эҳтимол, ҳақдирсиз, – деди Вера.

– Ўзингиз кимни танлайсиз? – сўради Ломбард.

– Доктор Армстронгни, – шартта айта қолди Вера. Ломбард ҳуштак чалиб юборди:

– Докторни? Мен бўлса уни охирги ўринга қўйган бўлардим.

Вера бош чайқади.

– Унда адашасиз. Иккита ўлим заҳарланиш натижасида юз берди. Бу эса тўғри докторга ишора қилди. Миссис Рожерсга уйқу дори берганини унутмаслик керак.

– Тўғри, – рози бўлди Ломбард.

– Лекин доктор ақлдан озса, уни тезда фош қилиш Хосон бўлмайди. Кейин докторлар жуда кўп ишлайди. Савдойилик қаттиқ чарчаш оқибати бўлиши мумкин – фикрида туриб олди Вера.

– Барибир Макартурни у ўлдирганига ишонгани келмаяпти, – деди Ломбард. – Чунки кўп вақт ёлғиз қолмади. У ёққа елдек учиб бориб келмаган бўлса бу фурсат ичида шунчаки улгурмасди. Яна у спортичмас. Шунча югургандан кейин ҳансираб қоларди.

– Лекин генерални кейинроқ ҳам ўлдириши мумкин эди, – эътироз билдирди Вера.

– Қачон экан?

– Генерални тушликка чақириш учун борган пай Ломбард яна ҳуштак чалиб юборди:

– Демак, генерални ўшанда ўлдирган деб ўйлаётганми? Бунинг учун асаби пўлатдан бўлиши керак.

– Ўзингиз ўйлаб кўринг, нимани ҳам ютқазарди? – Гапани бўлди Вера. – Бу ерда ягона доктор у. Генерални бир соат аввал ўлдиришган деб айтиш қийинми? Ахир орамизда ҳеч ким буни инкор қилолмайди.

Филипп унга ўйчан тикилиб қолди.

– Ақлли гап, – деди у. – Қизиқ...

– Ким у, жаноб Блор? Шуни билмоқчиман. Ким бўлиши мумкин? – Рожерснинг бутун вужуди қалтирлар, асабийлашганидан кумуш идиш-оёқларни қайтақайта тозаларди.

– Ҳамма жумбоқ шунда, оғайни, – деди истейфодаги инспектор.

– Жаноб Уоргрейв айтишича, ўзимиздан кимдир экан. Унда ким, сэр? Шуни билгим келяпти. Ўша бўлақ ким?

– Ҳаммамиз шуни билишни хоҳлардик, – деди Блор.

– Лекин ниманидир тахмин қиляпсиз, жаноб Блор. Адашмадимми?

– Балки ниманидир тахмин қилаётгандирман, – деди Блор. – Лекин тахмин қилиш бошқа, билиш бошқа. Қош қўяман деб, кўз чиқарсам-чи? Фақат бир нарсани айта оламан. Ўша одамнинг асаблари пўлатдан бўлиши керак.

Рожерс пешонасидаги терни артди.

– Даҳшат, қўрқинчли даҳшат бу, – деди бўғиқ овозда.

– Ўзингизда қандайдир тахмин борми, Рожерс? – қизиқсинди Блор.

Хизматкор бош чайқади:

– Мен ҳеч нарсани тушунмаяпман, сэр, – деди бўшашиб. – Мутлақо ҳеч нарсани. Шунга баттар қўрқиб ютыпман.

– Бу ердан кетишимиз керак! Қандай бўлмасин, кетишимиз керак! – бақирарди доктор Армстронг.

Судья Уоргрейв деразадан ўйчан қараб қўйди. Пенснеси чилвирини ўйнаганча гап бошлади:

– Албатта, об-ҳавони башорат қилмоқчи эмасман. Лекин таваккалига айтишим мумкин. Агар шамол тинмаса, ҳатто қуруқликдагилар қай аҳволга тушиб қолганимизни билишса ҳам, яқин кунларда оролга қайиқ келмайди.

Армстронг бошини чангаллаб қолди.

– Унгача ҳаммамизни қириб ташлашади! – дея инграб юборди.

– Ундай бўлмайди деган умиддаман, – деди судья.

– Барча эҳтиёт чораларини қўллашимиз керак.

Шу пайт Армстронг чолларда яшаш истаги ёшларга нисбатан кучлироқ бўлиши ҳақида ўйлади. Узоқ шифокорлик тажрибасида бунга кўп бор шоҳид бўлган. Мана, масалан, ўзи судьядан камида йигирма яшар ёшроқдир, лекин ҳаётга бўлган интилиши қанчалар мўрт.

Судья Уоргрейв бўлса бошқа нарсани ўйларди: «Қириб ташлашади! Ҳамма докторлар бир хил-а. Битта гапни тўтиқушдек такрорлашади. Бу ҳам ўша аҳмоқлардан».

– Унутманг, учтасини аллақачон ўлдиришди.

– Тўғри. Лекин, ўз навбатида, сиз ҳам унутманг, улар ҳаёти хавф остидалигини билишмаган. Биз эса биламиз.

Армстронг алам билан:

– Биз нима ҳам қила оламиз? Эртами-кечми...

– Ўйлашимча, – деди судья Уоргрейв, – нимадир қўлимиздан келади.

– Ахир биз ҳатто қотил кимлигини билмаймиз, эътироз билдирди Армстронг.

Судья одатдагидек иягини пайпаслади.

– Бундай демаган бўлардим.

– Наҳотки кимлигини фаҳмлаган бўлсангиз? – ундан кўз узолмай қолди Армстронг.

– Тан оламан, судда талаб қилинадиган чинакам алиил-исботлар менда йўқ, – мужмал жавоб берди судья. – Лекин бўлиб ўтган воқеаларни қайта-қайта хиллимдан ўтказганим сари калаванинг учи доим бир оламга тақалаяпти.

Армстронг яна судьяга тикилиб қолди.

– Ҳеч нарсани тушунмаяпман, – деди у.

Мисс Брент – у юқори қаватдаги ўз ётоғида эди – Инжилни олди ва дераза ёнига ўтирди... Инжилни очди, лекин бир муддат иккиланишдан сўнг китобни четга қўйиб, пардоз столига яқинлашди. Фаладондан қара муқовали ён дафтари олиб, ёзишга киришди:

Мудҳиш воқеа юз берди. Генерал Макартур ҳалок бўлди. (Унинг амакиваччаси Элси Макферсонга уйланди). Уни ўлдиришганига ҳеч қандай шубҳа йўқ. Тушликлан сўнг судья ажойиб нутқ ирод қилди. У қотил қрлимизда эканига қатъий ишоняпти. Демак, кимдир питамиз иблис макрига учган. Анчадан бери шундай гумоним бор эди. Бироқ ким у? Ҳозир ҳамманинг хаёлини шу савол банд қилган. Фақатгина мен биламан...

Сўнг бир неча сония қимир этмади, кўз олди хирллашди. Қўлида қалам титрай бошлади. Қоғозда ажипужи ёвуз пайдо бўлди:...қотилнинг исми Беатриса Теилор...

Кўзлари юмилди. Лекин шу заҳоти сапчиб тушди. У уйғониб кетганди. Ён дафтарига қаради. Қинғирқийшиқ ёзилган охирги жумлани ўқиркан, ғазабдан қичқириб юборди.

«Наҳотки шуни мен ёзган бўлсам? – ўзича пичирлади. – Менимча, ақлдан озяпман».

Довул тобора кучаярди. Шамол увиллар, шиддат билан уй деворларига ўзини урарди. Ҳамма меҳмонхонада тўпланди. Бир бурчакка ғуж бўлиб ўтириб олишди. Сукунат ичида зимдан бир-бирини кузатишарди. Рожерс патнис кўтариб кирганда меҳмонлар аштрли сакраб тушди.

– Пардаларни ёпиб қўяйми? – сўради Рожерс. – Шунда бу ер қулайроқ бўлади.

Рухсат олгач, пардаларни ёпиб, чироқни ёқди. Хона ростдан ҳам ёришиб кетгандек бўлди. Меҳмонлар жонланиб қолди. Ҳа, албатта, эртага довул тинади... қайиқ келади...

Вера Клейторн деди:

– Чой қуясизми, мисс Брент?

– Йўқ, йўқ, ўзингиз қуйинг, азизам. Чойнак жуда оғир экан. Кейин жуда хафа бўляпман. Икки калава кулранг ипимни йўқотиб қўйдим. Эссизгина.

Вера столга ўтди. Қошиқлар енгил шиқирлаб, чинни жаранги эшитилди. Телбаворлик ортда қолди.

Чой! Ҳузурбахш чойхўрлик! Филипп Ломбард ҳазил қилди. Блор кулди. Доктор Армстронг ишида учраган қизиқ воқеани айтиб берди. Судья Уоргрейв – У одатда чой ичмасди – роҳат билан хушбўй ичимликдан хўплаб қўярди.

Рожерс келиши билан фароғат дамлари ортда қолди. Хизматкорнинг кайфияти тушиб кетганди.

– Кечирасизлар, – деди у, ҳеч кимга эътибор бермай, – мабодо ваннахонадаги парда қаёққа ғойиб бўлганини билмайсизларми?

Ломбарднинг кўзлари қисилди:

– Парда? Бу нимаси, Рожерс?

– У ғойиб бўлди, сэр, худди парлашиб кетгандек. Ваннахоналарни йиғиштиргандим. Ҳожат... яъни ваннахоналардан бирида парда йўқ экан.

– Бугун эрталаб жойидамиди? – сўради судья.

– Ҳа, сэр.

– Ўзи қанақа эди? – суриштирди Блор.

– Резина аралаштирилган шойидан, сэр, қирмиз рангли. Қирмизи кошинга мослаб олинган.

– Ўша йўқолиб қолдими? – сўради Ломбард.

– Йўқолди.

– Ҳа, майли. Шунга шунча ваҳимами? – бидиллали Блор. – Қидиришдан маъни йўқ. Ҳеч ерда кўринмаяпти. Йўқолса йўқолар. Парда билан ўлдириб бўлмайти, шунинг учун бу ҳақда унутамиз, – деди Рожерсга.

– Хўп, сэр. Миннатдорман, – хизматкор чиқиб, каста эшикни ёпди.

Хонага яна кўрқув оралади. Меҳмонлар яна бири-бирини яширинча кузата бошлади.

Тушлик пайти бўлди. Тушлик тортилди, тановул қилишди, идиш-товоқлар йиғиштирилди. Оддий таомлар, асосан, консервалардан. Тушликдан сўнг меҳмонхона яна сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди.

Соат тўққизларда Эмили Брент ўрнидан кўзгалди.

– Бориб ухлайман, – деди у.

– Мен ҳам, – деди Вера.

Аёллар юқорига кўтарилишди, Ломбард ва Блор уларни кузатиб қўйишди. Аёллар ортидан эшикни ёпиб олмагунча эркаклар зина майдончасидан узоқлашишмади. Зулфинлар шалдираб, калитлар шақирлади.

– Айтмасак ҳам, ичкаридан қулфлаб олишди, – кулиб қўйди Блор.

Ломбард деди:

– Нима дердим, ҳар ҳолда бугун тунда уларга ҳеч нарса таҳдид солмайди.

Шундай дея пастга йўл олди. Блор ҳам унга эргашди.

Тўрт эркак бир соатдан кейин ухлагани йўл олишди. Зинадан ҳамма бирга чиқди. Рожерс эртанги нонушта учун ҳозирлик кўраркан, юқорига турнақатор чиқиб кетаётганларга бирров қараб қўйди. Улар майдончада тўхташганини ҳам эшитди.

– Ўйлашимча, жаноблар, маслаҳат бермасам ҳам, кечаси эшикни тамбалаш кераклигини тушуниб турибсизлар.

– Нафақат тамбалаш, балки эшик дастасига қўри тираб қўйиш ҳам керак, – қўшимча қилди Блор. Қулфни ташқаридан очиш мумкин.

– Кадрдоним Блор, ҳамма фалокат шундаки, келгидан ортиқ биласиз, – эшитилар-эшитилмас тўнлаб қўйди Ломбард...

– Хайрли тун, жаноблар, – судья ғамнок эди. Эртага қаторимизда хато бўлмаслигини хоҳлардим.

Рожерс ошхонадан чиқиб, товуш чиқармай эшикдан кўтарилди. Тўрт эркак бир вақтда эшик очишга нини кўрди. Кейин калитлар буралиб, зулфинлар қулфинингани қулоғига чалинди.

– Жуда соз, – ўзича ғудранди ва ошхонага қайтди. У ерда нонушта учун ҳамма нарса тах эди. Стенда ўртасида турган етти негр боласига қаради. Юзидан шодон табассум пайдо бўлди.

– Нима бўлган тақдирда ҳам, бугун бу ҳуна ўтмайди. Чорасини кўриб қўяман.

Ошхонадан ўтиб, буфет эшигини қулфлади. Холм элтувчи эшикдан чиқиб, уни қулфлади ва калитни чўнтагига солди. Сўнг чироқни ўчириб, зингиллаган эшикдан янги ётоғига кетди.

У ерда баланд шкафдан бошқа яширинадиган жўп топилмасди. Шунинг учун Рожерс энг олдин шкафнинг ичига қаради. Кейин эшикни ёпиб, зулфинни сурдан эшикдан чиқарди.

– Бугун негр болалари билан найранг қилолмайди, – ўзича пичирлади, – чора кўриб қўйдим...

Ўн биринчи боб

Филипп Ломбардга саҳарлаб уйғониш одат бўлган қолган эди. Бугун ҳам шу одати хилоф бўлмади. Ўрнида ўтириб, ташқарига қулоқ солди. Шамол етти сусайгандек. Ёмғир эшитилмасди... Соат саккизда янги кучли шамол турди, лекин буни Ломбард пайқамасди. Чунки тағин ухлаб қолганди.

Соат тўққиз яримда кроватида ўтирар, соатига қараб, ишонмагандек қулоғига тутар, оч бўридек тишларини гижирлатарди.

– Ишга киришадиган пайт келди, – деганча ўрни-
дан сакраб турди.

Соат тўққиз-у ўттиз бешда алақачон Блор эшиги-
ни тақиллатарди. У эшикни эҳтиёткорлик билан очди.
Очлари тўзғиб кетган, кўзлари уйқудан қизарганди.

– Ўн уч соатдан бери ухляяпсиз, – айёрона кўз
қисди Ломбард. – Демак, виждонингиз тоза экан.

– Нима гап? – гапини бўлди Блор.

– Сизни уйғотишдими? – сўради Ломбард. – Чой
олиб келишдими? Соат неча бўлганини биласизми?

Блор елка оша кроват бошида турган соатга қаради.

– Йигирма бешта кам ўн, – деди у. – Шунча
ухлашим мумкинлигига ҳеч қачон ишонмасдим. Ро-
жерс қани?

– Акс-садо ҳам «қани?» деяпти, – ҳазил қилди
Ломбард.

– Нима демоқчисиз ўзи? – Блорнинг жаҳли чикди.

– Рожерс ғойиб бўлди демоқчиман, – жавоб берди
Ломбард. – ётоғида йўқ. Чой қўймаган, ҳатто плита-
га ўт қаламаган.

Блор четга сўкинди.

– Қаёққа, жин урсин, қаёққа ғойиб бўлади? Нима,
оролда дайдиб юрибдими? Шошманг, кийиниб олай.
Қолганлардан ҳам сўранг. Балки улар билишар.

Ломбард бош ирғади. Йўлак бўйлаб юриб, ёпиқ
эшикларни тақиллатди.

Армстронг алақачон уйғониб, шошилмай кийинар-
ди. Судья Уоргрейвни худди Блорга ўхшаб уйғотишга
тўғри келди. Вера Клейторн кийиниб бўлганди. Эмили
Брент хонаси бўм-бўш эди.

Бутун уйда қидирув бошланди. Рожерснинг хонаси
аввалгидек бўшаб ётарди. Ўрин йигиштирилмаган,
устара ва сочиқ нам эди.